

A
BORSODI
TÁJHÁZ
KÖZLEMÉNYEI
13–14

**A Borsodi Tájház
közleményei
13 – 14**

2003

A BORSODI TÁJHÁZ KÖZLEMÉNYEI 13–14

7. évfolyam 1–2. szám
2003

Szerkeszti:

HADOBÁS PÁL

Technikai munkatárs:

Slezsák Zsolt

A borítón:

A Borsodi Tájház rajza Mezey István grafikusművész munkája
A Borsodi Tájház és Borsodi Földvár madártávlatból

© MKKM, Edelény

HU ISSN 1418 – 2211

Felelős kiadó: HADOBÁS PÁL, *a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum igazgatója.*

Készült az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum számítógépes szövegszerkesztőjén 2003-ben.

Nyomdai munkák: K-B Aktív Kft. Gyorsnyomda és másolószolgálat,
Miskolc. Felelős vezető: Kása Béla.

Búcsú Kovács Antal címzetes kanonok, esperes-plébánostól

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Napok óta hirdeti a templom harangja, hogy egyházának, egyházközségének hűséges szolgája *Kovács Antal* címzetes kanonok, címzetes esperes visszaadta lelkét teremtőjének. A lélekharang zúgását hallván önkéntelenül is megáll az ember és együtt érzően gondol azokra, akik elveszítettek valakit. A megrendülés, a gyász annál nagyobb, minél közelebb állt hozzánk az aki eltávozott. E nagyszámú gyászoló mutatja, hogy Kovács Antal kanonok úr, a szeretett Tóni bácsi igazán közel állt hozzánk. Ennyi embert az őszinte megrendülés, az elhunyt iránti tisztelet és őszinte szeretet hozhat csak össze. Szomorú megilletődöttséggel léptem a virágokkal borított ravatalhoz. Olyan embertől kell búcsút vennem, akit szinte gyermekfejjel ismertem meg, aki lelki atyám volt, akitől megkaptam a segítséget annak felismeréséhez, hogy hit nélkül nem lehet élni. A hit az a biztos pont, amely minden nehézség átélésében segítségünkre van. Akihez az évek során tisztelet és megbecsülés fűzött, és aki megajándékozott barátságával. A vele folytatott beszélgetések, bölcsessége, életszemlélete, életszeretete, mérhetetlen optimizmusa és humanizmusa felejthetetlen élményt jelentett. Nemrég ünnepelte aranymiséjét. A több mint huszonöt esztendőn át tartó edelényi szolgálat során az egész város megismerte őt. Szolgálatára nehéz időszakokon ívelt át. Sok akadályt küzdött le, hogy gyakorolhassa hivatását. Szívében soha nem volt gyűlölet, vagy harag senki iránt. Imponáló műveltsége, egészséges humora, életbölcssége is hozzásegítette, hogy mindenkivel szót tudott érteni. Szellemi partnere volt egyetemi tanárnak, de megtalálta a hangot az írással, olvasással nehezen boldogulókkal is. Ebben a rohanó világban mindig volt ideje mindenkire. Nagyon jól tudta, hogy sok emberen már azzal is sokat segít, ha meghallgatja gondjait és néhány vigasztaló szót mond neki.

Drága Tóni bácsi!

Sem a születésünkről, sem a halálunkról nem kérdeznek minket, de a bölcső és a koporsó közti úrt úgy kell kitöltenünk, hogy elmenőben azt

mondhassuk, nem éltünk hiába. Úgy kell élnünk, hogy a végső órán emelt fővel tudjunk megállni Isten és ember előtt, és azt tudjuk mondani, emberek tudtunk maradni minden körülményben. Hűségesek voltunk hazánkhoz, hivatásunkhoz, szűkebb környezetünkhöz. Ha elmondhatjuk, hogy igazi nagyságunkat nem az jelenti, hogy soha nem hibáztunk és soha nem vétkeztünk, hanem azt őszintén megtudtuk bánni, és mindezekkel együtt tudott minket elfogadni, tisztelni és szeretni mindenki, akivel kapcsolatba kerültünk. Ezt már csak mi tudjuk elmondani helyetted, a nevedben Tóni bácsi. A város polgárai nevében mondok köszönetet a szolgálatodért, azoknak a nevében, akiket megkereszteltél, akiknek a hitoktatással tetted teljessé az életét. Azok nevében, akik áldásoddal alapítottak családot, s szívhez szóló szavaidra hallgatva boldog családban élnek. Köszönetet mondok azok nevében is, akiknek gyászatát vigasztaló szavaid enyhítették, közreműködésedért a városi ünnepségeken. Edelény városa a közösségért végzett munkádat Pro urbe díjjal ismerte el. A Pro urbe magyarul azt jelenti: a városért. Példásan szolgáltad Edelényt, a római katolikus közösséget. Mindazért amit tőled kaptunk döntöttünk úgy, hogy a város saját halottjaként gondoskodik temetéséről. Életed utolsó időszak a embert próbáló volt. Tudva a megváltoztathatatlan tény, te dolgoztál. Miséztél, kereszteltél, eskettél, feloldoztál, lelki vigaszt nyújtottál. Az elmúlás árnyékából is másokat, a jövőt szolgáltad. Türelemmel és méltósággal viselted betegséged. Készültél a nagy útra. Soha nem panaszkodva, talán Márai Sándor sorai is segítettek. Tudom jól, hogy Márai Sándort nagyon szeretted. Tőle idézek most:

„Ha nagy csapás, lelki fájdalom ér mindenek előtt gondold arra, hogy ez természetes, mert ember vagy. Mit is képzeltél? Ember vagy tehát, rokonaid is meghalnak, barátaid is elhagynak, és minden amit gyűjtöttél és szerrettél elrepiül mint a por a szélviharban. Ez nem csodálatos, hanem a természet rendje szerint való, ez az egyszerű és természetes. Ember vagy, tehát szenvedned kell, s szenvedésed nem tarthat örökké, mert ember vagy. Magatartásod a gyászban és csapások közepette szabjad az igazsághoz. Soha ne mutass fájdalmat a világnak! Gőgöt és büszkeséget se mutass! Ne tagadd önmagad előtt a fájdalmat, de tudjad, hogy a fájdalom és a csapás mindig bukás is. Érezd át a fájdalmat, de szisszenést se hallassál! Egyrészt mert amikor szisszensz, mikor könnyed csordul, e pillanatban már csalsz is kissé. Az igazi fájdalom néma. A könny és a kiáltás már megkönnyebbülés. Figyelmezd arcod, mozdulataid. S ha egyedül maradsz a fájdalommal szólj így: tessék fájdalom! De akárhogy fájsz tudom, hogy ez rendben van így, mert ember vagyok.”

A méltósággal viselt betegség másra is példa. Példa arra, hogy a hited magatartás forma is. Nem az itt hagyott földi világot sajnáltad, hanem a mindenható irgalmában is bízva az örök életre készültél.

Szeretve tisztelt Kanonok úr!

Kedves Tóni bácsi!

Az önkormányzat fehér virágból fonatta a koszorút. Arra törekszünk, hogy emléked a fehér virág tisztaságával őrizze meg, jóval tovább mint ahogyan a gyors múlásra ítélt élő virágok megmaradnak.

Drága Tóni bácsi!

Kegyelettel kísérünk földi pályád utolsó útjára, hogy testedet átadjuk a drága magyar földnek, hogy az a te utolsó kívánságod szerint hős keblére ölelje hű fiát. Isten áldjon! Nyugodj békében!

Molnár Oszkár
polgármester

(Elhangzott Kovács Antal ravatalánál az edelényi római katolikus templomban 2003. július 18-án)

ÉVFORDULÓK

Slezsák Imre: Az élet útjain

Bevezető a könyv edelényi bemutatójára

Slezsák Imre élete számomra példa, sőt példázat. Az *élet útjain* című könyve is bizonyítja: az emberi tudattól elválaszthatatlan az erkölcsi tudat, mert egyéni és társadalmi életünk, egész lényünk, gondolatvilágunk szerves részét alkotja. Tudjuk, a változás a világ legeggyetemesebb tulajdonsága, ezért emberi tökéletességre törekedni annyit tesz, mint jó irányban változni, vagyis fejlődni.

Slezsák Imre iránt hálás emlékezéssel vagyok. Számomra az emlékezés irány szabó pillanata, amikor az igazgató úrral először találkoztam az Edelényi Könyvtárban, Ladányi Mihály író–olvasó találkozóján. Ladányi figyelemfelhívó, akkor szinte meghökkentőnek számító módon így kezdte mondandóját: „*Kérdezzenek bátran! Szabad országban szabad ember, azt mond, amit szabad.*”

Tudjuk, létezik a *hely szelleme*, és azt is, hogy múlt nélkül nincs jövő. A feledés remélt orvossága nem pótolja az emlékezésben fellelhető gyógyszert. Nagyon igaznak tartom: a jeles embereket nem közelről kell bámulni, hanem messziről kell felnézni rájuk, és csodálni tetteiket. Az egész életében fáradhatatlanul dolgozó Slezsák Imrere már így tekinthetünk fel.

Az első, ami róla eszembe jut, ami könyvének első fejezetét tölti ki: a könyvtár. Azt vallotta: *a könyvtár a modern kor temploma, örökségünkkel, élő múltunkkal való szellemi–lelki kapcsolat színhelye, ahol áhítatos csendben, műhelymagányban találkozhat a lélek a régi korok és a jelen nagy szellemeivel, jeles élő és holt személyiségeivel.*

Az *élet útjain* című poszthumusz könyv: dokumentumgyűjtemény. Műfaja nem életrajz, nem is önéletírás a szó szoros értelmében. Szerteágazó témájú és műfajú írásai dokumentumok, mert igen nagy a valóságosság-értékük. Nemcsak tények szerint igazak, hanem a tények mögött kirajzolódó szellemi–kulturális körkötet tekintve is hitelesek.

Slezsák Imre az időben távoli krónikás előd, a példaadó Tinódi szellemében dolgozott, amikor írt, akinek adatait, vallomásait a kurkászó történészek is csak megerősíteni tudták: „*Se adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat bé nem írtam — mi keveset írtam, igazat írtam.*” *Slezsák Imre* ismerte az igazságot: „*Hamis írást akik tesznek, betűik férges lesznek.*” A művelődéstörténeti, a könyvtártörténeti, a helytörténeti kutatók számára kincsesbánya ez a könyv.

Külön is szólni kell a helytörténész *Slezsák Imréről*, aki lelkesen segítette a helytörténeti kutatókat. Ezért a tevékenységéért kapta az *Istvánffy Gyula-díjat*. *Demeter István*, *Pécsi Bertalan*, *Tömöl Béla*, *Bobaly István*, *Jakab László* és mások helytörténeti tevékenységét hathatósan előmozdította. A *Galyaság* lakói, értelmiségi képviselői is joggal tartják számon, hogy az égerszögi könyvtár és iskolatörténeti gyűjtemény megalapítása és több helyi értékes adatközlő fölkarolása is *Slezsák Imre* mecénási tevékenységét dicséri.

Slezsák Imre erős hitű ember volt; az edelényi, Bódva–völgyi szülőföld művelődésének vállalt ügyeit, régió túlmutató eredményeit nagy hit hívta világra. Sorsa, számos megpróbáltatása sok–sok kortársáéval rokon. Az élet őt és hitét is próbára tette, de kiállta a történelem hétrprobáját. Sokan, sok jelben magukra ismerhetnek, akik hozzá hasonlóan éltek és munkálkodtak. Tudta, az emberi életnek, erőnek, házasságnak legmélyebb forrása *hitbéli forrás*. A nagy közösségi változásoknak is a hitbéli forrás a legfőbb indítékuk. (A házasságot sem a szeretetté váló szerelem tartja meg, hanem a hitbéli kegyelem.) Egy életen át éltette ez a hit Slezsák Imrét és családi otthonában a szerelmet és a szeretetet.

Fiatalon súlyos tapasztalatokat szerzett a második világháború pusztításairól. Ifjan szenvedő részese lett a világ– és társadalom–megváltó vakhiteknek, kiábrándító csalódásoknak. 1956 tüneményes csodáját letiporta a keleti zsarnokság. Ismét idegen világban találta magát. Mégsem vonult vissza a magánszférába, a kudarcok ellenére is belső vágy éltette, hogy méltó feladatot találjon az emberi, a közösségi élet jobba, szebbé tételére, amennyire ezt a körülmények engedik.

Könyvtárosi, irodalomszervezői munkásságát a kiteljesedő küldetésstudat jellemezte. Számára a kultúra mindig szent dolgot jelentett. Elindította az *Edelényi Füzetek* kiadványsorozatát, azzal a céllal, hogy színvonalas irodalmi, történelmi, néprajz, helytörténeti munkák megjelentetését segítse. Megértően viszonyult minden irányzathoz, de azért munkálkodott, hogy a magyarságot, a népet, nemzetet erősítő irodalom is megmaradhasson.

Azt is megkövetelte, hogy az író és a költő emberi magatartásával is példakép legyen. A közérthetőséget is számon kérte az írótól. *Izsó László* parasztköltő verseit összegyűjtötte, és *Balázs Ferenc* költő–tanító verseinek megjelenését támogatta. Ez a szellemi értékekkel való sáfárkodás annyira jelentős, hogy *Laki Lukács László* szerint *Slezsák Imre* nélkül ezeknek az embereknek a verses hagyatéka megsemmisült volna.

Közben a világ egy erősödő stílusterrorral védelmezte posztmodern irányzatait, teljesen premore szorította a(z) (köz)érthető közéleti irodalmat. Az ízlést erőszakosan kisajátítók vele nem tudták elhithetni, hogy az általa kedvelt költészet elavult, értéktelen. Szerette az olyan típusú költőket, akik-

nek az indulatuk és az értelmük is felparázslott, sőt lobogott, harsány színekben is fellángolt, magas hőfokon izzott. De azt is szerette, ha egy költő csendes hangon is tudott messze hangzót mondani. Közben folyton azt kellett hallania, hogy mindez a múlté, korszerűtlen.

A könyvtárügyet a magyar művelődésügy döntő fontosságú területének tartotta. Könyvtárosi munkáját teljes szívvel vállalt hivatásként végezte. A könyvtárt olyan kulturális szentélynek álmodta, ahol minden olvasó, írástudó remélhetett „*egy kis független nyugalmat, / melyben a dal megfogant*”. Ez neki megadatott a családi fészekben. Ezt az álomlehetőséget igyekezett biztosítani minden edelényi, Bódva-völgyi olvasónak is.

A könyv szeretetében is találkoztunk. „A könyv a lélek világossága, a test tükre; megtanít az erényre, és elűzi a bűnt; ő a bölcsek koronája, az utazó kísérője, az otthon barátja, a beteg vigasztalója, az ékesszólás illatdoboz, gyümölcsrel teli kert, virágokkal ékes rét; ha hívják jön; mindig készenlétben van, mindig előzékeny; ha megkérdezed, rögtön válaszol; felfedi a rejtettet, megvilágítja a homályosat; balszerencsében megsegít, jószerencsében mérsékletre oktat.” (Ismeretlen szerző(k) kb. a XIV. — XV. századból.)

Mindig tiszteltem lelkesedéséért, pontosságáért. Sokat követelt magától, de munkatársaitól is. Legszívesebben az olvasószolgálatban dolgozott volna, ha igazgatói és társadalmi funkciói erre lehetőséget hagytak volna. Nagyon védte, óvta a könyvállományt. (Mégis, amikor látta, hogy *B. Nagy László A teremtés kezdetén* című, 1966-os kiadású, kiváló könyvét sokszor forgatom, 1973 őszén, Edelényből az egri tanárképző főiskolára kerültem, a leltárból leírta, és nekem ajándékozta. Azt mondta: „*Tudom, nálad jó helyen lesz. Vedd hasznát!*”)

Nagyon tudott örülni, büszke volt munkatársaira is, ha a precíz címléírás, a gondosan kezelt katalógus alapján pillanatok alatt kézbe tudta adni a kért könyvet. Sokan emlékezhetünk rá, hogy a számomra is mindmáig kedves emlékezetű munkatársaival együtt mennyire tudatosan igyekezett díszíteni a könyvtárat, képekkel, feliratokkal otthonosabbá tenni.

Úgy emlékszem, hogy félt a selejtezésektől. Könyvtártörténeti tényként ismerte az 1919-es, 1942-es, majd pedig az 1949-es hatalmi parancsra elrendelt selejtezés történetét is. (Az emberi történelemben és a magyar történelem során elkövetett könyvégetésekről is beszélgettünk egyszer.) Azt vallotta, egyetlen műtől sem szabad megválni, csak a harmad vagy negyed példányokat szabad selejtezni, más könyvtáraknak adni. Könyvtárszervező munkásságát azért is fontosnak tudta, mert jól ismerte a Bódva-völgy falvaiban az iskolai könyvtárak különösen hátrányos helyzetét.

Nem túrte, hogy a könyvtárt másokat zavarva fecsegő, nevetgélő, székeken hintázó, birkózó, rendetlenkedő látogatók „kultúrmelegedő”-nek használják. Örült, amikor úgy érezte, hogy kialakult az edelényi járás könyvtárhálózata, de közben szomorúan tapasztalta, hogy eltűnőben az ol-

vasásra sarkalló vágy. Megfogyatkozott a diákok érdeklődése a tanórákon hallott ismeretek tudományos háttere iránt. Bántotta, hogy a szabadidőt egyre kevesebben fordítják művelődésre, egyre többen pusztán szórakozásra. Arról is „rögeszmét” cseréltünk, hogy a kötelező olvasmányok gondos elolvasása, kijegyzetelése helyett sokan különféle ösztövr kivonatokat használnak, mert mennél rövidebb idő alatt szeretnének „túl lenni” rajta.

Oktatási–művelődési kérdésekről gyakran folytattunk eszmecsere-t. Amikor az iskolai terhelés csökkentéséről volt szó, mindig hangsúlyozta: ennek akkor van értelme, ha a diákok egy más, fontos tárgyknak a mélyebb megismerésére fordítják a felszabadult időt, nem pedig unaloműző szórakozásokra. Azt is tapasztalhattam, hogy nagyon szerette és segítette a böngésző, fürkésző, kutató fiatalokat, és az arra érdemes idősebbeket is. Értékes szakdolgozatok, évfolyamdolgozatok, díjnyertes pályamunkák egész sorának megszületésénél bábáskodott.

Magam is hálával tartozom neki azért a figyelmes szeretetért, amellyel 1970 és 1973 között, edelényi gimnáziumi tanárságom idején, *Németh László pályakezdéséről* szóló egyetemi doktori disszertációm elkészítésekor segített, biztatott. (Tanúsíthatom, nagyon tudott örülni mások eredményeinek is. Erről többször meggyőződhettem, például 1999 szeptemberében, Debrecenben is, amikor *Slezsák Imre Béres János* egykori edelényi kartársammal együtt megtisztelte az egyetemen tartott, professzori titlust jelentő habilitációmát.)

Élete végén nagy türelemmel viselte szenvedését. A végső elmúlást is csodálatos bölcsességgel, Isten akaratában megnyugodva fogadta. A könyvének külön fejezete bizonyítja: milyen sok temetést, búcsúbeszédet vállalt. 2002. április 11-én, Szalonnáról jövet, a Kalász László–emléktábla avatásáról, találkozhattam utoljára Slezsák Imrével. Szóban is megerősítette: „*Szakad a lánc...*” Szünetéről a Korinthus-beli gyülekezethez írott 2. levél, 4. rész. 17–18. verse jutott eszembe: „*Mert a mi (...) szenvedésünk igen-igen nagy dicsőséget szerez nekünk. Mivel nem a láthatókra nézek, hanem a láthatatlanokra, mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók.*”

Slezsák Imre poszthumusz könyvéből az intellektuális, a szellemi–lelki fejlődést is nyomon lehet követni. Az emberség, a szeretet, az igazság ideája jellemezte kiteljesedését. Tudjuk: a *homo a humus* szóból ered, és arra utal, hogy testünk a földből vétetett. A kultúra, a könyvek és az alkotók iránt *humilitas*-t, *alázat*ot tanúsít. Azt is tudjuk, hogy az életküzdelmek során a szellemi felülemelkedést, a lélek diadalát a *humor*, derű, a jókedv révén is erősíti. Nem lett egomániás, pedig a maga körül bőséggel látott egomániát. Nem a személyét tartotta fontosnak, hanem a jó ügyeket, amelyeket szolgált, képviselt. Ez a Jóért küzdő ember sok szenvedést élt meg, még többet látott. Az örök hazában Isten letörölt szeméről minden könnyet és megkapta hitéért a százszoros jutalmat.

Slezsák Imre üzenetét átaladta. Az üzenet átadásához sokféle eszközt választott, például a *könyvet*. Tudjuk, az erkölcs és irodalom összetartozik. A változások erkölcsi vonzata óriási: az emberi sors a jó és a rossz csatamezeje. Parancsoló erkölcsi szükségszerűség. Az eszközöknek is megvan az erkölcsi üzenetük. Ma sokan „örültség”-nek mondják a gonoszszágot. A *Tíz parancsolatot tíz jótanácsnak* értelmezik. Pedig ezek a parancsok figyelmeztetnek és egyszerre hatályosítanak is. Ma igyekeznek megfosztani a Tízparancsolatot az erkölcsi tartalmától. Pedig jó lenne, ha elfogadnánk, legalább a világhoz készült használati útmutatásnak. Tartsd meg a rendet, akkor a rend is megtart téged! A fiatalok tiszteljék az időseket, az idősek pedig szeressék a fiatalokat!

Slezsák Imre négy évtizeden át következetesen, rendszeresen a kultúra missziós munkása volt a Bódva–völgyben. Településről településre vitte az írókat, a TIT–munkát, a tudomány népszerűsítését is vállaló tudósokat; nemcsak szépírókat, szakírókat is: *Buga László, J. Horváth László, Kulin György stb.* Szűk volt ez a tér? Lehet, de nem a terjedelem minősíti a tevékenységét. Gondoljunk csak arra, hogy Aquinói Szent Tamás, a világ talán legnagyobb teológusa, mondta egyszer, amikor egy folyosót takarító laikus szerzetestestvére a teológus tudását, műveinek jelentőségét kezdte dicsérni: „*Testvér, a maga seprűje és az én tollam teljesen azonos értékű Isten előtt. Ha pedig ön tisztább szándékkal seper, mint én írok, akkor az ön seprűje messze megelőzi értékben az én tollamat.*” Ezt is ő mondta, amikor élete vége felé egyszer misztikus élményben volt része: *mindaz, amit eddig tudtam, írtam: csak szalma ahhoz képest, amit láttam.*

Slezsák Imre — Ady Móricznak küldött szavával szólva „*Szentírásos ember*” volt, akinek „*szent az írás*”. Az emberi kultúrát, a könyvkultúrát, a szellemet, a lelket művelte, mert ezeket az értékeket tartotta fontosnak. Könyvét olvasva megismerhetjük életének foglalatát. Könyvében sokszorosán rendezett élet tárul elénk tudatosan megszerkesztett könyvből. Láthatóan, célja nemcsak az emlékéllítés volt, hanem az is, hogy olvasóira „*lelkierőt gyakoroljon*”. Ez azért is különösen fontos, mert *Slezsák Imre* minden tevékenységének ez volt a legfőbb célja. Ezt bizonyítja még a havi programfüzetek összeállítása, a szerkesztéssel is érzékeltetett üzenete is. Tudta: az erényre készülés az igazság mélyebb megismerését teszi lehetővé, akár tudományos, akár művészi igazságról van szó. Cselekvő ember volt, a magyar kultúra kiváló szervezője. Tudta azt is, hogy az irodalom tárgya is „*a Legfőbb Létező, a Lét és az Értelme végső letéteményese, akit az erkölccsel járó helyes tisztelettel kell megközelítenünk.*” Az eszközeink végesek, de az üzenet végtelen, mert *Isten nem főnév, nem személy- vagy tulajdonnév, hanem Ige.*

Slezsák Imrének Edelényben és a Bódva–völgyben valóságos szellemi-lelki *provinciája* volt a szó eredeti, római kori értelmében. A *provincia* ugyanis „*hatáskör, munkakör, feladat, hivatal, parancsnokság, fővezérség*” jelentésű. A provinciában megtalálható, körülhatárolható az illetékességi, hatás- és tevékenységi kör, messze a földi istenségek és ideológiák centrumától. A könyvtár a csend szigete, ahol a legmélyebb kultusz az olvasás, az aktív hallgatás. Akkor építette ki ezt a szellemi tartományt, amikor a tévé, rádió és sajtó egyaránt azt szuggerálta, hogy meg kell szabadulnia ennek a kis népnek a tradícióitól, mert azok mindenestül provinciálisak, csak lokális érvényűek, a modern világban szégyellni valók.

Németh László-i értelemben provincia ez: „*A provincializmus nemcsak korlátot jelent, lehetőséget is: hogy az embernek provinciája, tartománya van.*” Ismerte, megtapasztalta, sőt megszenvedte a Németh László-i értelemben vett szellemi értékalkotó értelmiség hivatásának lényegét: „*Értelmiséginek lenni mindig ez volt, és ez lesz: segíttelenül segíteni és megértetlenül megérteni. S ez nem is olyan borzasztó; egyszerűen: szellemi...*”

A családja után a *könyvtár* volt Slezsák Imrének a legfontosabb. Éppen ezért az edelényi könyvtárban is joggal érezzük: „*Szent ez a hely*”, éppúgy, mint a *templom*, a „*Domus Dei et porta coeli — Isten háza az Ég kapuja.*”) Slezsák Imre igen eredményes, példaértékű missziót végzett a Bódva völgyében. Munkáját intenzív könyvkiadást folytatva végezte *Laki Lukács László* igazgatóként, *dr. M. Takács Lajos* irodalomtörténész hathatós segítségével. Öröm látni, hogy könyvkiadó örökségüket tudatosan folytatja *Hadobás Pál* igazgató is.

Csupán megemlítem, pedig külön kellene szólni — sajnos, nincsen hozzá kompetenciám —, az általa szervezett és vezetett *Miklós Gyula Kertbarátkör 25 évéből* című könyvről. Ennek ismertetése, értékelése tovább gazdagítaná, színesítené és tudatosítaná képünket *Slezsák Imre* közéleti és kulturális munkásságának eredményeiről. Nem feledkezhetünk meg a különböző színhelyeken megszervezett, a roma fiatalok számára is lehetővé tett *olvasótáborok* jelentőségéről sem.

Szorgalmazta a néprajzi gyűjtőmunkát, a tárgyi és szellemi értékek összegyűjtését, megbecsülését. Számos tradíciót alapított, kultuszt teremtett Edelényben és az Edelényi Járásban. Ismerte a kultusz lényegét, amely sokáig közmegegyezésnek számított: „*A nemzet midőn jeleseinek szobrot emel, magának állít emlékoszlopot s midőn elhunyt jeleseit tiszteli, magát teszi tiszteletre álltatóvá.*”

Kalász László minden egyes verskötetét a költővel együtt mutatta be az egykori *Edelényi Járás* valamennyi falujában, könyvtárában. Tudta: „*Egy költő műve azzal, hogy itthagytá, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.*” (Németh László). Igaza van *Fecske Csabának*, a Szögligetről

származó, Szabó Lőrinc-díjas költőnek: *Kalász László* szalonnai pedagógus költőért, költészetének népszerűsítéséért, a szülőföldjén *Slezsák Imre* tett legtöbbet.

A sokszor megszenvedett méltatlanságok miatt tapasztalt, egy kicsit kesernyés nézése, fejtartása és mosolya is eszembe jut, amikor a könyvben látható hivatalos elismerések és kitüntetések dokumentumait nézegetem. *Kiváló népművelő* volt, túl a kitüntetés formális jelentőségén, hiszen ez pár év után szinte minden népművelőnek kijárt. Sokat dolgozott a Hazafias Népfront-mozgalomban, ezt *Hegyi Imre* Borsod–Abaúj–Zemplén megyei Népfront–elnök és *Nagy Béláné Marika* néni, a Népfront Edelény Járási titkára is bizonyíthatja. Azt meg jómagam is állíthatom: legalább annyira *hazafias* volt az ő tevékenysége, mint *népfrontos*. (Főképpen nekik köszönhetem, hogy edelényi gimnáziumi tanárként, (1970–73) egy „politikai–ideológiai” affér után pályán maradhattam.

Emlékszem, Slezsák Imre mennyire örült, amikor az aprófalvas településeken is sikerült „könyvtár formájú” könyvtárakat alapítania... Azt sem felejthetem, mennyire örültem, amikor a magyar könyvtártudomány *Szabó Ervin-díjjal* tüntette ki — mégpedig *Vekerti László* társaságában! —, a *közművelődési könyvtárügy „hőskorszakának”* jeles személyiségét. Edelényi kitüntetései között szerepel az *Edelény Közösségéért* (1975) és az *Edelényért* (1992) *emlékplakett*, valamint a *Pro Urbe Edelény* kitüntetés is, amelyet „a város érdekében kifejtett kimagasló közművelődési tevékenységéért megbecsülése és tisztelete jeléül” adományozott neki az önkormányzat.

Mégis olyan érzés kerít hatalmába, hogy *Slezsák Imre* munkásságának *illő, méltó és igazságos elismerésével* Edelény adós maradt. Éppen az *edelényiek* tudhatják legjobban, hogy *Slezsák* munkásságára, annak látható, emlékezetben tartható eredményeire mennyire érvényes Hemingway híres *jéghegy-elmélete*. Köztudott, hogy a *jéghegy minden kiemelkedő részének hétnyolcad rész felel meg a víz alatt... Slezsák Imre* edelényi *jéghegy-ember* volt, igazi énjének, eredményeinek csak a „kilátszó” egy–nyolcad része mutatkozott meg: *a jéghegy törzse, a hétnyolcad rész mindmáig láthatatlan, rejtve marad* a legtöbb ember előtt. Tudom, az utókornak az adósságtörlesztésre az emlékkállítás sokféle formája kínálkozik. (Hiszek is ezekben, de sajnos, mindez csak *poszthumusz* lehetőség.)

Számomra maradandó példa, ahogyan életében rendezte és élete végén végleg elrendezte dolgát az emberekkel és Teremtőjével. Az edelényi katolikus templomban rendre részt vett a szentmiséken, és *Kovács Antal* kanonok úr személyében nemcsak jó barát, hanem lelki atyára is talált az emberi és lelkipásztori *hit, hűség és hitelesség* jegyében.

Ha igaz, Milton állítása, amely szerint: „a könyv az életen túli élet”, akkor *Az élet útjain* című könyv egy kiváló könyvtárigazgató és művelődés-

szervező személyiség életének és munkásságának tanulságos összegezése: síron túli üzenete. Slezsák Imrére és az általa irányított munkára, könyvtár-igazgató utódaira, *Laki Lukács Lászlóra* és *Hadobás Pálra*, az ügyszerető kolléganőkre, kollégákra, *a magyar kultúra végvári kapitányaira* is érvényes az áldáskívánás: „*Légy áldott, régi hely,/ Légy áldott, régi ház, / Légy áldott, régi tej, / Légy áldott, régi láz. / Légy áldott, régi hó, / Légy áldott, régi hó, / Te szívemet nyitó, / Te lelkem építő.*” (Kosztolányi Dezső.)

(*Edelényi Füzetek* 26. Gyűjtötte: *Slezsák Imréné*. Lektor: *Csáky Imre*. Számítógépre írta: *Gajdos Beáta*. Technikai szerkesztő: *Slezsák Zsolt*. Szöveggondozás: *M. Takács Lajos*. Utószó: *Cs. Varga István*. A borítót a szerző elképzelése alapján készítette: *Sóvári Oszkár*. Felelős kiadó: *Hadobás Pál. K–B Aktív Kft. Miskolc. 2002.*)

dr. Cs. Varga István
irodalomtörténész

Elhangzott 2002. szeptember 13-án az edelényi könyvtárban Slezsák Imre 70. születésnapján.

MEGEMLEKEZÉS KALÁSZ LÁSZLÓ 70. SZÜLETÉSNAPIJÁRÓL

2003. február 3-án az edelényi Városi Könyvtárban került sor az 1999-ben elhunyt Kalász László József Attila-díjas költő 70. születésnapja alkalmából rendezett megemlékezésre és a munkásságáról készült bibliográfia és szemelvénygyűjtemény bemutatására. Az alábbiakban az ünnepségen elhangzott megemlékezéseket és előadásokat közöljük.

Cs. Varga István bevezető előadása az edelényi Kalász László ünnepségen

Kedves Kalász Lászlóné Antónia! Kedves Kalász család! Igen tisztelt Polgármester úr! Igen tisztelt Igazgató úr! Kedves ünneplő Közönség! Nagy tisztelettel kérem, hogy köszöntésemet fogadják úgy, mintha mindenkit személy szerint és lehetőleg név szerint tudnék üdvözölni. Sajnos, erre most nincsen mód, éppen ezért javaslom: kezdjük el az ünnepséget.

Számunkra a költő Kalász László 70. születésnapja igazi ünnep. Hetven évvel ezelőtt adta nekünk őt a Mindenek Ura, aki szeret az embereknek ünnepet szerezni. Az ember nem születik véletlenül, születésünket kozmikus, vagyis isteni gondviselés irányítja. Nem véletlen sem az időpont, sem a hely, amikor és ahova születtünk.

Megjegyzem: *Molnár Oszkár* polgármester úrral együtt ünnepelni számomra külön öröm, hiszen őt még egykori edelényi gimnáziumi osztályomból ismerem. Éppen ezért amikor őt külön is köszöntöm, egyúttal köszöntöm az előző polgármester urat, Szilágyi Adolfot is, aki szintén fontosnak tudta a szülőföld jeles személyiségeinek megbecsülését, és jelenlétével szokta megtisztelni rendezvényeinket. (Jó tudni, hogy most is köztünk van.)

Lehet, hogy Molnár Oszkár most magában azt kérdezi: „Osztályfőnök úr, hát készültél-e? Az eltelt időben mit tanultál Kalász Lászlóból?” Igyekszem bizonyítani, hogy az első találkozásunk óta eltelt 33 évben is készültem. Sajnos, minden eddigi eredmény ellenére, még mindig adós vagyok egy Kalász László monográfiával.

Kedves Ünneplő Közönség!

Előszót írtam ehhez a Kalász-könyvhöz, nagy örömmel tettem. Az előzményeket is próbáltam számba venni. A kiváló *Edelényi Füzetek* sorozatban jelent meg ez a kiadvány, fontos előzmények után ez egy újabb Ka-

lász bibliográfia és a recepcióból is válogatás. Válogatás abból, aminek a gyűjtését még *Slezsák Imre* igazgató és nagyszerű munkatársai kezdték el. Tudjuk, Slezsák Imre a költővel együtt minden Kalász László verskötetet bemutatott az akkori edelényi járás minden kis falujában, könyvtárában. Az ő alapozását, az *Edelényi Füzetek* sorozatot a kezdetektől fogva hathatósan támogatta *dr. M. Takács Lajos* irodalomtörténész, aki egyébként kitűnő irodalomtörténész és kiváló filológus is.

Ezt a rendkívül jelentős vállalkozást folytatta könyvtárigazgatóként *Laki Lukács László* remek kiadványokkal, köztük a Kalász László 60. és 65. születésnapjára kiadott könyvvel. A 60. születésnapon a kortárs költők közül a karizmatikus személyiségű költő, *Buda Ferenc* szólt a baráti szeretet gyöngyöző szavaival a fiatalon, a debreceni egyetemen megismert költőbarátjáról. A bibliográfia mellett a kiadványban olvashattuk a Hetek költőcsoport Kalász Lászlónak dedikált remek verseit, köztük *Serfőző Simonét*. *Fecske Csaba* verse a közös örökség jogán tudatosította a Mester iránti tiszteletet és a folytatás reményét.

Ezt a nemes kiadói tradíciót vállalta *Hadobás Pál* könyvtárigazgató többek közt ennek az új könyvnek a szerkesztésével. A könyvtár szorgos munkatársai a Kalász–bibliográfiát gyűjtötték össze, a szemelvények válogatását három vastag kötetből az igazgató úr végezte el.

Hogy mi benne a fontos? Az, hogy jó szívvel lehet a magyar tanároknak, a közművelődés dolgozóinak ajánlani, mert ami ebben lokális jellegű, az egyben egyetemes vonatkozású is. A könyvet kiadóként Hadobás Pál jegyzi, az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum igazgatója, és *Kardos Sándor*, a Kalász László Társaság elnöke. *Feledy Gyula*, Kosuth–díjas grafikus karakteres Kalász–portréja díszíti a kiadványt; a címlapon *Kulcsár Géza* fotója, a belső oldalon pedig *Veres András* fotója látható Kalász Lászlóról. A szép kivitelű kiadvány technikai munkatársa volt *Gajdos Beáta* és *Slezsák Zsolt*.

Mondanom sem kell, mekkora öröm, hogy Kalász Lászlót szellemi-lelki öröksége révén most is itt érezhetjük közöttünk. Szellemében, lelkiségében, szívében, szeretetében ma is immanensen jelen van a szellemi létezés egy másik dimenziójában. *Serfőző Simon*, a költőtárs idézte meg őt versében, *dr. Jánosi Zoltán* pedig olyan előadást tartott róla, amely bármelyik katedróján ennek a világnak fényes teljesítménynek számítana. Kedves kollégánk kitűnően állította nagyotálba a magyar költészetet és benne Kalász László líráját.

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy *Laki Lukács László*, *dr. M. Takács Lajos* és sokan mások, köztük a költő barátai közül többen, például *Csáky Imre* és mások is valóban itt voltak a költő születésének ötvenedik évfordulóján. Köztünk van egy olyan ember is, *Dobog Béla* költőbarátunk szemé-

lyében, akivel annak idején az ötven éves Kalász Lászlót a kórházban együtt látogattam meg. Emlékszem, a Kalász Lászlót őszintén szerető főorvos kikísért bennünket, jó hírt nem tudott mondani, csak annyit: imádkozzatok! Hála Istennek, akkor sokan és jól imádkoztunk. Még 16 évet adott Kalász Lászlónak a Mindenható, igazi lehetőséget, hogy kiteljesítse életét és költészetét. Mélységesen igaz: az imádság és a munka tartja meg az embert és a világot.

Kalász László költői életművének megismerése, értékeinek tudatosítása, népszerűsítése, kiteljesítése az utókor feladata. Tisztelői, ismerői, barátai, olvasói, sőt követői is szép számmal vannak. Ezt bizonyítja, hogy 2002-ben, Edelényben megalakult a *Kalász László Társaság*, amelynek célja: „... ápolja az 1999-ben elhunyt Bódy-völgyi József Attila-díjas költő, Kalász László emlékét, a térség irodalmi hagyományait.” Feladatai közé tartozik az irodalmi kutatás, nevelés és oktatás, ismeretterjesztés, a műveltség elősegítése, a kulturális örökség megóvása stb. Hangsúlyozzuk, sokáig közmegegyezésnek számított: „A nemzet midőn jeleseinek szobrot emel, magának állít emlékoszlopot s midőn elhunyt jeleseit tiszteli, magát teszi tiszteletre méltóvá.” Az irodalmi kultusz tudatosítja, hogy legjobbjaink őrzik és továbbadják a nemzeti szellem öröklángját. *Vörösmarty* hitte és hirdette: „Jesz még egyszer ünnep a világon”. (Széchenyi temetésén a cenki sírboltban, szerte az országban a gyászistentiszteleteken, a Szózatot énekeltek.) *Szabó Lőrinc* célkitűzése: „Legyen a költő hasznos akarat”, kötetének és versének címe: „Harc az ünnepért”.

Németh László legfőbb eszmeadójáról, Adyról írta: „Egy költő műve azzal, hogy itthagya, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie. A nagy nemzeteknek nemcsak azért vannak nagyobb íróik, mert a többlől több olvasható ki. Egy nagy nemzetnek több idegsejtje s otiuma van rá, hogy nagyjain eltűnődjön, árnyalataikat kibontsa, vívmányait a nemzeti életbe fölvegye.”

Ennek szellemében avattunk Mucsonyban Kalász László általános iskolát, igen gondosan előkészített és megrendezett ünnepségen. Meszesen emlékművet állítottak a Kalász-házaspár ottani tanítói időszakának az emlékére. Szalonnán, nagy örömmre, végre emléktáblát avathattunk, mégpedig igen nagy érdeklődés közepette. Olyan kiváló emlékműsort adtak elő a szalonnai diákok, amelyre büszkék lehetünk. A szalonnai polgármester pedig olyan fogadást adott, amelyen azt éreztem, mégiscsak megtörik a jég, Kalász László öröksége a választott falujában is otthonra talál. Őszintén remélem, sőt biztos vagyok abban, hogy a szülőfalu, Perkupa sem fog elmaradni a Kalász-kultusz művelésében.

Annak idején, amikor itt, az edelényi Városi Könyvtárban köszöntöttük Kalász Lászlót, mindannyian sürgető kötelességünknek éreztük, hogy a köl-

tőt méltón köszöntsük. Emlékszem, 1993-ban is napok alatt készült el a Kalász emlékkönyv. Most az Internet és az e-mail is segített bennünket, hogy a mai napon rekordgyorsasággal a nyomdából ide kerülhetett az új kiadvány.

Ez éppen ugyanolyan nagy érdem, mint a régi vállalkozás volt. Természetesen annak a költői fohásznak a folytatása ez is, hogy Kalász szavát hallja meg nemcsak Budapest, Szeged meg a Hold, de faluja is. Adja az Ég, hogy a faluja, Perkupa és Szalonna is illőn meghallja a költő sóhaját.

Szeretnék szólni arról, amit a Magyar Katolikus Rádió miskolci riportere egy telefoninterjúban kérdezett: „Tanár úr, Kalász László lokális költészeté mennyire emelkedik az egyetemesbe?” Helyhez kötött életére és költészetére is érvényes a goethei mondás: „*Szürke, öcsém, minden teória, és az élet aranyfája zöld.*” *Bella Istvánnál „maga a világmindenség muzsikál”, Kalász Lászlónál pedig a világmindenség muzsikája már az Anyámnak kontya van* című versben megszólalt. Pedig igen nehéz utat jár be a költő, még ezt az unikális remekművét sem volt könnyű elfogadtatnia. *Dr. Jánosi Zoltán* tanár úr előadásából tudhatjuk, mennyire emelkedik, sőt a legnagyobbakra mutatóan emelkedik. Láthattuk, de erre külön is válaszolni is szeretnék. Kalász László megtalálta a *mesét egy hóvirág tövében*. Már 1992-ben kötetcímben kimondta, amit ma is minden nap érzünk és kimondatlanul is gondolunk: *Világ, menj világgá*. És azt is tudatosította velünk, hogy *Nagy jövő mögöttünk*. Legalább ezer éve tudjuk, csak a felelősségtudat adhat számunkra jövőt.

De mielőtt ezt a kérdést megválaszolnám, szeretnék még két dolgot tisztázni, mert ezek megkerülhetetlenek, rendre felvetődnek. Az egyik: „Hogyan látom és értelmezem Kalász László hitét, vallásosságát?” Nagyon egyszerű a válaszom. Nem hiszem, hogy mi elfelejthetjük, hála Istennek, a mai fiataloknak már arra nem kell emlékezni arra, hogyan éltük meg, hogyan élünk túl az egypártrendszerben, a puha diktatúrában azt az ateista, materialista, marxista korszakot. Akkor egzisztenciális kérdés volt, éppen ezért senkitől nem lehetett megkérdezni, hogy jár-e templomba vagy nem. Tudnék róla mesélni, három évig az edelényi gimnáziumban tanítottam igen tanulmányos körülmények között. Ha most valaki azt kérdezi: *vallásos volt-e Kalász László, járt-e templomba*, annak azt felelem: a versei tematikusan is mutatják, megvolt benne a mélységes áhítat, léthelyzete miatt sokszor kényszerűségből is átélte a *mysterium passionis* élményét, a szenvedés történetét, a sajátját, meg ezét a tájé is, a Cserehát emberek sorsát is. Történelmünk és életünk mindmáig szenvedéstörténet volt a Bódva völgyében is, az is maradt egyéni, közösségi, népnyi méretekben is. Az emberi szenvedés a krisztusi szenvedés része, vagyis szakrális jelentőségű. Kalász László ezt az egyéni és népnyi méretű szenvedéstörténetet is remek versekben örökítette meg: *Műemlékeimet, Pilátus vagyok, Áhítat kéne, Nem tudsz stb.*

De ha még konkrétabban rákérdeznek a költő vallásosságának problémáira, akkor ezt válaszolom: Kalász László életében sem csak a templomban lakott a jó Isten, néha a patakparton, a Rakaca-tó partján is találkozott vele, meg az edelényi Fő utcán is, mindenütt, ahol a költő megfordult: *horribile dictu* — még a kiskocsmákban is. Mert ahol Kalász László járt, ott volt a jó Isten, mert vele volt az Isten!

Kalász László hittel és humorral élt. A képekkel építkező, verseibe mindig mélyebb gondolatot is rejtő költő szabad idejében festegetett. (A helyi futballcsapat plakátjait is ő rajzolta. Egykor a környék történelmi nevezetességeit festegette, de tanítói elfoglaltsága miatt nem sokáig áldozhatott szenvedélyének. A lakószobává változott műhelyének falain képzőművész barátainak, *Lenkey Zoltánnak* és *Feledy Gyulának* remek képei voltak láthatók. Nem véletlen, hogy a szalonnai templomot, régmúltunk, az Árpád-kor architektúrái szépségű emlékét is megörökítette ecsetjével. Az *Önarckép templommal* című kép a fent idézett vers vizuális, festői megfelelőjének. Az ihletforrás, a belső gondolati motiváció mindenesetre egy tőről fakad, ugyanannak az agynak, szívnek és kéznek a munkája. A képen együtt látható a falu két nevezetessége, a múlt és a jelen büszkesége: a templom részletezőn, erős fényben, jól megvilágítottan, pompás szépségében van megfestve, előtte pedig a költő kissé elmosódó, tűnődő és áttűnő, jellegzetes arcképe tűnik a szemünk elé...

Egyes kutatók szerint Őrs vezér szalonnai ága települt meg ezen a tájon a honfoglaláskor. Az Árpád-kori emlékek mutatják, itt is épült a múlt időben maradandó. A templom a falu ékessége, idegenforgalmi látványosság. Erdélyi színeket idéz az arányos templomépület és a különálló harangtorony szépsége, tájhoz illő, pompás elhelyezkedése a hegyek karéjában. Nem lehet hit nélküli a múltnak ez a szalonnai üzenete, amelyet a költő így fogalmazott meg az utókor számára: „*Német tatár török felett / őrizgettél magyar eget / német tatár török alatt / körögted magyar föld fakadt // bárha ért minden fürtelem / és gyötrelmes történelem / renghetett irtózva a templom / de megmaradt a fundamentum / csöpp példája kicsiny hazámnak / mindig mosolygok mikor látlak / folyton újulsz miként országom / — "Erős várunk" — fakad a számon.*”

Egy másik, sokak szemében *kényes*, *de valóságos* dologról is szeretnék szólni őszintén és egyenesen, mert csak így érdemes. Gyakran felvetődik most is ezen a tájon, és tudom, hogy a költő életében is sokan félrötták neki, és vannak, akik a holta után sem feledik, hogy nagyon szeretett kiskocsmákban fröccsöt, seritált inni, barátokkal, ismerősökkel találkozni, elbeszélgetni. Kérem, úgy látom, aki magyar és világirodalmat is tanítottam, és hála Istennek néhány nyelvet is tanulhattam, hogy Anakreónnál egyszerűen így szól az *ars poetica*: „*Jobb részegen feküdni, mint a halotti ágyon.*” És úgy

folytatódik: „*Ha szomjas vagyok, bort iszom.*” Csokonai ezt úgy fordította le: „*Ha szíhatok borocskát, a gondjaim csucsulnak.*”

Sajnos, néhányan nem tudják másképpen, csak egy vélt falusi tanítói pedantériával elképzelni, hogy egy Perkupán született költő miért úgy élt Szalonnán, mint Kalász László? Tudjuk-e, hogy Kalász Lászlónál a „*Fölemelni e tájat...*” Ady parafrázis, mert Adynál ezt olvashatjuk: „*Szívünk is már olyan terhes, / Fölemelni hogy nem tudjuk*”. Aztán magasba lendül a mélységesen tragikus költői hang: „*Mégis és újra: föl a szívvel / Mi véres hitünkért (...)* *Ha orkánzik a Mindenség is.*”

Itt van köztünk egy kedves barátom, egy Németh László–kutató Erdélyből, *Máriás József*, aki azt kérdezte tőlem döbbenet: „*Kalász László egész életében Szalonnán élt? És úgy lett belőle József Attila–díjas költő?*” Ez neki ugyanis hihetetlen. Egy erdélyi ezt tudja, érzi. De érezzük-e eléggé, hogy milyen magára utaltan kellett élnie, alkotnia, vidéki, falusi szellemi magányában, művészetét értő társak nélkül?!

Velem együtt sokan azt tartják róla, Kalász Lászlót a Jóisten is jókedvében teremtette, és hamisítatlan lelket, jó humort lehelt belé. Ezért tudta szellemes nézeteit veleszületett humorral képviselni. Hányszor elmondta, mindig eleven, derús átéléssel, miközben — *Fecske Csaba* szavaival szólva: „*szív alakú, napcserezte arca és inkább a földet, mint az eget fürkésző, vadvízként csillogó szeme*” — kíváncsian a kedvező hatást remélte: „*Miért rázta meg Krisztus a Vargát?*” Sosem okozott gondot, hogy a választ nem volt szabad tudnom, sőt egy újszülött fürkésző kíváncsiságával illet meghallgatnom: „*Mert nem volt leföldelve.*”

Sokan emlékeznek olyan találkozásra, együttlétre, amikor a pedagógus költőt Szalonnán, Perkupán, Szendrőben, Miskolcon vagy Edelényben lépten nyomán megállították, ismerősként üdvözölték és barátait, ismerőseit viccekkel, bökversekkel traktálta. Ki ne tudna idézni *tőle* hallott vicceket, anekdotákat, derús történeteket? Ezek közül nekem az egyik legkedvesebb: „Összeül a Szovjetunióban az úrhajós bizottság, tűrhetetlennek látják, hogy már régóta nem lepték meg a világot valami szenzációval. Szergej Szergejevics javasolja: lőjenek fel egy rendőrt meg egy malacot. Óriási taps. Kiválasztják a rendőrt és a malacot. Elviszik őket kiképzésre: számítástechnikát, asztrológiát tanulnak, kemény testi és szellemi edzéseken vesznek részt. Végül elérkezik az úrutazás napja. Az asztronauták a konkrét feladatokat az úrhajóban elhelyezett borítékokban kapják meg. A malac előtt egy nagy, vastag boríték. Feltépi, elolvassa és villámgyorsan nyomogatja a gombokat, pillanatok alatt betáplálja az utasításokat. A rendőr előtt egy vékonyka boríték. Mit gondolsz, mi volt benne? — „Ötóránként etesd meg a malacot!”

Sokak szemében kesernyés, szkeptikus szerep volt, amit ez a kicsit szegénylős, visszafogott, érzelemrejtő, játékos lelkületű költő vállalt. *Kaló Béla* így idézi meg földijét a *Szalonnai Kalevala* című, a Kalász összes verseiről közölt írásában: „*A népmese, a mese, a mítosz, a rege világa, s a természet öntörvényű kerete művészetének (s közben ott az arcán a gyerekes kíváncsiság: hogyan fogadod akvarelljeit, merthogy fest is). Egy szemlélődő, kissé kócos öreg kölyök, aki néhány percre megáll elmélázni, de többnyire preszszókban látni sörözni vagy borozni. Falusi emberek között. Hrabal Kerskóban = Kalász Szalonnán.*”

A *Reményi József és Tarján Tamás* szerzőpáros csipkelődő szeretettel idézgetett meghatározása szerint Kalász irodalmunk „*Sörkatonája*” volt. A *bon mot*, vagyis a találó, szellemes „*jó szó*” lelőhelye *Reményi i– Tarján* egy remek Kalász–paródiája: „*JÓZSEF ATTILA / díjjal a zsebben / vezérnek lenni? Nem vágyom rája / Élek tovább is kenyéren / Szalonnán / Maradok a líra / sörkatonája*”.

Vannak akik egy kicsit szalonnai Svejknak látták ezt a kissé félszeg, kedves modorú és homorú tanító bácsit, aki gyakran baráti szeretettel „*Laczy*”-nak írta a nevét. *Laczy* bácsi mosolyában azt is láttam, hogy ő képes volt arra, amire csak az önmagát a falu utolsó költőjének daloló *Jeszenyin*. A költői hivatás részének tudta a „*huligánnak*” *csúfolt* orosz költő, amit a *Csavargó gyónása* című versében — *Ady* „szeretném, ha szeretnének” és „látva lássanak” elemi őszinteségét idézőn — fejezett ki: „*Énekelni nem tud akárki. / S nem tud mindenki almaként / gurulni más elé a sárba. / Szeretném most magam kitárni. / Ez: a csavargó nagy vallomása.*”

Szabó Bogár Imre úgy látta, Kalász személyében egy *szent Ferenc* élt Szalonnán, aki úgy szerette az embereket, a természetet, a világot, hogy ez a szakrális analógia jogosult vele kapcsolatban.

Ne feledjük, mert ki lehetne mutatni, hogyan volt mindez a csellengés, kallódás, poharazás a francia költőknél, az oroszoknál, de a magyar nyugatosoknál is. *Petőfi* valóban bornemissza volt, de hagyománytiszteletből boromisszaként dalolt. *Ady* már nem képzeletből, nem a valóság rovására vallott a borról. Az édesanyja minden este, ha otthon volt a fia, így köszönt be hozzá: „*Bandikám, írás vagy ivás?*” Mert ha írás, akkor papírt vitt, máskor meg három liter bort készíttetett neki éjszakára. Sorolhatnám tovább a magyar és világirodalmi példákat mind a mai napig!

A lényeg: válasszuk szét tudatunkban az embert, aki bizonyos vonatkozásban hozzánk hasonlóan esendő és gyarló is lehetett, de aki ugyanakkor rendelkezett egy különös adottsággal: költő volt. Kalász László pedig költőnek született! A költőt nem azért tiszteljük, mert néha lekönyökölt az asztal sarkára. A költőt azért tiszteljük, sőt szeretjük, mert képes alkotóerejével a magasban ívelni, a fölénk, porban botló emberek fölé szállni, szárnyalni.

A költőt megszemélyesítő albatrosz a földön csetlő–botló madár, főképpen akkor, ha a szárnyait lenyesték. De ha fölszáll, akkor szemet–lelket gyönyörködtetőn tud ívelni, szárnyalni. Élet és irodalom összetartozik, de a kétőt nem illik összekeverni, főképpen poszthumusz és dehonesztáló szándékkal!

A *poézis* értékteremtés, a kifejezés igei alakja éppen ezt a csodálatos szellemi értékteremtést jelöli a görögben. Kalász Lászlót sok mindennel megáldotta az Ég. Például azzal is, hogy tiszta és hűséges szívvel tudta szeretni feleségét, családját, gyerekeit, barátait, szülőföldjét, Perkupát és Szalonnát. Nemcsak az szeretheti a másikat, aki azt mondja, *szeretlek*, hanem főképpen az, aki örülni is tud a másinak.

Kalász László csupaszív ember volt. Tudott örülni a jónak és szépnek, a nemes dolgoknak. Utánozhatatlan szeretettel, kedves humorral tudott odafordulni az emberekhez. A tokaji írótáborban gyakran láttuk őt jó kedélyűnek, de sosem láttuk, hogy valakivel is agresszív lett volna. Láttam az életben sok józan bolondot is, de ha Kalász ivott egy kicsit, még inkább szeretetreméltó tudott lenni. Ugye így volt ez, Serfőző Simon? Ha ivott, akkor még jobban ragyogott, még jobban ki tudta fejezni a szeretetét.

Úgy éreztem, minderről most kell szólnom. Mindenkinek joga van a maga véleményéhez. De tudnunk kell: velünk együtt a véleményünk is múlandó. Olyanok vagyunk a költőhöz viszonyítva, mint amikor valakiről portrét készít egy jeles mester és bírálatként valaki azt mondja: *nem hasonlít a modellre*. A mester pedig azt válaszolja: „*Nem baj: a modell eltűnik, meghal, a portré pedig, ha jó, megmarad.*” Tudnunk kell: mi eltűnünk, valószínűleg eléggé nyomtalanul, Kalász László költészete meg megmarad nemzedékeken át fog tovább élni.

Gondolom, sokan vannak, akik nálam jobban tudják: nem az a fő baj, bár ez is igen érdekes, hogy Perkupán másról nevezték el az általános iskolát! Számomra az még inkább gond, hogy Szalonnán, ahol végre emléktáblát avathattam igen nagy érdeklődés és tiszteletre méltó szervezés keretében, máig sem Kalász László nevét viseli az iskola. Miért jobb egy névtelen szalonnai iskola, mintha Kalász László nevét viselné? Van mit pótolni, helyrehozni, akkor is ha ez nem könnyű.

Itt folytatom mindazt, amit Jánosi Zoltán professzor úr a nagy szellemi térképen felrajzolt nekünk. Kalász Lászlónak vannak gyönyörű versei, „bartóki dalai”, amelyeket Jánosi professzor úr kitűnően elemzett és mutatott föl, hozzákötve őket például a Nagy László bartóki verseihez, lírájának mitológiai vonulatához.

Nézzünk meg a szerelem, a család motívumát Kalász költészetében. Az ide kötődő versekből egy szép csokrot tártak elénk az edelényi Izsó Miklós Gimnázium és Szakképző Iskola diákjai, amikor a költő emléktábláját meg-

koszorúztuk. Azt hiszem, Edelényben ezzel is tradíciót teremtett a szépen szavaló és éneklő kórus.

A magyar irodalom fő vonulata a szeretet himnuszát zengi, az Ómagyar Mária-síralomtól fogva ez folytatódik Janus Pannoniuson át, aki édesanyjának megköszöni, hogy éjjeli is dolgozik, hogy az ő kis tanulófia a tanuló-pénzt meg tudja fizetni, hogy művelődhessen. Az anyakép folytatódik tovább: Petőfi büszkén mondja: nekem van a földön a legszeretőbb anyám. Arany Jánosnak a gyönyörű családi verseit ismerjük és szeretjük. Ady Endre *A vér és arany* kötetben, *Az anyám és én* című versében így láttatja az édesanyját a szerelem beteljesülésének pillanatában: „Csak azért volt ő olyan szép, / Hogy engem megteremjen, / Hogy ő engem megfogadjon...” Ki merné mondani, hogy Adynak nincs igaza, hogy nem az a boldog és szép ember, aki szerelemben fogant és szeretetben nőtt fel?

Ne feledjük, egy házasságot is nemcsak a szerelem és a szerelemből szeretetté váló érzés tart meg, hanem az a példa is, amelyet az elődök hitelesítenek a maguk személyes példájával. Kalász Lászlónál egyértelmű, hogy ez történt: Antónia képviselte a múzsaszerepet, a család ihletforrás volt a számára, de megvolt bennük a hitbeli forrás is, amely a legmélyebbről fakadt és forrásozott egy életen át. Igaz ez egyéni és népművi méretekben is. A magyarság is akkor tudott nagyot akarni, tenni, amikor volt erős hite. Egy Rákóczinak, 1848/49 héroszainak, 1956 hőseinek tudott hinni a nép, amely a zsarnokság szemébe vágta: elég volt. Mert volt hozzá hite, ereje.

Az elődök példaképek; de csak akkor, ha továbbvisszük örökségüket. József Attila versében a *Mama „szürke haja lebben az égen, kékítőt old az ég vizében”*. Az édesanyját úgy láttatja a költő, mint egy oltárképen a Szűzanya mennybevételét. Persze megfogalmazódik a fájdalmas kései felismerés is: „*Nem nyafognék, de most már késő!*” Nagy László *Anyakép* című verse, költészetünk legszebb vonulatának remekműve. Jánosi Zoltán professzor úr szólalt meg Kalász László *Anyámnak kontya van* című, miniatűr remekművéről. Sok költő számára minta lett ez a maradandó alkotás. Úgy szólal meg bennünk, ahogyan csak a népköltészet, a népdal tud megszólalni. Benne van a férfivágy, amely a kedvesben is az édesanyját keresi és látja. Biztosan sokan emlékeznek rá: „*Anyámnak kontya van kerek, / sötét és dús mint egy meleg / éjszakán / sötét és dús a lomb a fán (...)* csak akkor leszek kedvesed / ha kerek kontyod lesz neked / ha mint anyám: első jajomra / gyógyírt találsz minden bajomra.” Ott találjuk ezt a remeklést Csoóri Sándor: *Anyám fekete rózsá* magasában.

Bizonyítani tudjuk Kalász László világirodalmi kötődését más szempontból is. Csoóri Sándor találó megállapítása szerint Szergej Jeszenyin, József Attila és Garcia Lorca a XX. század hármasköltőikrei. Jeszenyin azon néhány külföldi költő közé tartozik, akiket magyarul is elég jól ismerünk és

szeretünk. Máig az egyik legkedveltebb külhoni költő Magyarországon. A múltban a közép–európai költősors és a kelet–európai orosz költősors a tragikumban is találkozott. A legnagyobbakra a mi legnagyobb költőink figyeltek fel és fordították őket, emlékverseket írtak hozzájuk. A magyar költők kötetnyi emlékverset szenteltek a tragikus sorsú orosz poétának. Például József Attila is fordított Jeszenyint. Egy német nyelvű antológiából kitűnő kvalitásérzékkel kiemelt egy Majakovszkijt, egy Blok és egy Jeszenyin művet. Jeszenyin gyönyörű versei közül ismerjük *A kutya* címűt, Képes Géza fordításában. Egy anyakutya tragédiáját mondja el a vers, akinek kölykeit a mufurc gazda vízbe fojtja. Az anyakutya fájdmában fölüvölt a holdra, de a holdat is eltakarja egy felhő, és akkor az anyaállat könnye kicsordul a hóra. Gyönyörű ez így magyarul is, bár az eredetiben még erősebb, rusztikusabb szemlélet érvényesül: az anyakutya szemei hullanak ki a hóba. Nagy László, amikor Tamási Áront búcsúztatja, ezt a költői képet használja fel, erdélyi színezetben egy ordasról beszél, aki felüvölti a holdra a kint, amit nem lehet kimondani. Amit nem lehetett kimondani évtizedeken át: sem Erdélyt, sem Trianont, sem a hit, sem a vallás dolgát. Ezt üvöltötte fel magyarul az égre a jeszenyini kutya, ezt mondta ki Nagy László Tamásit búcsúztató emlékverse.

Weöres Sándor pedig így köszöntötte Jeszenyint: „Kik nem felejtik mi a szerelem, / Kiknél a szerelem képekbe szőtt, / S kiknél a kép lángol szerelmesen: / mind boruljunk le Jeszenyin előtt” Ezek a költők tisztelték a valódi szellemi értékeket, a befogadás, műfordítás révén vér nélküli hódítást végeztek. Közéjük tartozik Kalász László is. Bizonyítani szeretném mindezt. Kalász László *a megismerés: megértés, a megértés: szeretet* útját járta emberként és költőként is. Ezt bizonyítja Kalász László Jeszenyin emlékverse is. Ennek a világirodalmi kötődésnek a jelentőségét szeretném tudatosítani. Nagy László annyira szerette Jeszenyint, hogy azért ment át orosz szakra, mert Jeszenyint akart fordítani. Amikor pedig már orosz szakos volt, akkor kapott egy bolgár ösztöndíjat, kiment Bulgáriába ... Amikor a szerbek és bolgárok még erősen szembeálltak egymással, Nagy László mindkét irodalomból annyit fordított, hogy mindkét oldalon nagy elismerést szerzett. Az ellentéteket a szellem magasságában föl tudta oldani. Ez a példakép is lebegett az ő szeme előtt.

Egy kicsit személyes vonatkozása is van ennek a történetnek. Amikor 1986-ban megjelent a *Jeszenyin világa* című könyvem az Európa Kiadónál, az *Írók világa* sorozatban, természetesen Kalász Lászlónak is adtam egy dedikált példányt. Egyszer aztán, nagy öröömre megjelent egy vers, amely a legszebb Jeszenyinnek szentelt emlékversekkel egyenrangú.

Verset dedikált az orosz költőnek Bella István *Jeszenyin utolsó éneke* címmel. Rózsa Endre *Jeszenyin* című versében emberfelmutatást végez. A költészetnek ez a hivatását vállalta Kiss Benedek is, akinek döbbenetes verse a *Jeszenyin anyjának fényképe*. Ezt mi valóban meg tudjuk érteni, mert ismerjük a József Attila Anya-verseit és a Mama fényképeit is. Emlékszünk, hogy az egyik fényképen a Mama mint egy szép fiatal édesanya látható a gyerekei közt. Aztán az apa elhagyta a családot, az anya beteg lett a sok munkától, nélkülözéstől, és megviselt, ráncos öregasszony lett belőle, pár év alatt megöregedett. Jeszenyin édesanyja is ilyen volt, túlélte a fiát, akit 1925-ben pribékek gyilkoltak meg és megrendezték az öngyilkosság látszatát. Az orosz költő édesanyja harminc évvel túlélte a fiát, 1955-ben távozott az élők sorából.

1945-ben Rab Zsuzsák papai házában szállásolt be Fjodor Fjodorovics Bocskov tábornok. 1960-ban Rab Zsuzsa Moszkvában felkereste Bocskov tábornokot és átadta neki első Jeszenyin–fordításkötetét. A tábornok elmesélt neki egy szívszorító történetet. A háború után Rjazany környékén vadászgatott, amikor egy erdőszélen elébe tipegett egy öreg parasztasszony. *»Tiszt úr! — szólította meg. — Írjon nekem cédulát, hogy rőzsét szedhessek. Mindig megbüntet a kerülő. Pedig nincs más tüzelőm, csak ez a hullott gally. Szergej Jeszenyin anyja vagyok.»* (Rab Zsuzsa: *Történelem egy családi házban*. Új Horizont, 1992. május–június, XX. évf. 3. sz. 46–54.) Mert ez volt a sors, a kelet–európai, a költősors.

És engedjék meg, hogy egy másik verses példával is igazoljam ezt a sokban hasonló emberi sorsot, az elmondottakat. Simon István verset szentelt a körúton lépkedő segédmunkásnak. Döbbenetes emlékkvers a *Segédmunkás a körúton*, amelyben a faluról városba szakadt „lírai hős”-t ezer közül is megismerni, mert nem áll egyenesen a válla, a summástarisznya félrehúzza, a szájából hiányzó pipa vezet, a képzeletbeli, és *„mellett fut, ebként üget / a jeszenyini réműlet”*.

A magyar olvasóközönség annyira megszerette Jeszenyint, hogy a *Kalácska* együttes megzenésített Jeszenyin–verseket tartalmazó lemezt adott ki *Fekete ember* címen. *Tímár György* „*Ezt sem én írtam*” című paródiakönyvének pedig a legsikerültebb darabja éppen egy Jeszenyin–paródia: *„A vörös hold, mint ökrök lelke vérzik, / ordas vonít a szomszéd kert alatt. / Az est, ez üres hordó fölpenészlik, / míg álmodnak a sárból vert falak. / Szinte hallani, hogy a pajta rozsan, / és ölt az éj fekete papcsuhát, / míg holt muszikok dalolnak a rozspan, / kik soha nem ismerték Rab Zsuzsát.”*

És ezek után, amint ígértem, hangozzék el Kalász László Szergej Jeszenyinnek ajánlott emlékkverse:

Vad kék lovak

vágtatnak át az égen
az este patájuk alatt felszikkázik
éjszaka lesz csillagos éjszaka
reggelig-e ugyan vagy mindhalálig?

már jó az alvás — álom jár-e véle?
vagy sír–mély bódulat taglóz mint állatot?
vad kék lovak vágtáznak az égen
velük vajon majd mikor szállhatok?

nincs sok időm: se éjjel se nappal
egyébre már nem is gondolhatok:
vad kék lovak vágtatnak át az égen
irgalmatlan–időtlen állatok

csak én tűnök el s mindenek maradnak?
lendül a szél a felhők ostora
vad kék lovak vágtáznak az égen
s én nem leszek?

— nem is voltam soha?

Kedves Ünneplő Közönség! Együtt ünnepeljük egy jelentős költő, Kalász László születésnapját. Az *ünnep* szent nap. Meg kell érnünk az ünnepre, egyénileg és közösségben is. Hiszem, hogy Edelény, a Bódva völgye rég megérett rá, és ezért lehet a mostani közös ünnep is lélekemelő emlékezés a 70 éve született költőre.

Amivel kezdtem, azzal zárom előadásomat: megköszönöm a Mindenhatóknak, hogy Kalász Lászlót nekünk adta. Megköszönve mindazok jószágát, akik a költőt életében, emberi és költői pályáján segítették. Megköszönöm Kalász Lászlóné Antóniának, és a Kalász család tagjainak, hogy velük együtt emlékezhettünk és ünnepelhettünk. Nem véletlen, hogy a pedagógus költő és a műzsaszerepet is betöltő pedagógus édesanya mindhárom gyereke pedagógus lett, követve a szülők példáját. Kalász László, a pedagógus költő ezt tette. Ugye emlékszünk rá, hogy a temetésekor gyönyörű sorban elvonulók arcán, szemében ott volt a bizonyíték: tudták, kitől búcsúztunk. Láttam a sírkertben romákat is, akik koszorút vittek a tanító úrnak. Nem egy fa-lu, hanem egy régió búcsúzott akkor Kalász Lászlótól a perkupai sírkertben. Ez a régió megalapozta és most is folytatja a kialakuló Kalász–kultuszt. Ha jeles elődeinket tiszteljük, azáltal mi is tiszteletre méltóvá válhatunk.

Azt kívánom a Kalász–kultusz művelőinek, hogy ne feledkezzenek el arról az örökségről, arról, hogy a Kalász líra szépsége a Bódva völgyből fakadt és lett a bartóki modell szellemében az egyetemes magyar irodalom része. És ne feledkezzenek el a kötelességről, amely a megismerést és a szeretetet hívja elő, értéktudatosítást, értékközvetítést kötelességünké teszi mindenki, főleg a fiatalok számára.

Sok–sok erőt kívánok a folytatáshoz, *Kardos Sándor* igazgatónak, a *Kalász László Társaság* elnökének, és *Hadobás Pál* alelnöknek, *Kaló Béla* titkárnak a további eredményes munkálkodáshoz. Kalász László szellemében a közös cél: „*Fölemelni e tájat...*” *Kalász László* emberségből, magyarságból, szeretetből és hit és erkölcs dolgában is jelesre vizsgázott. A költő örökségének értékeit, a kutatás lehetőségeit gazdagítja az új Kalász bibliográfia kiadása. Kézbe venni is jó ezt a szépen szerkesztett kötet. Köszönöm, hogy Edelényben ismét példaértékű összefogásnak lehettem részese, hogy Kalász László 70. születésnapján önökkel együtt ünnepelhettem.

Serfőző Simon költő megemlékezése

Most még tél van, hó, szél ostoroz bennünket, csikasz hidegek búsulnak ránk. Így lehetett ez hetven esztendőnek előtte is, a fagynak minden bizonnal még vicsorgós kedve volt, ködöt is fújhatott az idő, amikor Perkupán, a köves út melletti házban új élet született, megjelölt homlokú, sorsában elrendeltetett. Talán nem véletlen, hogy Kalász László ilyen zúzos időben látta meg a napvilágot. Nem, mert az embereknek ekkorra elégük volt a fergeteg időből, fázós fagyokból, tavaszban, feltámadásban reménykedtek. Hát meg kellett születnie, mert hiányzott, aki közöttünk járván szeretetével az idevalósi szívekbe majd tavaszt varázsol, derút a táj embereinek az arcára. Meg kellett születnie, aki azzal nyújt vigaszt, hogy együtt érez a vizgásra rászorulókkal, a bút felvidítja, ne szomorkodjon a házvégeken halódó faluk mélyén, nevetősebb legyen hozzánk a világ. Kellott, aki eljövendő, és akinek szavai, mint feltartott tornyú kis falusi templomok tiszták, meghittek lesznek, ünneplőbe öltöztetik lelkünket. Kellott, aki mindenkire kézfozásra nyújtott tenyérrel közeledik, kitartó karral. Aki itthon lesz kerítéssel, árokparttal, az itteni világgal, jó ismerősével a járdasoron elbeszélget. Kellott, akinek nem moslékosodik el a tekintete, a szívéig be lehet látni. Kellott, aki a föld embereinek gondját a vállára veszi, hordárjuknak áll, csak mert segíteni akar, nem tehet mást. Kellott az embersége, becsületessége, amelyet nem madzaggal mérnek. Kellott a hite, hogy nem kár a kiállásért, másokért, élni segíthessen. Nem véletlen, hogy amikor elment, a hegyoldalokról újra tél ereszkedett, hatalmas pelyhekben havazott ránk az ég, betemette szívünket újra a hideg. Ám versének tüzei nem hunytak ki. Kuporodjunk köréjük, felmelegítenek.

Dr. Jánosi Zoltán: Kalász László a magyar irodalom történetében

Serfőző Simon azt mondta, hogy olyan tüzek Kalász László versei, amelyek köré, ha odabújunk, akkor ma is melegítenek bennünket. Ám, hogy Nagy László egyik gondolatát idézzem: „...az ünnep nem elég, ha a példa nem érvényesül újra és újra az időben”. Azt viszont már Szécsi Margit mondta Nagy László halála után, hogy „a feltörekvő nép elküldi, kibosátja magából az ő királyfiát, mint önmaga lelkét. A Zápolyákat, Haynaukat is túlélő nép... a színre lépőt... ünnepelve... önmagát ünnepli”. Én úgy gondolom, hogy Kalász Lászlóban is valóban a nép küldött el valakit, akit mi most ünnepelünk, itt a Bódva völgye kapujában, Edelényben. Tudatosítsuk hát azt is, hogy milyen jó a magyar irodalom számára, hogy volt Kalász Lászlónk. Sőt nem is csupán a magyar irodalomban való elhelyezéséről szeretnék beszélni, hanem a világirodalmi rokonságáról is. Bármennyire tűnik is merésznek ez az utalás, hogy ugyan: Kalász László és a világirodalom? Amikor a magyar irodalomban sem akarják jegyezni ezt a költőt. És nemcsak őt, hanem egyes elemzői irányok lassan már Nagy Lászlót, Illyés Gyulát sem a magyar irodalmunk meghatározó alakjai között. Miről is van tehát szó, dióhéjban akkor ehhez látnék hozzá.

Az irodalomelmélet és részben az irodalomkritika is nagyon sokat elkövetett az utóbbi évtizedekben és jelen időben is, hogy az olvasóktól a társadalomra vonatkozó elemző irodalmat eltávolítsa. Hogy az olvasó ne érezze azt, hogy önmagáról, koráról is szólhat az irodalom, ne érezze azt, hogy a mai emberről szól. Ez természetesen nem magyar jelenség, ez egyetemes probléma, a világirodalomban is megjelenik. Pedig valamikor olyan gyönyörűen kitalálta ezt az archaikus ember, hogy egy ősi ének elejét idézzem: „alattad a föld, feletted az ég, magad állsz középiütt”. Vagyis az ember, illetve az Isten, de mindenképpen van középpontja a világnak, és a költő megpróbál egészben gondolkodni a létezésről. Nietzsche volt, aki kimondta azt a gondolatot, hogy az Isten meghalt. Értelmezték már rengetegen, hogy mit értett rajta, de ez is csak az ember élet iránti felelősségét fokozza fel.

Ha végignézzük a magyar líra történetén, akkor Balassi Bálinttól kezdve egészen József Attiláig, Ady Endréig ez az egészelvű és felelős költői modell érvényesül. A költő megpróbál világegészben gondolkodni, értelmezve nézni a világot maga körül és aktívan viszonyulni a környezetéhez. A magyar költészetben ez a modell körülbelül az első világháború táján, Ady, Kosztolányi fellépésének környékén törik meg, és elsőként Ady ébred rá kataritikusan a széttörés rettenetes élményére. Azt mondja, hogy „minden egész eltörött, minden láng csak részekben lobban, minden szerelem da-

rabokban, minden egész eltörött". De Adynál azért nagyjából ez az egész még a helyén van. Ott vannak a ciklusai, amelyek a teljes mindenséget, a teljes magyar sorsot képezik le. S ő még aktívan viszonyul a saját létezéséhez a problémáihoz és a társadaloméhoz is. Kosztolányi már másképp fogalmaz. Kosztolányi programosan vállalja azt, hogy „nem nézek az egészségre”, csak a perifériával, a résszel, a picivel próbálok foglalkozni. Azt mondja pontosan, hogy „*jobb is nekem nem nézni az egészségre, belefogódzni egy-egy csonka részbe, mert idegen és örült az egész, de nyájas és rokon velem a rész*”. Abban a pillanatban viszont, amikor a költő, lemond az egészségek az élményéről és tudatáról, valami nagyon fontosat ad föl. Földjára a világ alakításának a lehetőségét és a vágyát, a saját életébe és másokéba a művészettel való pozitív beavatkozás lehetőségét, és itt nyilván nem a „szocreál” szélsőséges és primitív beavatkozásáról beszélek, hanem — többek között — Michelangelo, Rembrandt, Bartók példáiról. Nos mindenfajta végletes irodalomelméleti koncepció arra épül, hogy ezt a világképet tagadja. Nincs konkrét, alkotó–alakító képe, alapelveiben csupán a tagadásra épít. El lehet képzelni, hogy miféle építmény az, aminek a radikális tagadás a lényege és nem állít helyette egyértelműen semmit, főképp nem perspektivikus jövőképet a művészet, az irodalom elé.

Nézzük akkor, hogy hogyan alakult ez a *kitolódás* a világképi középpontból, hogyan esett át ilyen periférikus helyekre a mai ember. Néhány költői példát is mondanék rá, hogy jobban lássuk Kalász Lászlónak a helyét a tágasabb irodaomtörténeti rendszerben. Szabó Lőrinc még a középpontban van, de nem aktív módon, a passzívan elemző emberre szakad rá a létezés műveiben. A szubjektum nagyon fontos, de ő már csak *Az egy álmaid* éneklő, csak azt, ami az *egész* helyett az *egyén*ben képes megmutatkozni. Weöres Sándor, a nagy, játékos művész megpróbál menekülni. Weöres Sándor még teljességben gondolkodik, azon a módon, hogy megsokszorozza a személyiségét. Egyszer egy gyerek arcát ölti magára, azért olyan jók a gyerekversei, máskor egy több ezer évvel ezelőtt élt kínai császár figuráját, de elénk tud lépni éneklő fülemüleként is. Sőt, a *Psyché* című könyvében egy tizenhat éves költő alakját veszi magára, hogy kibújjon a perifériaélményből, hogy a teljesebb létegesztet, világélményt kísérelje meg rekonstruálni a költészetben. És ha továbblépünk a magyar líra történetében, ott van Pilinszky János, aki szintén az „egészben” gondolkodik, de az ő hite és cselekvése a költészetben nem jelenik meg alakító aktivitásként, passzív természetű marad. Tehát mint költő csupán „elszenvedi” a létezés élményét, alakítóan nem szól bele, Isten akaratától teszi függővé az emberi létezés teljes folyamát. És még kijjebb, jóval kijjebb esik az egészségből az ember a modern költészetben. Itt csak néhány sort szeretnék idézni arra, ahogy a játék tódul az előtérbe, a nyelvvel való kreatív játszadozás. S ez nagyon jó is, mert rengeteg új szint

is képes megcsillantani ez a fajta költészet. És akkor itt most elmondom azt a rövid verset, ami még a hetvenes évek közepén ragadt meg a fejemben, nem emlékszem, hogy ki írta, hogy nagyjából fogalmunk legyen erről a típusú verselményről is és látásmódról is. A költészetről beszél, nagyon egyszerűen és világosan, arról, hogy milyenek látja saját korában a költészetet, és pontosabban így szól: „*És ám de bár ha mégis / habár de persze mégse / mindezekért azért is / pedig talán azért se / ezért se és azért se / aki akarja értse / aki meg nem akarja / szemét vakká vakarja.*”

Ez nagyon jó vers, de ha egy kötet csupa ilyen verset tartalmaz, felmerülhet a kérdés, hogy abból én mit tudok leszűrni önmagam életére vonatkozóan meg a világra is. Az, hogy sok minden bizonytalan a sorsban, ez amúgy is (tehát a költészet „közbeiktató magyarázata” nélkül is teljesen világos. Ez a vers ezt úgy fejezi ki, hogy a fogalmak, szavak elveszítik a jelentésüket, és helyettük a nyelvileg periférikus morfémák nyomakodnak az előtérbe: „és, ámde bár, ha, mégis”. A viszonzyszavak, a kötőszavak, a dolgok közötti viszonyok, amelyek teljesen relatívak, és ezt fogalmi síkon is kimondja a költő a vers végén: „*aki akarja, értse./ aki meg nem akarja / szemét vakká vakarja*”. A tartózkodó gesztus fogalmazódik meg benne az alkotó, a másra figyelő, az elkötelezett lírai vonulatokkal szemben. És akkor ennek nagyon sokféle változata lehetséges, rengeteg humor, irónia jelenik meg így, ilyenek például mint: „*e vers nem lenne ily sekélyes, / ha nem lennék gyomorfehélyes*”, vagy „*A Vereség Napján / kardélre hánytam.*” (Petri György: *Katonai tiszteletadás*) Tehát számos ezekhez hasonló nyelvi gesztori mutatkozhat meg, s egyik első mestere ennek költészetünkben Tandori Dezső volt. Jó nyelvi képetek, gondolatok ezek, de hát van, akinek ez elég, van, akinek önmagában kevés. Én azok közé az olvasók közé tartozom, akinek ez kevés. A magyar líra története számomra nem csak ebbe az útba torkollik. A mai szélsőséges szemléletek viszont igyekeznek csupán ebbe az útba beállítani líránk teljes folyamát, tehát hogy megyünk az egész- elvűség felől valamiféle teljes töredezettség állapotába, ahol már végül nincs is miről beszélni, nincs semmi lényegeset mondani a szétesettség kívül egymásnak.

Ezzel szemben van egy másik, eleven líratörténeti gondolat is a magyar irodalomban. És akkor azt mondom, hogy Ady után József Attila képviseli ezt erőtejesen, és már sorolom a hozzánk közelebb eső neveket is: Nagy László, továbbá Juhász Ferencnek egy nagyon jelentős korszaka, a mai költők közül pedig Utassy József, Nagy Gáspár és a Hetek teljes költői közössége olyanok többek között, akik ebben a vonulatban gondolkodtak. És volt bátorságuk ebben a vonulatban gondolkodni, annak ellenére, hogy az irodalomelmélet és az irodalomkritika folyamatosan nyomta volna a víz alá őket, mint egy nem korszerű, nem modern magatartás képviselőit. Azért,

mert mind a korábbi történelmi időszakban, tehát a Kádár–korban, mind pedig most a jelenben is arról van szó, hogy azt a költőt, aki kényes kérdéseket feszeget. (Például: „Miért vagyunk kevesen? Mi lesz az országgal? Mi lesz velünk?”), azt egyik politikai rendszer sem szereti. Ezt már Aczél György kitalálta, amikor elkezdte támogatni a neoavantgárdot, amitől politikailag nem kellett tartani, mert nem értette senki. Egyébként a mai posztmodern is sokan félreértelmezik, mert jóval pozitívabb irányzat, mint ami a magyar reprezentációjából kitűnik.

Tehát Kalász László is ide tartozik, ebbe a Balassitól Adyn, József Attilán át Nagy Gáspárig, Kemény Istvánig, Nagy Gáborig, Barna T. Attiláig ívelő vonulatba. Próbáljuk megkeresni hát költészetének a forrásait. Ő azt mondja, nagyon szűkszavúan nyilatkozva erről, arra a kérdésre, hogy kik a példaképei, honnan merített, hogy: „*példaképem a népdal, mestereim nincsenek*”. Egy kicsit azért a mélyére kell nézni ennek az állításnak. „*Példaképem a népdal.*” Hát hogy mer fellépni? – tehetjük fel a kérdést – a huszadik század közepén egy költő — sőt már inkább a második fele irányában —, akinek példaképe a népdal? Azonnal rásütik, hogy petőfieskedő, nem modern, anakronisztikus, „táltos” és a további jól ismert, szürkére koptatott sematikus, sztereotip vádakat. A dolog pedig nem így áll. A Beatles együttes, nagyon jól emlékszünk rá, nemcsak az én korosztályom, hanem szinte mindenki, részben azzal az ötlettel vált világhírvé, hogy az angol és a skót népdalt emelte be zenéjébe. De emlékezzünk vissza az Illés–zenekarra, a Tolcsvay–trióra, ma pedig a Ghymes–együttest említhetném. Ha pedig világirodalmi példákat akarok hozni, már az 1920-as években az oroszoknál Szergej Jeszenyin, akinek Cs. Varga István kitűnő szakértője, az orosz népdalból lobbantja elő azt a költészetet, amely ma is a világ élvonalában tartja. Vele ugyanebben az időben Európa egy távoli pontján, Spanyolországban Federico García Lorca a cigány, a spanyol és az andalúz népdalból meríti azokat a remekműveit, amelyek a *Torreádorsirató*hoz vezetnek, és egyetemes értékű szürrealista költészetet hoznak létre. De körbe lehetne menni a perem–európai népeknél — nem a nyugati és a klasszikus értelemben vett közép–európai népeknél —, s hasonló eredményre jutnánk. Mert ott maradt meg egy olyan hatalmas kulturális bázis és kultúrhagyomány, amely a modern nyugaton elveszett. És még valami, egy nagyon lényeges reflex szólítja meg náluk az újabb időkben is azt az elsüllyedni tűnő kultúrát. Valamennyiüknél nagyon lényeges pont az, hogy a folklórral, a népi kultúrával, a természetesen nemcsak a népdalra, hanem a rítusokra, a táncokra, a zenére, a hímzésekre támaszkodó költészettel, zenével a nemzeti identitásokat fejezik ki az ezt veszélyeztető erőkkkel szemben. És akkor most már világosabb és érthetőbb lehet, hogy miért éppen Latin–Amerikában erősödik fel többek között, világra szóló értékeket teremtve ez az irányzat. Azért, mert

az észak–amerikai agresszióval és belső helytartóikkal szemben ez hagyomány a nemzeti identitást fejezte ki, úgy García Márqueznél, Jorge Amadónál, mint Pablo Nerudánál és más latin–amerikai költőknél is. És a Szovjetunió kis népeinél is hasonlóan történt mindez a huszadik században. Van egy megrázó regénye Valentyin Raszputyinnak, a *Búcsú Matyorától*.. Erőmű építése miatt az Angara folyó szigetéről kitelepítik az embereket, és ők nem akarnak menni. Nem a házukat, vagyonukat féltik, hisz kárpótolják őket, azért nem akarnak távozni, mert ott kellene hagyni a temetőt. A temetői keresztek sajnálják legjobban, azokért küzdeni is képesek. Mert az identitását, a lelkét, a múltját hagyná ott a nép velük. Ahogy a könyv egyik szereplője megfogalmazza: „Hát hogy lehet a drága sírok nélkül?” „Az igazság az emlékezeté.” „Akinek nincs emlékezte, annak élete sincsen.” És akkor a Nobel–díjas Csingiz Ajtmatovot is hadd idézzem. Az ő életműve lesz Kalász Lászlónak már a negyedik–ötödik világirodalmi párhuzama. Az egyik regényében egy olyan sztyepei népről ír, amelyet egy másik leigáz. Egy részüket kiirtja, a másik részének pedig elveszi a tudatát, elveszi az emlékezetét, és emlékezet nélküli embereket nevel belőlük. Vagyis elrabolja a efgontosabbat: a szellemét, az identitását, a múltját, és ezek az emberek lesznek a saját népük legvadabb janicsárjai, ahogy ő írja, a „mankurtjai”. Hermann István megfogalmazásában „az emlékezettől, személyes történetétől és népe történetétől egyaránt megfosztják a mankurtot, aki ennek következtében már csak urait ismeri, és már csupán vak engedelmességre képes.”

Tehát miről is beszél Kalász László költészete? Felismeri a magyar történelemben és kultúrában ezeket az említettekhez hasonló negatív folyamatokat és megpróbál ellenük tenni. Ahogyan ő képes, Szalonáról, egyszerű vidéki tanítóként, amihez ereje van. De van ereje, mert a költészetében mindezeket a vázotakhoz hasonló negatívumokat és az ellenük való küzdelem is megjeleníti és megeleveníti. Kalász László költői világa, hogyha a világirodalom felől nézem, akkor nagyjából ebbe az áramlatba kapcsolható bele. De megnézhetjük őt a magyar irodalomtörténet mélységei felől is, s művészetét ekkor is érvényesnek fogjuk találni.

Ez a folyamat, aminek Kalász is az egyik csúcsa, elindul már a tizenhatodik században, de különösen a felvilágosodás korában, főképpen Csokonainál. Aki felismeri a népdal jelentőségét, és megírja, hogy „*Estve jött a parancsolat / violaszín pecsét alatt / egy szép tavaszi éjszakán / zörgettek Jancsim ablakán*”. De Kalász nagy elődje Kölcsey Ferenc is. Tegyük egymás mellé a *Hymnust* és a kanásznótát, ami közismerten így hangzik, hogy: „megismerni a kanászt fürge járásáról”. Ugyanaz a ritmus, ugyanaz a ritmusképlet, mint a *Hymnusé*. Mert Kölcsey az 1823. január 22-e előtti napokban, hetekben, karácsony idején, de már jóval korábban is „a parasztdal tónját” gyakorolta. Hallotta, hogyan énekelnek a szatmárcsekei parasztem-

berek, ismerte a nótáikat, dalaikat. Önkéntelenül beszivárgott ez is a *Hymnus*ba. És akkor lehetne idézni tovább József Attilát, aki mindenhová magával cipelte a *Kalevalát*, ismerte nagyon jól a magyar népköltészetet, sőt főbb vonásaiban az egyetemes néprajzkutatás új eredményeit is. Vagy Nagy Lászlót, aki szinte az egész bolgár népköltészetet lefordítja, ezért ott-honi öröksége mellett könyvekből meg kellett ismernie a magyar népköltészet teljeseb világát is. Vagyis ez egy elevenen létező, mind diakronikusan, mind pedig jelenben is hatni képes, nagyon erős költői törekvés mind a magyar irodalomban, mind pedig a világkultúrában.

Oscar-díjas filmet is lehet említeni az archaikus örökség mai alkotó felszárnyalása köréből: *Nyomkereső* címmel a norvég alkotók készítették, s egy lapp mítoszra alapoz. Vagy pedig az amerikai filmiparban ott van Pocahontas története, amiből egy igen sikeres rajzfilmet csináltak, az egy indián legenda. Ezeket az akotásokat és a mögöttük álló hagyományt fogadjuk el? De a magyar párhuzamaikat, sőt az egyetemes kultúrában történetileg részben mindezek előzményeit, s amiben részint még benne is élünk azt nem? Ez tudatos alábecsülése lenne a saját nemzeti kultúránknak. Kalász ezt nem tette. Mi az, amire tehát elsősorban támaszkodik?

A „példaképem a népdal” állítása, ez részint igaz, a másik pedig: a „mestereim nincsenek”, már jóval kevésbé. Igenis voltak mesterei, és ezt pontosan tudta ő is, hogy kik voltak azok. József Attila volt az egyik legnagyobb mestere, s mellettük Illyés Gyula, Nagy László. Ezt a három költőt lehetne legjobb forrásaiként kiemelni, de József Attilát különösen. Ők kezdték ugyanis megalkotni azt a műformát, amely Kalászra a leginkább jellemző, ez pedig a „bartóki dal”. A magyar lírának a bartóki vonulatát József Attilától, Nagy Lászlótól lehet nagyjából számítani, illetve ebben a vonulatban lehet felmutatni legnagyobb értékeit. Ahogyan Bartók Béla leszállt a magyar népdalhoz, de nemcsak a népdalhoz, mert ő nemcsak a népdalt tanulmányozta, hanem a szokásokat is, az embert is, aki a népdalt énekelte. Ő nem kazettáról ismerte, nem is ismerhette, hanem ott, a maga szerves, organikus egységében tanulmányozta a népdalok, balladák életét, születését. Kiemelve egy nagyon fontos mozzanatot, az aranymetszést a pentatóniából. A nagy Bartók–zeneművek jó részében ez tükröződik vissza. S még valami, ami Kalásznál is nagyon fontos: a küzdő ember.

Hát hogy lehet ezt dalban megjeleníteni? Méghozzá röppe dalban? Nagyon nehéz, és Kalász ennek az egyik legnagyobb mestere volt, sőt József Attila és Nagy László mellett az egyik legkitűnőbb mestere a magyar irodalomban. Akkor is, ha tipikusabb „bartóki dalt” körülbelül tizenötöt lehetne kiemelni az életművéből. De ez akkor is hihetetlenül nagy kincs. Csak néhányat sorolva most fel most közülük, ilyenek az: *Úgy, hogy mindenki hallja, Anyámnak kontya van, Jön Isten, Abortál, Én láttam őt, Ha lenne*

menny, Mintha rögtön, Pilátus vagyok, Mögöttem, A toronyban, Heten, Német, tatár, török című alkotások és még sorolhatnánk tovább.

Milyen is tehát a Kalász-dal? Hadd éljek most egy metaforával: olyan, mint amikor egy rézpénzen megcsillan az ég, megvillan a kozmosz. Tehát miniatűr, de visszatükröződik benne a mindenség. A Kalász-dalnak ezt a különös szerkezetét Cs. Varga István és Kabdebó Lóránt már részletesebben elemezték. Kabdebó Lóránt azt mondta a Bódva-völgy költőjéről, hogy amiből más teljes drámákat ír, azt Kalász László képes egyetlen röpke dalba belesűríteni. A Kalász-dalok az életmű legjobb alkotásai. Természetesen melléjük kell tenni még egy másik, egy hosszabb műfaját is, amit szintén elég nehéz pontosan meghatározni. A Kalász-dalt is nehéz a hagyományos dalként meghatározni Sajátos formátumában a szerző ugyanis a líratörténetnek egy olyan fázisához hátrál vissza, az archaikumnak egy olyan fokához, amikor nemhogy műfajok, hanem műnemek sem léteztek még.

Talán a „kalevalás ének” kategóriájával lehetne illetni a hosszabb terjedelmű műveit. Tudjuk azt, hogy már Vörösmarty elkezdte, méghozzá kiemelkedően az *Előszóban* ezt a drámaira hangszerelt, hosszabb terjedelmű és epikus vonásokkal is feltöltött líratípust, de Nagy Lászlónál, Juhász Ferencnél jelenik meg igazán a hosszúvers, vagy a hosszú ének, például a *Menyegző, A tékozló ország*. Ezek nagyon hosszú terjedelmű versek. És ezek mégis gyakran a dalon, a népdalon, és ezen át a népi kultúrán is alapszanak. Az a csodálatos, hogy Kalász képes a dalba belesűríteni olyan élményeket is, amelyekből mások ilyen hosszú énekeket, szinte lírai époszokat (ahogy Juhász nevezte őket) hoznak elő. A *Végtelen rét havában* vagy a *Tetejellen fa*, sőt a *Fut énekelve* e hosszú líratípushoz tartozó olyan művek a pályáivében, amelyekben Kalász — részben a *Kalevala* hatására — ezeket a sűrített dalait mintegy kicsomagolja, szétnyitja és ezekből egy tágabb lélegzetű művet hoz létre. Van egy kitűnő verse Kalász Lászlónak, az *Egészét*. Azt mondja, „*egészét e tömb- időnek*”, az egészét akarom, nemcsak a csonka kis pillanatait. Ez azért nagyon jó, mert visszahelyezi a jogaiba a maga röpke dalaiban is azt a világképet, ahol az ember még a teljesebb egészre akarja megszerezni a rálátás jogát és élményét. Kinek az érdeke vajon — tehető filozófiai szempontból is a kérdés —, hogy az ember ne lássa, ne is kívánja látni az egészet, s elégedjen meg csupán a rész, a pillanat élményeivel, ismeretével?

Kalász is valószínűleg elgondolkodott azon, hogy miért fontos az, hogy az „egész” átéhető, átlátható élményének a hitét próbálja elültetni az emberekben a versei által. Az egyik erről vallomást tevő műve a József Attila emlékére írt dala, az a címe, hogy *Itt ült*. József Attila-emlékeket, idézeteket és egy egész ars poeticát is képes belesűríteni ebbe a picike versbe.

Itt ült

*Attila valaha
a Duna volt az asztala
az alsó kő a széke*

*dinnyehéj alatt a halak
s vad korok a halak alatt
úsztak elé ebédre*

dús bajszán morzsa billegett

*hörpintett valódi eget
habos tetejét fújva*

*fújja majd világnyi dudán
hosszában az egész Dunán
dalát ki megtanulja*

Ezzel megjelenítette a maga által körvonalazott alkotói programot is. Kalász ezekben a költői törekvéseiben nem volt egyedül. Mellette volt a Hetek egész költői közössége. Valamennyien hasonló „lébeli kották” alapján „fújták” dallamaikat ugyanazon a József Attilától örökölt dudán. Vállalásukat poétikai szempontból ma nagyjából úgy lehetne megközelíteni, hogy érvényes tanulásként fogalmazták meg: igen fontos a magyar költészetnek a társadalomban gondolkodók irányvonala, akármit mond erről a kizárólag nyugati mintákat elfogadni hajlandó irodalomelmélet. Ők bátran támaszkodtak József Attilára, Illyés Gyulára, és mindazokra, akiket a mai elméletek szélsőségei félresodornak. A népköltészetből sem egy vulgáris népi kultúrára építettek, hanem azokra a szürreális, szimbolikus mélyrétegeire a foklór–eredetű, gyakran rituális szövegeknek, amelyek legrégebbi típusú balladáinknál vagy népdalainknál maradtak meg.

Tehát a Hetek teljes közössége Kalász László mellett áll törekvéseiben, s hasonló húrokat pengetnek meg majd a Kilencek is. Serfőző Simon 2000-ben kiadott egy antológiát *Más ég, más föld* címen. A *Más ég, más föld*ben Kalász Lászlónak nagyon sok verse szerepel. Egy szerkesztői tanulásgomról szeretnék itt most beszámolni. Nagyon nehéz volt elrendezni a versanyagot, s amíg ezen törtem a fejem, és csoportosítottam a műveket, hirtelen kristálytisztán előállt valami belső természetesség, ami magukból a művekből jött. Úgy hiszem, ami a Hetek műveiben megjelenik, az Ady ciklikussága, illetve az ezeken át kifejeződő teljesség-élmény. Vagyis azok a legfonto-

sabb témák számukra is, mint amelyeket Ady ciklusokba szervezett a maga verseiben: Istenes versek, szerelmes versek, halál–versek és így tovább. Így alakult ki az a hét ciklus, amely nemcsak azt bizonyítja, hogy Ady tovább él a 21. században is, hanem azt is, hogy az az egészlvű gondolkodás, hogy „*alattad a föld, feletted az ég, magad állsz középiütt*”, és ezzel együtt az az etikai elv, hogy „nagyon sok múlik rajtad”, ez nem halt ki az irodalomból, illetve nem az irodalomból halt ki. Az az örökség, ami József Attila, Nagy László, Illyés Gyula, Utassy József, Nagy Gáspár, Baka István és mások alkotásai révén jelenvaló ma is. S közöttük kell elhelyeznünk Kalász Lászlót is. A Bódva–völgynek nemcsak költője volt — a költő sosem csupán „szöveget” alkot —, hanem szellemi fókusza is. Nagyon fontos, amit a költő tesz. Összefoglalja egy régiónak, emberi világnak a mentalitását: problémáit és értékeit, küzdelmeit és szenvedéseit, orientálja is egy kicsit létértelmezésében. Kalász László a legfontosabb elvként az önbecsülését próbálta visszaadni a verseivel a Bódva–völgynek.

A 70. születésnapján ezért ma is úgy van itt közöttünk, mintha élne. Éltessék továbbra is Önök, akiket a legjobban szeretett.

Kabai Zoltán: Fecske Csaba köszöntése

„Szögligeten születtem 1948. március 10-én.
Teljesen véletlenül, a megkérdezésem nélkül
történt a dolog.” — írja Fecske Csaba 1994-ben a
Valami üzenet c. kötet hátoldalára.

Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim!

Szeretettel köszöntöm önöket abból az alakalomból, hogy ismét egy költő születése napját ünnepelhetjük itt az önök városában, a Városi Könyvtárban. Mondom ismét, mert nem mindennapos, hogy egy kisvárosban havonta ünnepelnek nagy költöket. S mindkét ünnepeltről elmondható, hogy a térség, a megye irodalmi életének meghatározó alakja. Így bizony számomra már csak az a remény marad, hátha nyom valamit a latban, hogy a nagyszüleim edelényiek voltak. Az a szerencsés helyzet áll fenn, hogy Fecske Csaba, akit ma ötvenötödik születésnapján köszöntünk, itt lehet közöttünk. Csak arra kell majd vigyáznom, hogy sok sületlenséget ne hordjak össze, mert a végén nekem is azt mondja, mint az anekdotában Arany János a tanítónak: „*Gondolta a fene!*”. Megnéztem, mielőtt idejöttem, hogy mit ír a településről a Révai Nagy Lexikona. A következő szócikket találtam: *Edelény, nagyközség, Borsod vármegye szendrői járásában a Bodva völgyében, (1910) 2231 magyar lakos, a járási szolgabírói hivatal, járásbíró-ság, telekkönyv, adóhivatal székhelye, Borsod–miskolczi hitelbank fiókja; hengerműmalom, vasúti állomás, posta– és táviróhivatal és telefonállomás. Fülöp Szász–koburg Gothai hercegnek itt szép kastélya van, s ugyanőneki tulajdona az Edelényi barnaszénbánya.* Sok minden akad, ami megváltozott ebben a városban az elmúlt száz évben, ám azt tapasztalom, hogy itt jó szellemen azon dolgoznak emberek, hogy ez a szócikk folyamatosan bővüljön, hogy a környék és a település szellemi hagyatékát is megőrizze, ápolja.

S azt, hogy Fecske Csaba mennyire kötődik ehhez a településhez — s művészete mennyire ennek a környéknek a szellemi öröksége —, engedjék meg, hogy egy személyes élménnyel erősítsem meg. Egy hónappal ezelőtt, a Kalász László emlékest után, beültünk az autóba itt a könyvtár előtt, Csaba visszanézett az épületre, s azt mondta: „*De sokat jártam én ide.*” Ismerem, vagy legalábbis azt hiszem, hogy ismerem Csaba érzéseit, hiszen a mi életünkben is vannak könyvtárak, melyek ma már visszatekintve furcsák, illetve úgy emlékszem — emlékszünk — rájuk, mintha nagyobbak lettek volna, de a szívünk egy darabkája ott van a könyvespolcokon.

Mégsem tehetem meg, hogy ennyire racionális alapon fogalmazzam meg az alkotó kötődését, nem cselekedhetek így, mert költő az, akiről szó

van most. Fecske Csaba költészetében nemcsak tájleírások sorjáznak, hanem úgy tűnik, költészete maga a táj. Itt, ezen a környéken szívta magába a fákat, a füveket, a patakok csörgedezését. S oly sokáig itta át ez a környezet, hogy folyamatosan — mint a szivacs — ereszti magából az élményeket, mintha így szabadulhatna e vidék rabságából. Csakhogy az igazság ennél összetettebb, ez nem rabság, hanem szerelem. Ennek az érzésnek csak egyszer kell megérintenie az embert — hát még egy alkotó embert —, ha ez igaz szerelem, már a levegőt is úgy fújja ki magából, hogy lélegzetéből ezek a fák, bokrok, s patakok születnek újjá. A hogyanra pedig mindig előhúzható egy vers: az *Üzenet* címűben azt írja: „számon kérhető tőlem bármikor ez a nap is / a fényben delelő hegyi rétek, vízvájta / szurdokok, sziklagyeppek, rejtelmes / mélységből előbuzgó vizek.” Igen ám, de az imént azt állítottam, hogy nem csak tájleírások Fecske versei. Ezzel kapcsolatban ugyanabból a kötetből származó, egyáltalán nem a táj szépségeit taglaló viszont azt költői eszközként használó, *Egy zöldfülű románca* című versben így ír: „Kiskamasz voltam: tejföldről szájjá, zöldfülű; / lelkem hullámszórt, mint a rét, hol dúsan nő a fű, / vagy mint a tenger, vad szirtek között,”. Erre a csodára gondolok én akkor, amikor Fecske Csaba kilézéséről elmélkedem. Aztán pedig — micsoda báj, kérem szépen — azt olvasom az 1992-ben megjelent *Holdfényben* c. kötet — amelynek nem mellesleg épp ez a könyvtár volt a kiadója — hátoldalán: „*tematikus kis gyűjtemény ez a könyvecske: az elmúlt évek során keletkezett úgynevezett tájverseimet szedtem csokorba és nyújtom át a kedves olvasónak szeretettel. ... Talán azért is adtam fejlem e könyv megjelentetésére, mert ma már nem írok ilyen verseket. Kiveszett belőlem a romantika, az a naív hit, ami szükséges az ilyen ártatlan versek kidalolásához?*” Azt kell feltételeznem, hogy az utóbbi két mondatból a *talán* szó az, amit elfogadhatunk. Hála Istennek Fecske Csaba költészetéből, s belőle sem vészett ki a romantika, s maga a táj sem. Vagy ha mégis akkor föl kell tennem a kérdést, ki írta ezeket a sorokat, a 2001-ben megjelent, *Ami lehetne még* c. kötetbe: „*mint bogarakra vadászó halak / hullámok felé vetik magukat / mintha örvénybe néznék szédülők / magába ránt a mély aztán kilök*” a *Túl a hegygerincen* c. versből idéztem. Ugyan mi ez, ha nem az a lélegzet, melyet mi olvasók hallunk, a költő mellett állva. Azt hiszem ez már ékes bizonyítéka annak, hogy a táj, s e táj költője Fecske. De legyünk tárgyyszerűek, a *Holdfényben* megjelenésének ideje, az alkotó életének egy nehéz időszakára esett. S valljuk meg magunknak; a betegség egészen más szemüveget tol az ember orrára, kicsit túl dimenzionálja a bajt. S így már érthető az a lemondás, melyet az előző szövegben érzünk, a szülőfölddel kapcsolatban.

Milyen költő is az ünnepelt? Csupa közhely jut eszembe, a jó költőről, a tradicionális formák tanult alkalmazójáról, arról a kísérletező kedvről, amelyet oly sokszor megírtam már róla. Vagy arról, hogy a modern megszólalás

és a hagyományos formák micsoda harmóniáját teremti meg a verseiben Csaba. Ő ezt így fogalmazta meg az *Ami lehetne még* c. kötetének hátoldalán: „*Nem szándékozom követni semmilyen költészeti doktrínát, csak legjobb hajlamaimat, amikor verset írok. Nem hódolok be különböző irányzatoknak, de igyekszem tanulni mindenkitől és mindenből, úgy hogy azért én Én maradjak. Tagadhatatlan tradicionális költészet az, amit művelek, még akkor is, ha nem idegen tőlem a kísérletezés új technikák és költői eszközök elsajátítása és alkalmazása.*” Fölvethető a kérdés, hogyan is van ez? Mi is az, amit Fecske Csaba tesz? Szerintem az alkotó elsősorban él. Olyan furcsa mondatok jutnak eszembe mint: Fecske Csaba a valóságot magába szívja, aztán papíron él vele. Vagy még inkább; az alkotó korábban az árnyéklét fenntartása céljából, műszaki ügyintézőként dolgozott, de valódi életét mindig inkább strófákban, hasonlatokban, metaforákban élte. Viszont azt gondolom ez még mindig nem magyarázat arra a kérdésre, Fecske Csaba tradicionális költő, vagy valami modern, esetleg — *horribile dictu* — avantgárd. Pilinszky János különbözteti meg nagy magabiztossággal a divatlovagokat a valódi költőktől. A Magyar Rádió *Lírai önarckép* c. műsorának az 1973. augusztus 12-én sugárzott adása bevezetőjében mondta: „...*egyszer meg kéne tenni a pontos megkülönböztetést az aktualisták és a modernek közt. Az aktualista mindig a pillanat hőse és balekja. A modern az nem így van. A modern tulajdonképpen — gondoljunk Baudelare-re gondoljunk Kafkára... Dosztojevszkijre — a pillanat száműzöttje. Nem tudom tudják-e, hogy Dosztojevszkijt a kora ifjúsága konzervatívnak bélyegezte és elvetette. A modern az az idő teljességének drámáját éli át. Na most mi különbözteti meg a konzervatívtól? Az, hogy a konzervatív az az éppen elmúlt pillanatnak a balekja. Olyan mint egy húsz évvel ezelőtti ruha.*” Most megkockáztatom — Fecske Csaba figyelő tekintetétől kísérve —, hogy azt állítsam, Csaba modern költő. Pilinszky szavaival élve a pillanat száműzöttje. S mint ilyen épp azt a pillanatot ragadja meg lírájában, amelyre otthonra kívánt találni.

Nem hagyható említés nélkül — mert az életmű jelentős szegmense —, hogy Fecske Csaba gyermekverseket is ír. S most, ha megengedik, egy másik személyes élményemről számolnék be. Gyermekkoromban, amikor még csak *fűzfán fűtyülő* poéta voltam, s megosztottam a tanító nénivel verskezdeményeimet, ő nyomban rákérdezett, hogy ismerem e Fecske Csabát. Én bizony ekkor hallottam először a nevét, s emlékszem még csak remélni sem mertem, hogy egyszer személyesen is találkozunk, hát még, hogy egyszer születésnapján köszönhetem.

Úgy érzem, Csaba megkapta a gyermeknek maradás ajándékát is, s ő az, aki nem csak kap ajándékokat, hanem azzal élni is tud. Ahogyan a mondásban is van, ha éheznek az indiánok, nem halat kell nekik adni, hanem meg kell tanítani őket halászni. Fecske Csaba nemcsak megtanult halászni,

hanem bizony meghív bennünket vacsorázni. Oly sokszor hallottuk már Weörestől a gyermeki énünkkel kapcsolatos idézetet: „*Keresd magadban és ha megtalárod, el ne engedd többé*”. Azt hiszem, erről lehet szó Fecske költészetében is. Néhány nappal ezelőtt fölhívott telefonon Csaba, s azt mondta nekem; hogy meg van lepve — ezen ünnepség kapcsán —, hiszen csak (!) a gyermekkorak. Tudom magamról, én is faluból költöztem egy nagyobb városba, de eddig sajnos csak azt tapasztaltam, hogy a nosztalgia időnként — egyre gyakrabban — rám tör. Viszont mindez idáig nem jelent meg abban, amit írok. Azt hívjuk tehetségnek, ahogyan Csabából mindez szinte öntudatlanul felbuzog.

A gyermekversei, pedig nem csak nosztalgiát hordoznak, nem csak a gyermekek különleges — csak kevesek által igazán értett — nyelvén szólal meg, de különös iróniát is tartalmaz. A gyerekek nyelve kifejezés alatt pedig, felelőtlenség lenne, csak az általuk kimondott szavakat érteni, sokkal többről van szó: A gyerekek a szavakat ritkán mondják ki abban az értelemben, ahogyan mi felnőttek használjuk. S, hogy mégis miről beszélnek? Ez az, amit igazán tud Fecske Csaba. Az állításom másik fele az volt: különös iróniát tartalmaznak Csaba gyermekversei. Amire én gondolok az a burleszk, a fekete–fehér komédia (vagy épp tragikomédia). Tetszik tudni: torta-dobálás, hókon nyomás, seggbe rúgás. Ilyenek ezek a versek, előkerül a torta, a serpenyő, talán csak a harmadik elem szelődül popóba rúgássá.

Nem úgy a groteszkben. Vagy még inkább a tréfás sírverseiben, ahol úgy képes a seggbe rúgásra, — két lábbal —, hogy a rúgó (ebben az esetben a vers) nem esik hanyatt. Ez pedig egy újabb meghatározója Fecske Csaba tehetségének.

Azt hallottam rólunk, magyarokról, hogy nálunk a lónak nincs háta, tudniillik mindig átesünk a másik oldalra. Gyanakszom, hogy ebben az értelemben Fecske Csaba nem is magyar. Kifejezetten jól üli meg a lovat.

Ami pedig a gyermekverseket illeti, én bizony irigylem Fecskét. Sikerrült neki az, amiről mi legtöbbször csak álmodtunk, visszahódította magának a gyermekkori jóérzést, amivel kapcsolatban mi csak nosztalgiára kárhoztattunk. S bele kell törődnünk, hogy felnőttünk nem vagyunk többé gyerekek.

Weörest már szóba hoztam ma egyszer, de ide kívánkozik még egy idézet Tamás Attilától, aki így ír Weöresről: „...*szerelmi lírájának tárgyalásakor is meg kellett említeni, hogy ennek nem kis részét a gyermeki naivitás hangja, a gyermeki képzelet szín- és képanyaga jellemzi.*” Ez lenne a harmadik dolog, amelyről szót kell ejtenünk. A gyermeklíra átmeneteit, föllelhetőségét más írói, költői megnyilvánulásokban. Nála nem csupán a szín- és képanyag jellemzi az írásokat, de játékoság, illetve az erre utaló hajlam

is. S legyünk őszinték: mit veszítettünk mi el leginkább a gyermekkorunkból, ha nem azt a tudást, hogyan lehet egy flakonból szekér, úrhajó, vagy az épp falatozott kenyérünk, hogyan válik (változik?) elefánttá. Ezt mi magunkból gondos munkával öljük ki, valamiféle megfelelési kényszer miatt. Oly sok embert ismerek, akik elzárkóznak a saját homo ludens-üktől. Fecske Csaba sem tárja ki magát egyszerűen, csupán csak az életében — amiről ugye tudjuk, hogy igazán papíron éli — vesszük észre. S örülünk vele felhőtlenül.

Mielőtt idejöttem fölmerült bennem, hogy valami életút féléről kellene beszélnem, esetleg összegzést adnom, az elmúlt ötvenöt esztendőről. Vegyük számba, miről is beszélhetnék; egy születésről, műszaki pályán töltött évekről, tizenkét megjelent kötetéről, nívódíjról, Szabó Lőrinc díjról, Írószövetségi tagságról, sajnos egy komoly betegségről is. Beszélhetnék családról, több antológiáról, vagy például arról is, hogy szerintem nem sok olyan mértékadó irodalmi lap van ma Magyarországon, ahol ne látnák szívesen írásait, ha van ilyen egyáltalán. Vagy arról, hogy az interneten Fecske Csaba nevét a keresőbe írva rendkívüli mennyiségű verset találunk.

Ha ez egy beszélgetés lett volna a költővel, valószínűleg megkérdezném, hogyan élte meg harminc évesen, hogy első kötete egy olyan kiadónál jelenhetett meg, mint a Magvető. S ne feledjük, abban az időben harmincévesen kötettel jelentkezni egyáltalán nem volt olyan mindennapos, mint manapság. Esetleg föltennék olyan kérdéseket, hogy költészetének melyik vonulata, a gyermekversek, vagy inkább a felnőtt líra hoz — lelki értelemben — többet a konyhára. Bár az igazság az, hogy erre a kérdésre talán sejttem a választ. Azt hiszem, azt is megkérdezném tőle, hogy hogyan fogadja az ő szerénysége ezt az ünnepséget. Viszont ez nem egy beszélgetés, de talán egyszer felbujtok egy avatottat, hogy készítsen riportkötetet Fecske Csabával. Igazán tanulságos, érdekes munka lehetne.

S ha már említést tettem itt Fecske Csaba köteteiről, szóba kell hoznom, a 2002-ben megjelent kitűnő válogatást, amelyet *Jelölni tűntömet* címmel adott közre a *Felsőmagyarország Kiadó* a szolnoki *Szépírás Kiadóval* karöltve. A kötet jelentős mérföldkő Csaba pályáján, s csak azért nem mondom, hogy az életmű csúcsa, mert úgy érzem, még további kitűnő művekkel fog megörvendeztetni bennünket. El kell mondanom azt is, hogy számomra megindító az a szerénység, mellyel e kötetnek címet adott a szerző. Én ezt úgy fogalmaztam meg, az erről szóló recenziómban, hogy a *Jelölni tűntömet* olyan finomságú megfogalmazása a nyomothagyás igényének, amely igazán jellemző alkotójára, s mindez olyan szerénységgel történik, mint aki csak úgy kíván nyomot hagyni, ahogyan a csiga a betonon. Ha emlékeznek még, hogyan kezdtem ezt a köszöntőt, azaz hogy felidézsem, hogy Csaba azt mondta erről a könyvtárról, hogy „*De sokat jártam én ide.*” most bevallha-

tom önöknek, hogy lelki szemeim előtt a könyvtár padlóján fényes, kusza csiganyomok jelentek meg.

Fecske Csabának pedig — így zárszóképpen — szeretnék további alkotó munkával és alkotó örömmel teli életet kívánni. S azt, hogy még legalább ötvenöt évig örvendeztesse meg bennünk a gyermeket, — s hogy ilyen önző ne legyek: gyermekeinket — tehetségével, verseivel.

Elhangzott az edelényi Városi Könyvtárban 2003. március 10-én, Fecske Csaba születésnapján.

MÚLTIDÉZŐ

Szarka István

A MI HÁZUNK

*A Borsodi Tájház Váralja út 1. sz. alatti
épületének története
és
lakóinak múltja.*

A Váralja út 1. sz. alatti lakóépület eredeti tulajdonosa Szűcs István és neje, Fazekas Julianna voltak, akik 1857–1932, illetve 1868–1954 között éltek.

Szűcs István a Sajószentpéterről idekerült és a jómódú Ethei családba benősült Szűcs Pál fia, Fazekas Julianna pedig az eredetileg is borsodi Fazekas família lánya, akinek mostohaapja a tekintélyes Bartha családból származó Bartha István és nagyanyja Kopcsó Erzsébet volt. István bácsi kőbányát bérelte, az építkezésekhez termelt követ. Felesége, Julianna nénénk az akkori viszonyoknak megfelelően a háztartásban dolgozott, és a gyerekeket nevelte.

Egybekelésük idején, 1886-ban még nem itt laktak, hanem a szomszédos várdombon, a jelenlegi feljárattal szemben. E telket — rajta egy alacsony vályogfalú, zsúptetős, szabadkéményes lakóházzal — 1890–95 között vásárolták. Sajnos rövid ideig állott fenn a ház, mert 1902-ben, az egész házsort érintő tűzvész következtében leégett. Szűcs nagyanyánk nem nagyon bánta, sőt azt mondta később nekünk, hogy — titokban — örült is neki, mert így remélte, hogy a biztosítási díjat is beszámítva, új házuk lesz.

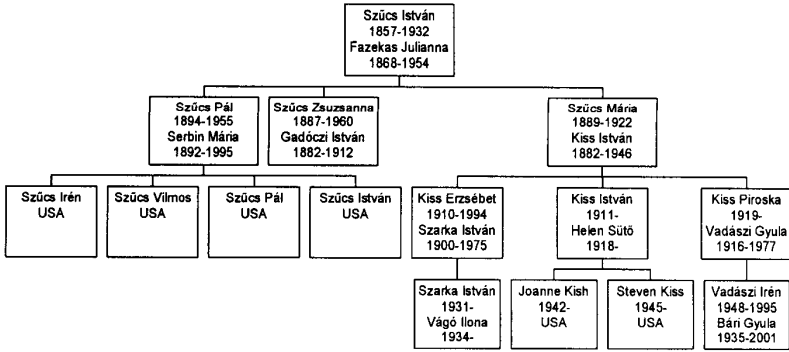
Igaza lett, mert 1903-ban, — amely évszám a gerendába be van vésve, — fel is épült a jelenlegi lakóház, ha egészen nem is olyan formában, ahogy a mama gondolta. Az új házat ugyanis kellően megemelték, és a falak a papa által termelt homokkőből épültek, cserépfedéssel. Megmaradt azonban a konyhában a szabadkémény és a szobákban a döngölt föld padlózat, de állítólag az ablakok is kicsik voltak.

Szűcs papa nagyon konzervatív gondolkodású ember volt, és amellet gyakran „nézett” a pohár fenekére. A mama sokszor hangoztatta, hogy nehéz életük volt. Házasságukból három gyermek született, két lány és egy fiú.

Szűcs papa, mama és Palika

**A Váralja út 1. sz. lakóház egykori tulajdonosai ill. lakói
négy generáción keresztül**

A két lány, Szűcs Zsuzsanna (1887–1960) és Szűcs Mária (1889–1922) a gyerekek után hamar belecseppent a család napi gondjaiba, küzdelmeibe. Szerettek volna sorsukon javítani. Zsuzsanna — az idősebb lány — volt a legfogékonyabb a változás, a tenniakarás terén. Ő már alig 18 éves korában jelentkezett egy csoportnál és kiment velük Amerikába, a korábban kivándorolt rokonai Bartha család után. Mintegy két évig volt kint, s ez alatt küldött haza pénzt, ruhaneműt a családnak, majd úgy gondolta, hazajön, férjhez megy, és ha Magyarországon reménytelennek látja a jövőt, esetleg újra kivándorol hosszabb időre. Döntött tehát, és az imakönyve első lapján írt feljegyzése szerint 1907. október 26-án indult New Brunswick-ből, majd november 11-én ért haza Borsodra.

A két lány (Zsuzsanna és Mária)

Itthon a felvilágosodott lány nem nagyon egyezett a papával, ezért hűgával együtt mielőbb a férjhezmenéstől remélte sorsa jobbra fordulását. Az esküvőre 1909-ben került sor, amikor pár nap különbséggel mindkét lánytestvér férjhez ment.

Sajnos Zsuzsanna házassága nem volt szerencsés. Gadóczi Istvántól,

a csinos, de állítólag kikapós természetű férjétől alig egy év után különvált, majd a férj 1912-ben meghalt. Mária házassága tartósabbnak ígérkezett. Az ő férje Kiss István lett, aki ugyancsak a várdombon lakott Máriáék szomszédságában, és kőművesként dolgozott.

A harmadik gyerek Szücs Pál (1894–1955), aki mint a legkisebb, kissé elkényeztetetten nőtt fel — ő volt a „Palika”, aki a rokonságon belül tapasztalt korábbi kivándorlások hatására egyre többet gondolt Amerikára, az ottani életre.

Ez a gondolkodásmód hatott egyébként akkor általában a fiatalokra. A két lány is határozott, kivándorolnak Amerikába, jövőjüket megalapozni.

Zsuzsanna sorsa volt az egyszerűbb és Máriáéké volt a nehezebb. Nekik itt kellett hagyni alig két éves kislányukat, Erzsébetet Szücs mamával és Szücs papával. A fiatalok 1911-ben nekivágtak a nagy útnak. A Hamburgból indult hajón „Palika” is eldalolta még egyszer kedvenc dalát, a „Daru madár útnak indul ...” c. dalt, mely hűen jellemezte sorsát.

A Kiss család indulás előtt

A Kiss család Amerikában Zsuzsannával

Zsuzsanna és Máriaék mintegy nyolc évig éltek és dolgoztak Amerikában, amikor is 1920-ban Mária betegsége miatt úgy határoztak, hogy visszatérnek hazájukba. Öccsük, Szűcs Pál viszont kint maradt továbbra is. Megnősült és négy gyereke született: Irén, Vilmos, Pál és a beteges István. Szűcs Pál életéről egyébként keveset tudunk, mert az itthoniakkal kapcsolatot nem tartott, nem levelezett. Zárkózottan élt, míg végül megdöbbenésünkre 1955-ben életének önkezeléssel vetett véget. Tettének okát ma sem ismerjük.

Az Amerikában töltött évek a hazatérteknek gazdasági szempontból hasznosak és eredményesek voltak. Dohánygyárban dolgoztak Pooughkeepsiben, és annyi pénzt sikerült nekik összegyűjteni, hogy Máriaék a Borsodi út 184. számú lakóházat felépítették, Zsuzsanna nénénk pénzéből pedig a korábban vásárolt, ill. újjáépített lakóházat korszerűsítették. A szabadkéményt és a búboskemencét megszüntették, a szobát deszka padlózattal, a konyhát kőlappal látták el és új ajtókat, ablakokat vettek. A bútort is változott, és a több láda amerikai ruhában még évek múlva is járt a család. Ezen kívül némi földet is vásároltak, ami akkor a biztonságot jelentette.

A három testvér

konyha —, kamra és pince helyiséggel. A ház végébe pedig istállót és egyéb gazdasági épületeket emeltek.

Az életcél az új helyzetnek megfelelően módosult, a fő feladat a napi gazdasági munkán túl a gyerekek felnevelése lett, amit Zsuzsanna nénénk ügyesen és gondosan végzett. A református hitben nevelt fiatalok Szentmártony esperes szerint vasárnaponként mindig szépen öltözötten mentek templomba.

A családi kép legközelebb 1930-ban változott ismét, amikor a gyerekek már felnőttek és a nagyobb lány, Erzsébet, — kisebb vihart kavarva — férjhez ment Szarka Istvánhoz (1900–1975), apámhoz, a falu egyik középnemesi családjának idősebb fiához. A házasságot ugyanis apám szülei ellenezték, esküvőjükön nem is vettek részt.

Az esküvőt követően Erzsébet öccse, Pista, magának nem nagy jövőt látva itthon, visszament Amerikába. Ott nősült meg és született két gyereke. Felesége egy nagyszerrű magyar lány lett (Helen Sütő), aki az ottani magyarokat is éveken keresztül összetartotta.

Itthon a Váralja úti házban Szűcs mama mellett az idősebb generációból 1932-re csak a gyereket felnevelő Zsuzsanna nénénk maradt, miután Szűcs papa ez évben meghalt. A fiatalabb nemzedék közül pedig az új házaspár, István és Erzsébet, illetve gyermekük, a kis Pisti (azaz én) lépett előtérbe. Piroska sorsa volt még részben megoldatlan, aki édesapjához költözött a Borsodi úti házba, nappalonként viszont általában itt tartózkodott továbbra is, férjhezmeneteléig. Ez annyiban volt természetes, hogy napközben közösen dolgoztak, és egy családként éltek.

Helen és Kiss István

Erzsébet és István esküvője

Szűcs papa halálával a családfői teendők apámra, Szarka Istvánra hárultak. Változott az addigi gazdálkodási mód is. Részben újabb földet vásároltunk, részben béreltünk és intenzív állattartásba kezdtünk, amire a lakóépület végében kibővített istálló, takarmányos szín és baromfiudvar is utal. Hús–húszonöt kh. földön gazdálkodtunk és az istállóban 8–10 db szarvasmarha és ugyanannyi sertés volt, nem beszélve a sok kacsaról, libáról és baromfiról. Naponta hordták tőlünk a tojást, tejet és más háztáji terméket.

Zsuzsanna néni

A háború 1944 decemberében itthon ért valamennyiünket. A front alatt a pincéből feljövet Kiss Istvánt, nagyapámat érte légnyomás, ami olyan súlyos volt, hogy nem sokkal később belehalt következményébe. Nekünk hál' Istennek nem lett semmi bajunk, házunkat sem érte találat.

A háborús időszakban azt éltük át, amit általában mindenütt átéltek, és amit különösebben ecsetelni szükségtelen. Apám került időnként veszélyes helyzetbe, aki mint községi t. bíró, a megszálló csapatokkal viaskodott sokat a falu érdekében.

Az 1948 utáni évek bennünket is megviseltek. A gimnáziumot úgy végeztem, hogy naponta bejártam vonattal Miskolcra. Előfordult, hogy néha még kenyereink sem volt. Apámék felváltva hordták hátukon a tejet a 10 km-re lévő bányatelepre, hogy némi pénzünk legyen. Gyakran más faluból kellett megvásárolni az előírt és beadandó terményt vagy állatot, ha már nekünk nem volt, nehogy apámat elvigyék. A körülmények véletlen játéka, hogy nekem, mint

A gazdálkodáshoz a Váraljai úti telek nem nagyon volt szerencsés, mert hátsó részét a dédnagyapapa, Szűcs István egy könnyelmű pillanatában, 1926-ban borozás közben eladta, ill. elcserélte a szomszéd Szatmári Pállal, hogy azon a sajátjával együtt nagy csűrűt tudjon építeni. (Ez a csűrű ma is fennáll, és a tájháznál kulturális célt szolgál.)

A család élete a változásnak megfelelően beindult, és kiegyensúlyozott volt mindaddig, amíg a háborús évek be nem következtek. Ezidőben, 1942-től kezdve én a család ifjú tagja már gimnáziumba jártam, apámat pedig munkáját félbeszakítva, időnként mint tartalékos bevitték katonának. Ilyenkor a család nőtagjaira maradt a gazdálkodás folytatása.

Szűcs mama és a kis Erzsébet

parasztyereknek 1950-ben sikerült egyetemre kerülni, s így ebből az ördögi körből kiszabadulni.

Az egyetemi éveimet is az a kettősség határozta meg, hogy szorgalmasan tanultunk, de reményeink hazajöveteleink alkalmával szinte kilátástalanná váltak.

Úgy tűnt, az 50-es évekre jellemző ellentmondások a családot se kímélték. Apám a nyomás hatására önállóságát feladva beállt a tsz-be, dédnagyanyám, Szücs mama az értelmetlen nélkülözést nem bírva 1954-ben meghalt. Én pedig éppen ekkorra végeztem az egyetemen, és mint építőmérnök kerültem Kazincbarcikára dolgozni, hogy végre szüleimnek segíteni tudjak. Ez kissé stabilizálta helyzetünket.

Megemléltendő még Piroska néném, aki a zürös időszakban ment férjhez, és a Borsodi út 184 sz. házban élve nyögték ők is férjével, Vadászi Gyulával az 50-es évek terheit. Nekik egy lányuk született, Irén, aki 1971-ben ment férjhez Bári Gyulához, sajnos azonban azóta már mindketten meghaltak.

Az 1956-os forradalom megkímélte a családot, és a világháborúhoz hasonlóan nem keveredtünk bele. Az 1956-os év annyira volt ránk nézve emlékezetes, hogy ez évben nősültem meg Kazincbarcikáról, feleségem Vágó Ilona, egy ottani vendéglős család lánya lett.

Házasságunk után lakás hiányában természetesen mi is ide költöztünk lakni. Tudtuk, hogy ez csak ideiglenes megoldás lehet, mert a kétszobás Váralja úti épület funkcionálisan már nem volt megfelelő, ezért 1960-ban tervbe vettük a közeli apai telken egy új lakóház építését, az akkor előnyös OTP-kölcsönnel. Hogy az építkezést jobban tudjam irányítani és szervezni, helybe jöttem dolgozni a Járási Tanácsra.

A munka alig kezdődött el, amikor nagynénénk, Szücs Zsuzsanna hosszabb betegség, ill. ápolás után — melyet anyámtól kapott, szinte cserébe jötteteiért — meghalt. Halálával a múlt és a jelen, a család Amerikába szakadt tagjainak és az itthoni új generációnak a kapcsolata látszott megszakadni.

Hogy teljesen mégse történt így, annak oka, hogy a későbbiekben kölcsönös látogatásokkal igyekeztünk az amerikai rokonok egy részével a kapcsolatot fenntartani. Elsősorban a Kiss családdal, Pista bátyámmal és Helen nénémmel.

Ifj. Szarka István feleségével

Látogatóban Pista bátyáméknál

A tervezett lakóházat 1963 őszére építettük fel a Borsodi út 119. szám alatt, ahová átköltöztünk. A régi Váralja úti épületben már csak apa és anya, Szarka István és felesége Kiss Erzsébet maradt. Ők még tovább gazdálkodtak, és 1975-ig két kis fiúgyermekünknek (Istvánnak és Zsoltnak) hordták esténként a tejet. Az 1975-ös évben azonban apánk hirtelen meghalt, és az eddigi életrend felborult.

Anyánk ezt követően már nem gazdálkodott tovább, egyedül félt otthon, feladta a harcot és ő is átköltözött hozzánk a Borsodi úti házba. A föld a tsz-ben maradt, a házkörüli állatokat eladtuk, és a lakás, illetve a telek kiürült. Azaz teljesen mégsem, mert a macskák otthon maradtak és várták délutánoként a mamát, aki hűségesen vitte nekik az ennilát, no meg a jó szomszédokat is meg kellett látogatni.

Anyánk, az utolsó elköltöző

A látogatások egyszer azonban véget értek. Anyánk, Szarka Istvánné sz. Kiss Erzsébet ugyanis 1994. január 10-én (születésnapján) 84 éves korában elhunyt. Örökre eltávozott férjéhez és őseihez a borsodi öreg temetőbe. A régi ház homlokzatára pedig a tulajdonjog rendezése után felkerült a tábla:

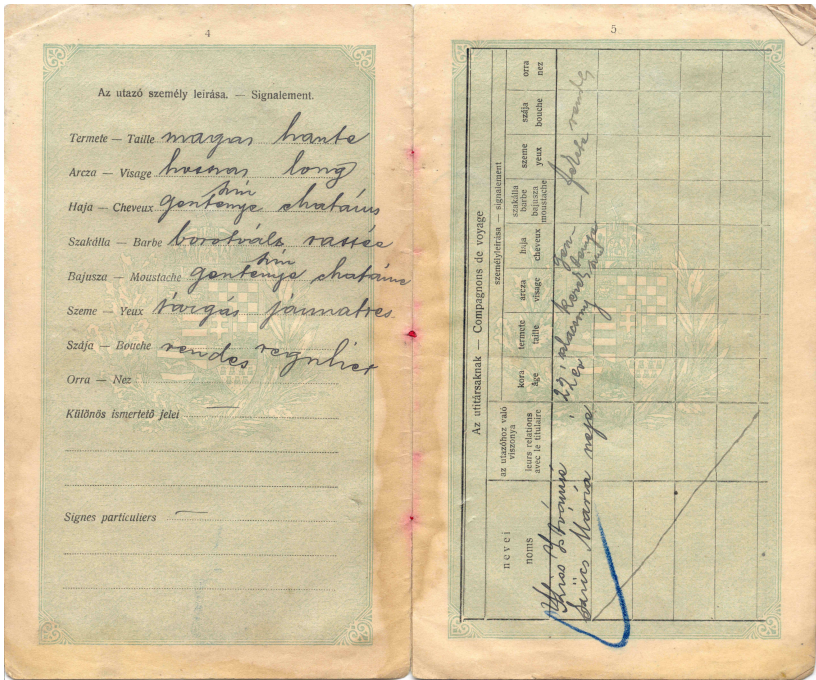
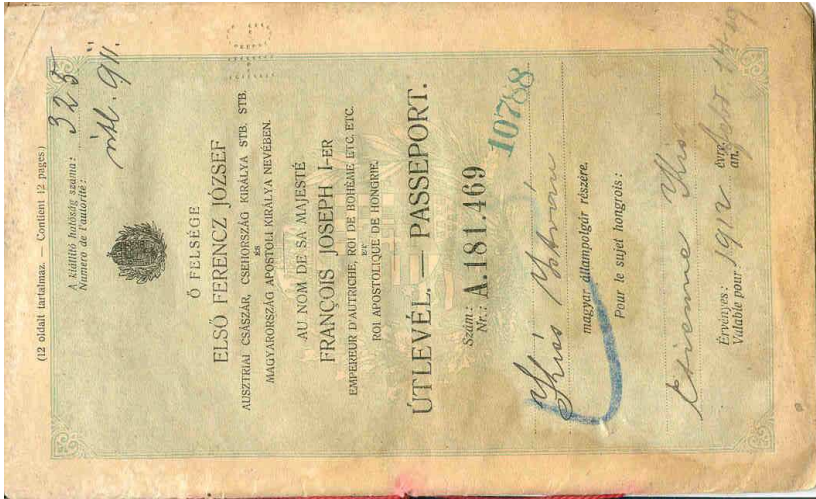
EZ A HÁZ ELADÓ !

Talán utóiratként megjegyezhetjük, mint szomorú tény, hogy a lakóház, tájház céljára való megvásárlásáig (1997-ig) illetéktelen személyek háromszor is betörték a lakatlan épületbe, és a közel százéves házból több értékes berendezési tárgyat, textilneműt és képet örökre elvittek. A tájház ennyivel szegényebb lett.

Edelény, 2002. február 1.

Szarka István
okl. mérnök
a ház utolsó tulajdonosa

Kiss István és neje útlevele 1911-ből

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

A legősibb mesterség emlékeinek tárháza

A rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeum

A *Kazincbarcikától* 18 km-re északra fekvő *Rudabánya*, pontosabban a községtől északkeletre húzódó kicsiny *Rudabányai-hegység* hazánk, de talán egész *Európa* egyik legrégebb bányahelye. Másodlagosan keletkezett rézászványokat is rejtő üledékes vasérctelepe eredetileg több helyen a felszínre bukkant, így már a vidék első lakói rátaláltak, és megkezdték kiaknázását, hasznosítását.

Az *őskőkör* embere az eszközkészítéshez szükséges kőnyersanyagot és a kultikus célokra nélkülözhetetlen — a barnavasérc mállásából származó — vörös festékföldet „termelte”. Az *újkőkori* népesség felismerte a szerte-szét heverő, ágas–bogas termésrész alakíthatóságát, előnyös tulajdonságait, és ebből az „istenadta” fémből már Kr. e. 5500 táján árákat, tüket kalapált, más rézászványokból pedig (azurit, malachit) ékszereket csiszolt, festékport őrölt. Az újabb kutatások valószínűsítik, hogy a *Kárpát–medencében* előkerült korai rézleletek jelentős részének alapanyaga *Rudabányáról* származott. A réz- és bronzkorban a termésrész bányászata egyre intenzívebb lehetett, amire a környéken talált nagyszámú fémeszköz-leletből következtethetünk. A hatalmas vasérc-előfordulás első hasznosítói minden bizonnyal a szkíták (Kr. e. 6–5. sz.), majd közvetlenül utánuk a kelták voltak (Kr. e. 4–2. sz.).

A Kr. u. 6. század táján jelentek meg a vidéken a szlávok, akik évszázadokig művelték a vasérctelepet, és kis *bucakemencékben* nyersvasat olvasztottak, nem csak *Rudabányán*, hanem a *Sajó–Bódva köze* több más pontján. A *Ruda* név is tőlük ered, jelentése az ószlávban 'érc, vasérc'. Eleinte csak a bányára vonatkozhatott, később azonban átvitték az érclelőhely szomszédságában kialakult *Árpád-kori* településre, amelynek első okleveles említése 1299-ből ismeretes. A rudabányai bányászat virágkora a 14–15. századra esett, amikor is gazdag réz- és ezüsttartalmú ólomérc-bányái révén hamar városi rangra emelkedett az időközben német ajkú polgársággal betelepített helység. Napjainkig fennmaradt a bányászszerszámokat is ábrázoló 14. sz.-i ezüst várospecsét (az eredeti a *Magyar Nemzeti Múzeum* tulajdona), valamint a kora- és későgótikus elemeket egyaránt őrző — a törökdlülés során harmadára csonkult — református templom. A 16. sz.-ban részben az érckészletek, és ezáltal a jövedelmezőség csökkenése, részben más okok következtében hirtelen hanyatlásnak indult a termelés, s a virágzó bányaváros néhány évtized alatt jobbágyfaluvá süllyedt. Ezt követően több mint három

évszázadig csak időnként folyt itt jelentéktelen bányászati tevékenység, illetve kutatás (pl. a *Gvadányi-család* rézbányászata a 17–18. sz. fordulóján, a bükki vashámor-tulajdonosok érctermelése a 18. sz. derekán, a kincstár próbálkozása az 1860-as, 70-es években). 1880-tól 1985-ig külszíni nagyüzemű vasércbányászatáról volt nevezetes a község. Napjainkban gipszet fejtenek a közeli *Alsótelekes* határában, őrizve a bányászat évezredekre visszanyúló hagyományát.

A fentiek ismeretében talán nem véletlen, hogy *Rudabányán* jött létre és működik hazánk egyik legnagyobb bányásztörténeti gyűjteménye, az *Érc- és Ásványbányászati Múzeum*. Mielőtt röviden bemutatnánk az intézmény történetét, ejtsünk néhány szót az előzményekről is.

Meglepően korai az első adat, amely a különleges dolgok iránti érdeklődésről tudósít a településen. *F. E. Brüeckmann* wolfenbütteli német orvos és természettudós 1724-ben *Rudabányát* is felkereste. A világ ásványlelőhelyeit bemutató munkájában (*Magnalia Dei in locis subterraneis*, 1727) azt írja, hogy a grófné, az itteni rézbánya tulajdonosa (a nevét nem említi, de nyilván *Gvadányi Sándornéről* van szó) gyűjti a bányájából előkerülő legszebb rézásványokat. Birtokában van például egy csodálatos termérsz-példány, amely tiszta (azaz felületét nem borítja zöld oxidréteg) és olyan az alakja, mint egy szőlőfürtnek. Jóval később, a nagyüzemi vasércbányászat megindulása után gyakran bukkantak napvilágra figyelemre méltó leletek: különböző korokból származó, elsősorban a hajdani bányaművelés hagyatékát képező tárgyak, érdekes ősmaradványok és páratlanul szép ásványok. Többségük eleinte sajnos elkallódott, de miután *Kállai Géza* vette át a bánya irányítását (1920), az irodájában e célra szolgáló vitrinbe kerültek a termelés közben talált „kincsek”. A két évtizeden át nagy gonddal és szakértelemmel összeállított kis kollekciónak szerencsére átvészelte a II. világháborút, és több múzeum anyagába beépülve napjainkig fennmaradt.

1955-ben ünnepelték *Rudabányán* az újkori érctermelés kezdetének 75. évfordulóját. A jubileum alkalmából a helyi műszaki értelmiség legjobbjai szerény alkalmi kiállításon mutatták be a település bányászatának hazánkban egyedülálló történetét. A kezdeményezés nagy sikert aratott, aminek hatására felmerült az igény: alakítsák állandó helytörténeti bányászati gyűjteménnyé az ideiglenesnek szánt tárlatot. Az óhajt tett követte. Az üzemi hivatalházban gondosan tárolt, időközben újabb leletekkel bővült *Kállai-gyűjtemény* adta a kiállítás magját, amit a raktárakból előkeresett, régóta használaton kívül levő szerszámokkal, eszközökkel, továbbá a bányászcsaládok által ereklyeként őrzött, nemzedékről nemzedékre hagyományozódott értékes tárgyakkal egészítették ki. Mindezekhez gazdag fotó- és dokumentumanyag társult. A szakszerűséget *Szabó György* régész, a *Magyar Nemzeti Múzeum* munkatársa biztosította, aki a gyűjtés és a rendezés

munkáját irányította, s ő készítette el a forgatókönyvet is. Az anyagot az akkor *Petőfi*, ma *Gvadányi Művelődési Ház* egyik földszinti termében helyezték el. A megnyitót az 1956. évi *Bányásznapon*, szeptember 3-án tartották meg. (Szerencsére *Szabó György* egy szakfolyóiratban részletes ismertetést közölt a tárlatról, amely a maga nemében az első volt Magyarországon, és néhány fénykép is fennmaradt róla.) Szintén a 75. évfordulóra kívánták megjelentetni a máig példaértékű *Rudabánya ércbányászata* című monográfiát, de ez csak később, 1957-ben hagyta el a nyomdát.

A jól sikerült, ízléses és tanulságos kiállítást kezdetben nagy érdeklődés kísérte, a helybeliek büszkéek voltak múltjuk megmentett értékeire. De ahogy ilyen esetekben lenni szokott, az idő múlásával fokozatosan csökkent a figyelem, lanyhult a törődés. Az 1950-es évek végén a gazdátlanul porosodó anyagot átköltöztették (értsd: szakszerűtlenül bezsúfolták) az újonnan létesített bányaiüzemi fürdő és iroda épületének egyik helyiségébe, s úgy tűnt, hogy végleg kihuny a községben a gyűjteményt létrehozó lelkesedés lángja. Szerencsére nem így történt.

1960-ban *Murvai László* (1918–1984) személyében új vezető került az akkor jelentős fejlődés előtt álló rudabányai vasércbánya és ércdúsító üzem beruházási osztályának élére. A nagy műveltségű műszaki szakember szinte azonnal felfigyelt a raktárban szunnyadó kiállítás értékes relikviáira, melyek hatására tanulmányozni kezdte a bányászat és a kohászat emlékeit a térségben. Hivatali előljárói (*Bics István* vasércbánya-igazgató és *Papp Bálint* budapesti vállalatvezető) támogatásával hozzájárított a gyűjtemény rendbetételéhez, újjászervezéséhez. Néhány év alatt jelentősen gyarapította a már meglévő anyagot, miközben érdeklődése fokozatosan kiterjedt a történelmi *Magyarország* egészének érc- és ásványbányászatára. A lokális kiállítás így alakult idővel regionális, majd országos jellegűvé. Munkájához kiváló hazai és külföldi szakemberek (*Faller Jenő*, *Korek József*, *Kiszely Gyula*, *F. Kirnbauer*, *J. Majer* és mások) támogatását nyerte meg. Tanácsaikra építve a gyűjteményt *Érc- és Ásványbányászati Múzeum* néven saját épülettel rendelkező intézménnyé fejlesztette, amelynek igazgatójává természetesen őt nevezték ki (eleinte bányaiüzemi feladatain túl csak mellék-, majd 1977-től főállásban látta el ezt a tisztséget). Az avatóünnepségre a *Rudabánya* bányavárosá nyilvánításának 600. évfordulója alkalmából szervezett rendezvénysorozat keretében az 1965. évi *Bányásznapon* került sor. *Murvai László* nevéhez fűződik a múzeumépület bővítése 1967-ben, a föld alatti bemutatóhely építése 1969-ben és a különálló kiállítóterem létesítése 1980-ban. Néhány nagymúltú bányásztelepülésen — *Telkibányán*, *Nagybörzsönyben* és *Recsken* — filiálékát hozott létre. Jelentős szerepet vállalt a pécsi *Mecseki Bányászati Múzeum* fejlesztésében is. Gyümölcsöző kapcsolatokat épített ki és ápolt a legfontosabb európai társintézményekkel. Kiváló német nyelvtu-

dásával élve gyakran tartott előadásokat külföldi konferenciákon a magyar ércbányászat történetéről, és még sorolhatnánk a múzeumügy terén szerzett elévülhetetlen érdemeit. 1981-ben *Pécsre* költözött, és haláláig innen irányította a kiállítóhelyek hálózatát. *Murvai László Bics István* (1984–1987), *Viktor Gyula* (1987–1989), *Szuromi Béla* (1989–1998) és *Hadobás Sándor* (1998–) követte az igazgatói poszton.

Az *Érc- és Ásványbányászati Múzeum* rudabányai központjában jelenleg három állandó kiállítást tekinthetnek meg a látogatók. Mindhárom 1980-ban készült, de azóta többször került sor felújításukra, korszerűsítésükre (legutóbb 2000–2001-ben), és az új szerzemények is folyamatosan beépültek a tárlatokba.

A *magyarországi érc- és ásványbányászat története a legrégebbi időkől napjainkig* című kiállítás négy termet foglal el. Az elsőben a kezdetektől a *Római Birodalom* bukásáig tartó hosszú korszak emlékei nyertek elhelyezést. Pattintott és csiszolt kőeszközök, csont-, réz-, bronz- és vasszerszámok, cserépedények és -töredékek, színes ábrák, térképek teszik változatosá és érdekessé ezt a kiállításrészt.

A második terem a közép- és a koraujkor bányászatával és kohászatával ismerteti meg a látogatókat. A sok különleges látnivaló közül kitéüntetett figyelmet érdemelnek a 9–12. századi vaskohászat emlékei, elsősorban a *Trizs* község határából eredeti állapotban kiemelt bucakemence, a 14–16. századi bányászszerszámok, a cserépből készült bányamécsesek, a korabeli technológiát szemléltető modellek, a bányavárosokat bemutató címerek, pecsétetek és metszetek, a dobsinai bányász-kohász céh jelvénye 1683-ból, 18. századi bányatérkép *Telkibányáról*, valamint az eredeti ácsolat darabjaiból összeállított rudabányai vágatrészlet. Önálló egységek szólnak a bányajogi viszonyok és a bányamérés, -térképezés fejlődéséről. Három tablón kísérhető nyomon „az első magyar bányamérnök”, *Mikoviny Sámuel* (1700–1750) élete és korszakalkotó munkássága.

A harmadik terem nagyméretű vitrinsora a bányászok ünnepi viseletének (díszegyenruhájának) alakulását szemlélteti felöltött ember nagyságú bábuk segítségével. A négy tárlóban, valamint a falakon elhelyezett műalkotások (bronz, réz és vas kislasztikák, ötvösmunkák, fafaragások, festmények, grafikák, érmek, plakettek, porcelánok, türelemművegek stb.) a bányászat gazdag művészeti ábrázolásaiból adnak ízelítőt. A bányásztársadalom hajdani tagozódását három enteriőr érzékelteti: kétlaki bányász, buléner (dobsinai német) bányafelőr és a bányavezető szobája, korhű bútorokkal és berendezési tárgyakkal. Említésre érdemesek még *Svaiczter Gábor* főkamaragróf személyes tárgyai, például *Lipót-rendje*, ezüst evőeszközei és festményei, a gépesítést megelőző időszak jellegzetes kéziszerszámjai, a bányavárosokat ábrázoló 20. század eleji képeslapok, és az újmassai vasol-

vasztó makettje. A bányászati felsőoktatás legfontosabb állomásait bemutató tárló zárja ezt a termet.

A történeti kiállítás negyedik helyisége az iparág 1945 utáni történetéről ad rövid áttekintést. A képek, dokumentumok, tárgyak és modellek felidézik a rudabányai vasérc-, a recski és a gyöngyösoroszi színesérc-, az úrkúti mangán-, a bakonyi bauxit- és a mecseki uránércbányászatot, továbbá az ásványtermelés fontosabb üzemait. A legtöbbjükéről sajnos már csak múlt időben beszélhetünk. A rendszerváltozás után sorra megszűnő bányavállalatok még felkutatható, megmenthető emlékeit folyamatosan gyűjti, és kiállításában elhelyezi a múzeum. Itt, a negyedik teremben láthatók a bányavilágítás újkori fejlődéstörténetét és a bányászati kitüntetések, emlékérmek, jelvények és dísztárgyakat bemutató tárlók is.

A múzeum udvarán 1980-ban épült fel a neves miskolci geológus professzorról, *Földvári Aladár*ról elnevezett kiállítóterem. Több száz hazai és külföldi ásvány látható falai között, hegységként, illetve bányavidékenként csoportosítva. A leggazdagabb anyaggal természetesen *Rudabánya* képviselteti magát: világszerte ismert réz- és arzén-ásványait (termésréz, azurit, kuprit, malachit) minden látogató megcsodálja. Kuriózumként 5 db *Magyarországon* hullott meteorit is megtekinthető: 2 db *Mócsról* (1882), 1–1 db *Knyahinyáról* (1866), *Kisvársányról* és *Nyírábrányból* (mindkettő 1914). A híres rudabányai ősmajom, a *Rudapithecus hungaricus* leleteinek néhány fontos darabja másolatban került tárlóba egyéb ősmaradványok társaságában.

A múzeum kertjében 1969-ben épített 15 m hosszú föld alatti bemutatóhely (mesterséges táró) a hazai érc- és ásványbányászatban 30–35 évvel ezelőtt alkalmazott művelési módokat mutatja be, egy teljesen felszerelt kovácsműhellyel kiegészítve.

Végül a látnivalók közül említést érdemel a múzeum mellett felállított *Mikoviny Sámuel-émlékmű*, *Horvay János Dobsináról* idekerült *Kossuth-mellszobra* (1907), valamint az I. világháború rudabányai hősi halottainak tiszteletére 1935-ben emelt, fegyvert ragadó bányászt ábrázoló bronzszobor (*Bóna Kovács János* alkotása) a *Földvári Aladár Kiállítóterem* előtt.

Az intézmény szakkönyvtára mintegy 3000 kötet könyvet és folyóiratot számlál. Az adattári gyűjtemény több tízezer oldalt tesz ki, a fotótárban körülbelül 2000 fénykép és sokezer negatív található. A múzeum évente 5–6 könyvet jelent meg saját vagy másokkal közös kiadásban. Gyakran kerül sor ismeretterjesztő előadásokra és más rendezvényekre. Az utóbbiak közül a legfontosabb az 1998 óta minden esztendő októberében megtartott *Rudabányai Múzeumi Nap*, amelynek keretében egyebek mellett tudományos előadások hangzanak el.

A *Murvai László* által létrehozott fiálék közül kettő ma is működik. Az *Érc- és Ásványbányászati Múzeum Telkibányai Ipartörténeti Gyűjteménye* a *Zempléni-hegység* bányászatának, erdő- és vadgazdálkodásának, továbbá a község hajdan híres porcelán- és keménycserép-gyártásának emlékeit tárja az érdeklődők elé. A kiállítás a volt porcelánmanufaktúra épületének hat kisebb–nagyobb helyiségében talált otthonra. A festett edények szárai mellett kiemelkedő értékei a bemutatónak a középkori telkibányai bányászatot és kohászatot rekonstruáló művészi kivitelű makettek, amelyek *Benke István* bányamérnök munkáját dicsérik.

A *Heves* megyei *Recsken* hosszabb szünet után 2000-ben nyílt meg újra a település és a *Mátra* hegység bányászattörténetét feldolgozó állandó kiállítás.

A három helyen a látogatók száma 2002-ben meghaladta a 25 ezer főt.

Mivel a bányászat klasszikus ága, az érc- és ásványtermelés hazánkban jószérivel már csak múzeumi körülmények között tanulmányozható, a jövőben egyre nagyobb feladat hárul az „országos gyűjtőkörű szakmúzeum” besorolással rendelkező intézményre az ősi szakma tárgyi és szellemi hagyatékának megőrzése, bemutatása terén.

Az itt következő három tanulmány a múzeumban folyó sokrétű tudományos munkába enged bepillantást a kedves Olvasóknak.

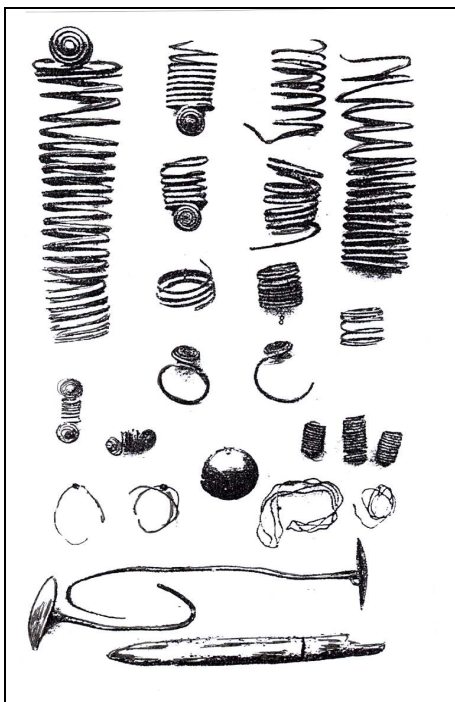
Hadobás Sándor
múzeumigazgató

Rudabánya környékének bronzkori leletei

Európában feltételezeten, illetve bizonyítottan már a *neolitikumban* (újkőkorbán) elkezdtek a bányászati tevékenységet. A korai fémművesség csak ott valósulhatott meg, ahol a *termésréz* felszíni kibúvásként előfordult. Erdélyből ismeretesek azok a malachit gyöngyök, amelyek az újkőkor idejéből származnak. A korai fémművesség minden feltétele biztosítva volt *Rudabánya* környékén is, de sajnálatos módon az ezt tanúsító régészeti leletek eddig még nem kerültek elő. A bronzöntés kétségtelen bizonyítéka egy öntőminta lenne, illetve különféle félkész termékek. A bronzkorban az életmódot és a társadalmi viszonyokat számos tényező befolyásolta, főként az érclelőhelyek birtokban tartása, ezek kiaknázása, a kész- és félkésztermékek kereskedelme.

Rudabánya térségét megközelítőleg 20 km-es körzetben vizsgáltam meg abban a tekintetben, hogy az egyes korszakokban milyen mennyiségű és jellegű régészeti leletek vannak a vidéken. Míg a rézkorszakban lelethiányt figyeltem meg, ezzel ellentétes tendencia mutatható ki a bronzkorra illetően: leletek egész áradata van jelen. *Hellebrandt Magdolna* véleménye szerint a terület a bronzkor végén népesülhetett be jelentősebb mértékben.

Aggteleken az 1920-as években *Tompa Ferenc* a barlang *Csontház* nevű részében talált egy nyújtott helyzetben lévő csontvázat, több darabból álló bronzkincs kíséretében. Az anyagot a *Kyjatice-kultúrába* sorolták be. A kutatás azt a következtetést vonta le, hogy a barlangokba csak a közösség életében vezető szerepet játszó személyeket temették. A *Kyjatice-kultúra* népére alapvetően a hamvasztásos temetkezés volt a jellemző, ez alól csak a barlangi sírok jelentettek kivételt. A leletek a *Herman Ottó Múzeumban* és a *Nemzeti Múzeumban* találhatóak.¹

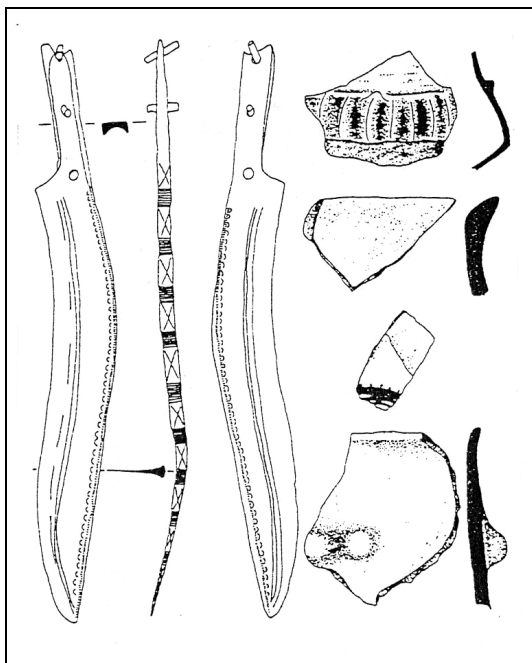
1. ábra. (leszih A. 1905.)

Boldváról egy vastag huzalból készült gyűrű ismeretes, mely hárommenetű, a végei elkeskenyedőek.² Cserepek is a felszínre kerültek, melyek a pilinyi kultúra időszakájában készültek.³

Bódvárakó–Esztramos–Szentandrás-barlangban 1982-ben leletmentés kezdődött. A barlang talaját egy 20 m-es árokkal felnyitották, a kitöltésben bronzkori–koravaskori cserepeket és egy bronzkori kést találtak⁴ (1. ábra.)

Borsodszirák elhagyott homokbányájából hamvasztásos urnasír került elő, a következő mellékletekkel: kis talpas korsó, bronz tör töredéke, szegfejtű tű töredéke, füles talpas korsó; ezek a pilinyi kultúra bárcai csoportjába tartoznak.⁵

Dédestapolcsány–Verebce–bércen ősi földvárról tudunk, mely olyan nagy kiterjedésű, hogy magába foglalja a középkori várromot is. Az erődítés hossza 2075 m, teljes területe 123 hektár. A sáncok viszonylag jó állapotban vannak, néhol láthatóak. A környéken halvány terasznyom is kivehető. A földvár területén régészeti ásás még nem történt, annak ellenére, hogy a felszínen gyakran találni cseréptöredékeket. Valamennyi őskori, korongolatlan, jellegtelen házikéramia, származhatnak a *pilinyi* és a *Kyjatice kultúrából* is.⁶

2. ábra. (B. Hellebrandt M. 1999.)

Edelényből az első bronzlelet 1878-ban került elő. Ebben volt lip-tói típusú kard, spiráltekercs, pengétöredékek és három tokos balta. *Kemenczei Tibor* szerint a *Kyjatice kultúrába* tartoznak. A második bronzlelet — többek között bronz zablák, bronz spirális és tölcsercsüngő — 1880-ban jött felszínre; e tárgyak a pilinyi kultúra emlékei.⁷

Edelény területén hamvasztásos sírt is találtak, gömbölyű hasú bögrék kíséretében.

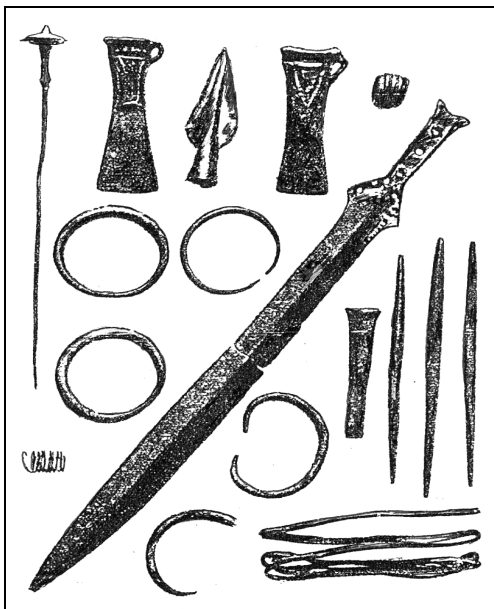
Edelény–Ludmilla-dűlőn 1983-ban kezdődött a leletmentés, melyet *Koós Judit* irányította. A lelőhely középső

bronzkori, a *füzesabonyi* kultúrába sorolható. Előkerültek ép edények, svéd-sisak alakú tál, nagyméretű tárolóedények darabjai, hordozható díszített tűzhely töredékei stb. Faszén között feltártak két edényt, az egyik tálban égetett gabonamagvak voltak.⁸

Finkéről nyolc menetes huzalgűrű ismeretes. Ennél jelentősebb az a bronz kincslelet, amit 1949-ben kereskedőtől vásárolt meg a *Herman Ottó Múzeum*, így előkerülésük körülményei tisztázatlanok. *Furmánek* szerint az anyag a pilinyi kultúra hagyatéka.⁹ (2. ábra.)

Kazincbarcikáról (akkori nevén *Barczikáról*) 1905-ben került elő egy 24 darabból álló bronzlelet:¹⁰ karvédő tekercek, bronzhuzalok, hosszú bronztűk és aranydrótok. Figyelemre méltó az a mellboglár, melynek anyaga bronz, kívül pedig aranylemezek borítják.¹¹ (3. ábra.) A helyi fémművességre utal egy bronz öntörög, amely rúd alakú, és megközelítőleg 30 cm hosszú.¹²

Valószínűleg szintén *Kazincbarcika* a lelőhelye egy 15 darabos, karpereceket tartalmazó együttesnek. A lelet *Kemenczei Tibor* szerint a *Kyjatice kultúrába* sorolható.

3. ábra. (Kemenczei T. 1968.)

Krasznokvajdán 16 öntött bronz markolatú kardot találtak, melyeket a későbronzkorban készítettek. A fegyvereket a *Magyar Nemzeti Múzeum* őrzi.¹³

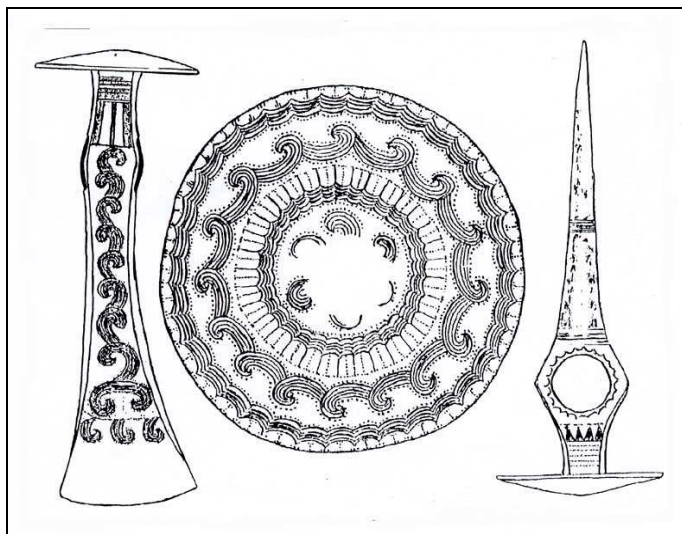
Kurtyánban a pilinyi kultúra jellegzetes cserépedény-típusába rejtve, meszesgödör ásása közben került elő egy 70 darabos kincslelet (balta, kézfejtető spirál, korongos fejű tű, szemüvegspirál, 22 karperec, 9 spiralgűrű, flitterek, gyöngy). A kurtyáni anyagban szereplő 9 huzalgűrű párhuzamát megtaláljuk az arkai, a kazincbarcikai és a mádi bronzleletek között is. A *Herman Ottó Múzeum* régészei e területen telepnyomot nem figyeltek meg.¹⁴

Martonyiban a volt vasércbányából félholdaskávájú tokosbalta került elő, melynek az egyik oldalán a peremrész hiányzik.¹⁵

Ragály községből jellegzetes bronzkardok ismeretesek, róluk a régészeti irodalomban külön kardtípust neveztek el. E fegyverek a késő bronzkori pilinyi kultúra produktumai.¹⁶

Rudabányáról, a Rózsavölgyből karpereceket tartalmazó leletről tudunk.¹⁷ A ma már nem művelt külszíni vasércbánya területén bronzkori csepeket találtak; ezután leletmentés kezdődött, melynek során a *Herman Ottó Múzeum* munkatársai megállapították, hogy egy későbronzkori telep nagy része pusztult el a bányászat során. A feltárt metszeten 50 cm vastag kultúrrejteget lehetett megfigyelni, amely 20 m hosszan húzódott a falban. A telepnek csak egy kis része maradt meg.

Szendrőládról bronzkori csákány került elő. Felső részét laposan ívelt korong alkotja, alatta kerek nyéllyuk van, pengéje ívelt. Egész felületét gazdag vonaldíszítés borítja, a felső korongot is. Hossza 19,4 cm, a korong átmérője 7,2 cm. Az ilyen típusú csákányok gyártási területe a *Tiszától* keletre, főként *Erdélybe* esett. Korukat a középső bronzkor korai szakaszára teszik, a füzesabonyi kultúra alkotásai.¹⁸ (*Mozsolics Amália* szerint nem *Szendrő*–, hanem *Sajólad* a csákány lelőhelye. A miskolci múzeum leltárkönyve azonban egyértelműen bizonyítja, hogy a *Bódva-parti településen* bukkant felszínre a nevezetes régészeti tárgy.) (4. ábra.)

4. ábra. (Kemenczei T. 1966.)

Ugyancsak *Szendrőládról* származik egy másik híres bronzlelet. 1885-ben a község határában egy négyliteres edényben számos bronztárgyat talál-

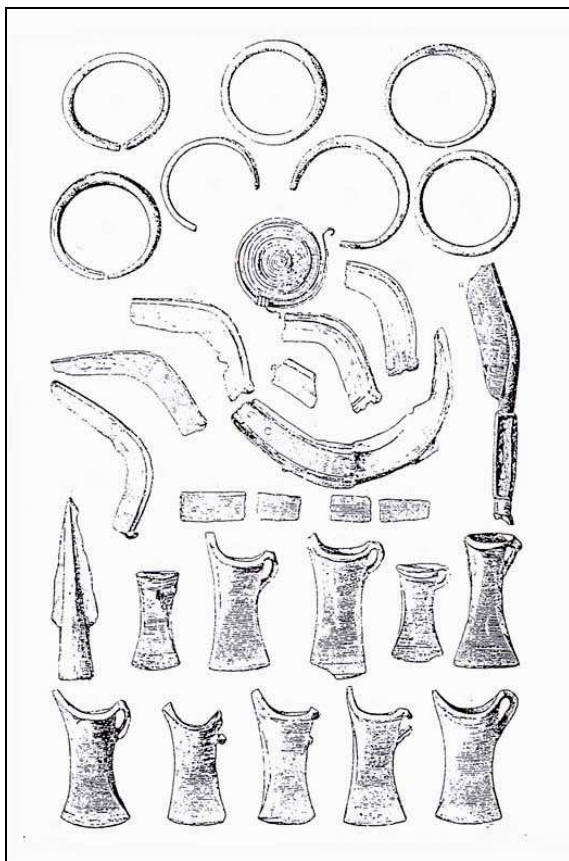
tak: tíz tokos vésőt (ezek közül hét csücskös végű), bronzkést, 6 sarlót, lándzsacsúcsot, törpengét. Több ékszer is volt a kincsben: korongos tekercs és nyolc bronzkarika. A tárgyak a *Magyar Nemzeti Múzeumba* kerültek. *Hampel József* az *Archaeologiai Értesítő* 1885. évi kötetében rövid ismertetést és rajzot közölt róluk. (5. ábra.)

Szuhogy–Csorbakőről sarkított balta került elő; oldalai erősen íveltek, hossza 14,1 cm. Az eszközt *Furmánék* a késő bronzkori *pilinyi* kultúrába sorolta be.¹⁹

Mint a fentiekből is kitűnik, a terület rendkívül gazdag bronzkori leletekben, ami nyilván annak a ténynek is köszönhető, hogy helyi nyersanyagbázis (a rudabányai termésrész-előfordulás) állt rendelkezésre a tömeges gyártáshoz.

A bronzkor korai időszakából nem találtak régészeti leleteket a környéken. A középső bronzkorból a füzesabonyi kultúra hagyatéka ismeretes (*Edelény, Szendrőlád*). Ezek a korabeli *Európa* fémművességének a csúcsteljesítményei.

A legnagyobb gazdagságot a későbronzkorból származó tárgyak mutatják területünkön. A *pilinyi* kultúra lelőhelyei a következők: *Boldva, Borsodszirák, Suhogy, Kazincbarcika, Edelény, Finke, Ragály, Kurityán, Krasznokvajda, Meszes*. A *Kyjatice* kultúra emlékei a térségben szintén szép számban jöttek napvilágra: *Aggtelek, Dédestapolcsány, Színpetri, Edelény,*

5. ábra. (Hampel J. 1885.)

Szendrő. Jellemző képviselőik a következők: *korongos markolatú kardok, tűzhelyek, cserepek, tokos balták, lándzsahegyek, csüngők, spiráltekerccsek*.

A bronzkor folyamán vidékünkön állandó lakossággal lehetett számolni, ezt tanúsítják a feltárt régészeti leletek is. A kedvező természeti adottságú táj stabil betelepülése mellett szólnak a következő érvek. Mind a *Bódva*, mind a *Sajó* kellő vízellátást biztosíthatott. A magasabban fekvő területek, erődítések és a barlangok veszély esetén kellő védelmet nyújthattak az itt élő emberek számára. A környék viszonylag gazdag ásványkincsekben, elsősorban fémekben. A dombos, erdős területek kiválóan alkalmasak lehetnek vadászatra, az alacsonyabban fekvő részek pedig földművelésre.

Remélhető, hogy a jövőben számos új lelet kerül még napvilágra a régészeti szempontból alig kutatott kistérségből, gazdagítva megyénk archeológiai emlékeinek sorát.

Márkus Zsuzsanna
történész muzeológus

JEGYZETEK

1. B. Hellebrandt M.: Késő bronzkor — kora vaskor. = *Mit ráánkhytak a századok*. A Herman Ottó Múzeum állandó kiállításának vezetője. Miskolc, 1994. 36. p.
2. Kemenczei T.: Őskori bronztárgyak a miskolci múzeumban. = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* (a továbbiakban: *HOMÉ*), VII. Miskolc, 1968. 19–47. p.
3. B. Hellebrandt M.: A Bódva–völgy története az őskor utolsó évezredében. = *Tanulmányok a Bódva–völgy múltjából*. Putnok, 1999. Gömöri Múzeum, 93–120. p.
4. L. Wolf M. — Simán K.: A Herman Ottó Múzeum 1982. évi ásatásai és leletmentései. = *HOMÉ*, XXI. 312. p.
5. B. Hellebrandt M.: A Bódva–völgy története... 102 p.
6. Nováki Gy.: Késő bronzkori földvár Dédestapolcsány–Verebce–bércen. = *HOMÉ*, XXV–XXVI. 81–90 p.
7. B. Hellebrandt M.: A Bódva–völgy története... 100 p.
8. S. Koós Judit: Edelény–Ludmilla–dülő. = *Régészeti Füzetek*, Ser I. No. 37.
9. Kemenczei T.: Őskori bronztárgyak a miskolci múzeumban.. = *HOMÉ*, VII. 1968. 19–47. p.
10. Mozsolics, Amália: *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*. Bp. 1975. Akadémiai Kiadó, 63. p.

11. Leszih Andor: A barczikai bronzlelet. = *Archaeologiai Értesítő*, 1905. 448. p.
12. U. o.
13. Kovács Tibor: *A bronzkor Magyarországon*. Bp. 1977. 99. p.
14. B. Hellebrandt M.: A kurityáni bronzlelet. = *HOMÉ*, XXXIII–XXXIV. 1995–1996, 5–31. p.
15. Kemenczei T.: Óskori bronztárgyak a miskolci múzeumban. = *HOMÉ*, VII. 1968. 20. p.
16. B. Hellebrandt M.: Bronzkincsek a Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből. = *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* (a továbbiakban: *MHOMK*), 28. Miskolc, 1993. 78–90. p.
17. B. Hellebrandt M. — Gádor J. — Simán K.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1977–1978. = *HOMÉ*, XII–XVII. 103–114. p.
18. Kemenczei T.: Bronzkori fejszék a miskolci múzeumban. = *MHOMK*, 7. 1966. p.
19. B. Hellebrandt M.: A Bódva–völgy története... 99. p.

A rudabányai középkori ércbányászat tárgyi emlékei

A rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeum egyik legérdekesebb tárgycsoportját a helyi ércbányászat középkorból fennmaradt emlékei alkotják. A több mint száz esztendeig (1880–1985) tartó külszíni nagyüzemi vasérctermelés hozta napvilágra a leletegyüttest, főként az 1950-es és 60-as években feltárt 14–16. századi föld alatti vágatokból, de ásványgyűjtők olykor még napjainkban is gyarapítják a kollekción. Segítségével képet alkothattunk a (termés)réz- és ezüsttartalmú ólomérc-bányászat korabeli technikájáról, módszereiről, amelyekről egyébként más források nem állnak rendelkezésünkre. Mivel hazánk mai területéről hasonló tárgyakat alig ismerünk (legfeljebb *Telkibányáról* néhány darabot), érdemesek arra, hogy közelebbről szemügyre vegyük valamennyit.

Nagy számban bukkantak elő bányafák (ácsolatok, bélésszerek), amelyek az aknák, vágatok biztosítását szolgálták. A bányabeli közlekedés eszközei voltak az alig 15 cm széles úgynevezett *egylábás létrák*. Fatörzsből vájtt *vízvezető csatornákat* is találtak. Mindezekből rekonstruálni lehetett egy rudabányai középkori vágatrészletet (hasonló a *Magyar Nemzeti Múzeum* által kiállítottán is látható volt hosszú ideig).

A *bányászállítás és rakodás* emlékeit *kézivittla* fából készült *kötélhengere* és *fateknő-töredékek* képviselik az anyagban. A *vittla* egyszerű emelőszerkezet, amely úgy működik, hogy a függőleges akna nyílása fölé rögzített fahengerre a szállítókötelet feltekerik vagy leengedik róla, az anyagmozgatás irányának megfelelően. Az ovális, 40–50 cm hosszú, enyhén mélyített fateknőcské a szűk föld alatti vágatokban történő ércszállítást szolgálták, amelynek módja az 1500 körül készült *Kuttenbergi Kanzionale* (énekeskönyv) címlapjának ábrázolásán tanulmányozható a legjobban. Eszerint a bányászok a mélyből hason csúszva, kezükben tartott kötélén vonszolták maguk után az ércel megrakott fateknőket a magasabban fekvő gyűjtőhelyre, ahol tartalmukat bőrzsákokba vagy hordókba, ládába ürítették, és azokat vitlával a felszínre emelték.

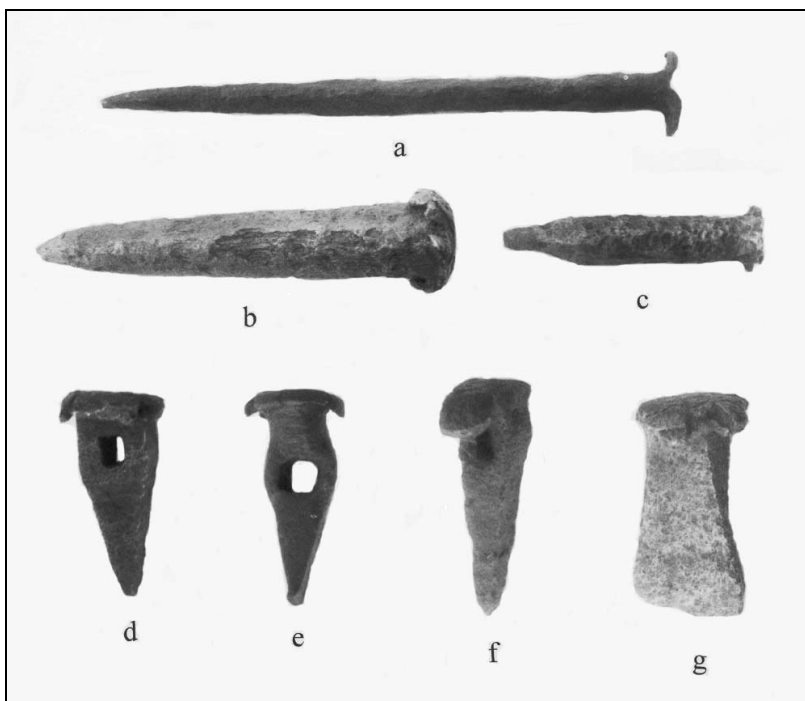
A bányászok egykori *munkaruházatából térd- és farbőr-maradványok* kerültek napvilágra. Mai fogalmaink szerint ezek *védőfelszerelések* voltak: a többnyire *féltérdre* ereszkedve dolgozó vajúrók legjobban igénybe vett testrészét, illetve *deréktáját* óvták.

Általánosságban elmondható, hogy a rudabányai középkori bányászatban alkalmazott szerszámok lényegében megegyeznek az *Agricola De re metallica libri XII* című, magyarul is kiadott könyvéből ismert korabeli esz-

közökkel, de néhány, csak itt megfigyelhető sajátosságot is hordoznak magukon. Rendkívül változatosak, szinte nincs is két egyforma darab, amiből arra következtethetünk, hogy az időtájt még nem „standardizálódta” az egyes szerszám típusok. Nyilván készítők, használók, megrendelők belátása, illetve speciális igényei szerint formálódtak a munkaeszközök. Ez lehet az oka még az egy bányahelyen belül is feltűnően megmutatkozó különbözőségeknél.

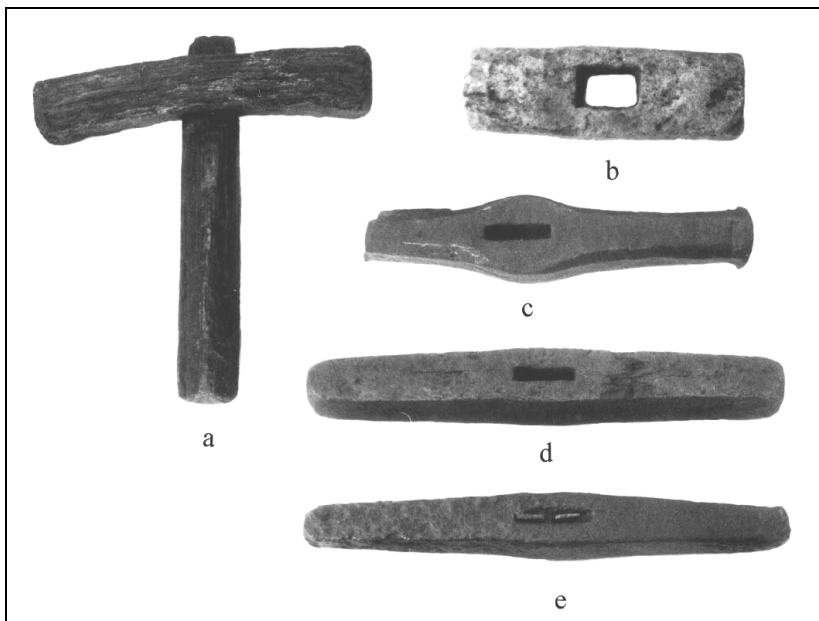
A jövesztés — vagyis a tömör kőzetről kisebb darabok leválasztásával bányauregek képzése — a bányászat legfontosabb és egyben legnehezebb művelete volt, mivel kézzel végezték. Klasszikus, közismert munkaeszközei a vasból készült *nyeles ék* és a *kalapács*. A bányász egyik kezével a kőzetre tartotta az ék hegyes végét, a másik kezében fogott kalapáccsal pedig ütötte annak tompa fokát. Általában a kemény kőzeteken áthaladó vágatokban dolgoztak ezzel a módszerrel. A múzeum gyűjteményében 9 db található ebből az ékféléből. Anyaguk réteges szerkezetet mutató vas, testük négy-szögletes, középen téglalap vagy négyzet alakú nyéllukkal, amelybe rövid fanyelet erősítettek. Némelyik példány a nyélluk körül kigömbölyödik. Vastagságuk 2–3 cm, hosszuk eredetileg 12–15 cm volt, de ez a használat és az élezések következtében mintegy felére rövidült. A legtöbbnek a foka a sok ütéstől rózsaszerűen szétnyílt. (1. kép d, e, f.) Mivel gyorsan (talán néhány naponta) elkoptak, tömegesen kellett gyártani. E célból a bánya területén kovácsműhely működhetett, amire abból következtetünk, hogy 2001-ben két középkori ékkel együtt, azonos helyről a nyéllukak kialakításához szükséges kovácsszerszámok (2 db lapos lyukasztó) is előkerültek. A kovácsok természetesen a többi szerszámféleséget is előállították a szükségletek szerint, amihez feltehetően a helyi vasércből olvasztották a fémeket.

Rudabányáról más éktípusokat is ismerünk. A hegyes *hosszú éket* marokra fogva használták. Ennek is *többféle változata* maradt fenn: egy vékonyabb, felül hengeres, alul elkeskenyedő négyzetes testű, az ütésre szolgáló végén az anyag kettévágásával és széthajtásával kialakított ütfelületű, látszólag használatlan példány (29 cm); egy, az előzőhöz hasonló, de vastagabb és az intenzív igénybe vétel következtében jelentősen megrövidült, és végül egy zömökebb, erősebb, nagyjából négyzetes keresztmetszetű, szintén kopás nyomait mutató darab. (1. kép, a, b, c.) A *feszítőék* lapos testű, fokánál szélesebb, lefelé élbe keskenyedő, nyél nélküli eszköz. A kőzet repedésébe helyezve a két kézre fogott *nagykalapáccsal* ütötték, aminek következtében a gyűjteményben őrzött egyetlen példány vége erősen deformálódott, ellaposodott. Méretei: hossza 11 cm, szélessége az élénél 5,5 cm, vastagsága a fokánál 3 cm. (1. kép, g.)

1. kép. Éktípusok.

A már említett *kalapácsok* közül ahány, annyiféle látható a múzeumi tárlókban. Anyaguk különböző minőségű, de általában jó megtartású *vas*. A téglatest-szerű *nagykalapács*, vagy népies nevén *bunkó* 14 cm hosszú, 4 cm széles, 3 cm magas, közepén hosszúkás nyíllyukkal. Súlya körülbelül 1 kg. (2. kép, b. Egyébként ennek a közönséges típusnak nagyságát tekintve nyilván sokféle változata létezett.) Az ékek ütésére a 17x3,2x3,5 cm méretű, kissé ívelt testű, rövid nyéllal ellátott variáns lehetett a legalkalmasabb. (2. kép, a.) Ugyanezt a célt szolgálhatta az a három, egyformán 27,5 cm-es (tehát feltűnően hosszú), ehhez képest azonban karcsú, csupán 2–3 cm közötti négyzetes szelvényű, rendkívül keskeny (alig 0,5 cm) nyíllyukú kalapács, amelyek más jellemzőikben különböznek egymástól. Az egyik például a végén korongszerűen kiszélesedik, és így a 2,5x2,5 cm-es keresztmetszeténél jóval nagyobb ütőfelületet biztosított. (2. kép, c, d, e.) Végül akad a kalapácsok között a szerszám mai formájára emlékeztető darab is: 12 cm hosszú négyzetes teste az egyik végén ékszerűen elvékonyodik, a másikon tompa..

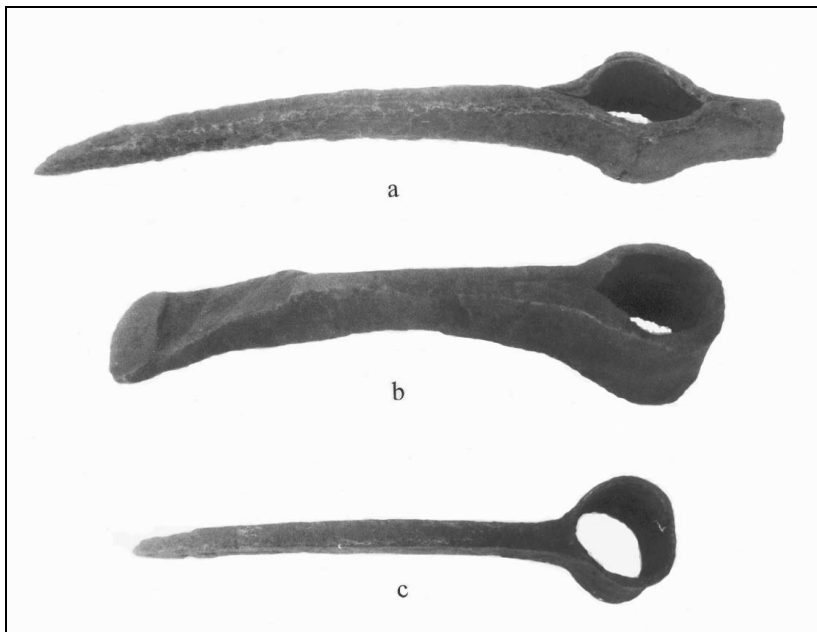
2. kép. Kalapácsok.

Érdekes, hogy a nyeles ék és a kalapács megjelenik *Rudabánya középkori vásrospecsétjén* is, amely szerencsére napjainkig fennmaradt, s most a *Magyar Nemzeti Múzeumban* őrzik. (Rajzát mellékteltük.) Átmérője 7,1 cm, anyaga ezüst, körirata: *Sigillum civitatis Rudae* (*Ruda város pecsétje*). Ábrázolásai: középen baljában pásztorbotot tartó, jobbját áldásra emelő püspök szembenéző alakja (valószínűleg *Szent Miklós*, a város templomának védő-

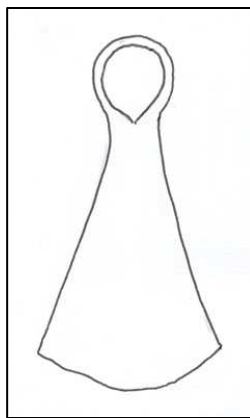
szentje). Feje fölött gótikus bástya, alatta mérműves ablakú épület (templom). Két oldalán szimmetrikus elrendezésben a bányászszimbólumok első ismert hazai ábrázolása: függőlegesen álló ék és kalapács. Ilyen megoldást ezen kívül csak egyet ismerünk: *Kuttenberg* (*Kutná Hora, Csehország*) 1327-ből származó régi városi pecsétjén. Minden más ábrázolás keresztbe helyezve mutatja a szakma jelképpé vált két ősi szerszámát. Az üresen maradt részeket leveles indák töltik

ki. A szakemberek szerint ez az egyik legszebb középkori várospecsétünk, kiváló mesterre valló, magas színvonalú művészi munka. Stílusjegyei alapján készítése egyértelműen a 14. század közepére, a település várossá válásának idejére tehető.

3. kép. Csákányok

A puhább kőzetekben a hosszú, enyhén görbülő, keskeny négyszögletes keresztmetszetű, lapos vagy hegyes végű, kerek nyéllyukkal ellátott, rövid fanyélre tűzött, jellegzetes *egyágú vascsákányokat* használtak. Jelenleg 10 db szerepel belőlük az állandó kiállításon; bár általános tulajdonságaik megegyeznek, kisebb–nagyobb eltérések megfigyelhetők rajtuk. A legrövidebb mindössze 17,5 cm-es, a legnagyobb hossza 41 cm. Az utóbbinak a nyéllyukon túlnyúló rövid, négyszögletes foka van, ami ütésre is alkalmassá tette. (3. kép, a, b, c.) Ezekről eltérő az a variáns, amelyiknek a szögletes nyéllyuktól fokozatosan szélesedő lapos teste vízszintes élben végződik, foka pedig egyenes.

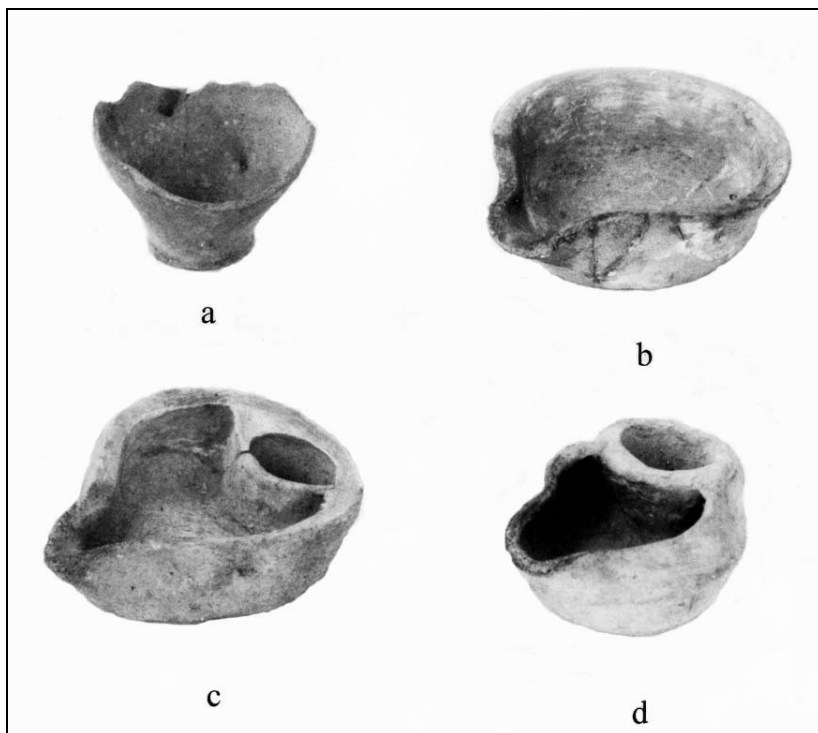
Az ácsolatok készítésénél és egyéb bányabeli famunkáknál szükség volt *baltára* is. Ebből a szerszámból 2 db van a múzeumban. A forma és a méretek tekintetében hasonlítanak a napjainkban használatos baltákhoz.

A *kapát* jellegzetes mezőgazdasági eszközként tartja számon a közvélemény, azonban a bányászatban is szerephez jutott, egészen a 20. századig. *Agricola* a maihoz nagyon hasonló kapát mutat be 1556-ban megjelent könyvében a bányászszerszámok között. A középkori rudabányai leletanyagból kevés kapát ismerünk, azok is többnyire masszív, *ortókapaszerű*, inkább a csákányhoz, mintsem a hagyományos, vékonyra kovácsolt, szív alakú típushoz közelálló formák. Ezen belül nagy változatosságot mutatnak: készültek kerek, ovális és szögletes nyéllyukkal, csaknem egyenes, illetve az él felé fokozatosan vagy hirtelen kiszélesedő testtel stb. Hosszúságuk 17,5 és 23 cm között váltakozik. A legszebb rudabányai kapát a miskolci *Herman Ottó Múzeum* őrzi (lásd a mellékelt rajzon), a helyi gyűjteményben két darab található e viszonylag ritka bányászszerszámokból.

A föld alatti bányamunkához nélkülözhetetlen volt a megfelelő világítás. *Rudabányán* a középkorban erre a célra többnyire cserépből készült mécseseket használtak, amelyekben fagyút égettek. Ezekből igen sokat találtak a régi bánya egész területén. Mivel nem kellett a világítóanyag kiömlésétől tartani (hiszen a fagyút elég szilárd halmazállapotú), felül mindegyikük nyitott. A legegyszerűbb formát a tálkára vagy pohárra emlékeztető *kerek mécsesek* jelentik. A fényt adó *kanóc* a 8–10 cm átmérőjű, viszonylag magas oldalú edény közepén éghetett. A múzeum egyetlen ilyen darabjának pereme sajnos törött. (4. kép, a.) A funkcióhoz jobban igazodó alakot mutat a kissé oválisra nyújtott, de még majdnem kerek mécses. Átmérője 10,5 cm, pereme sima. 2,5 cm magas, kissé kifelé hajló oldalfalát egy ponton csőr-szerűen összecsípték a kanóc elhelyezése céljából. 2 darabot őriznek belőle *Rudabányán*. (4. kép, b.)

Az eddig említett két típus még nem mondható kimondottan bányamécsesnek, a mindennapi élet más területein is alkalmazhatták azokat. A legfejlettebb forma, amely kizárólag bányából vagy bányavidékekről ismertes, az úgynevezett *botra tűzhető mécses*: ovális alakú, és a kanóccsőr felé levélszerűen keskenyedik. Két változataról tudunk: az egyik pereme egyenes, a másiké kissé befelé hajló a megolvadt fagyút lecsepegésének mag akadályozása céljából. (4. kép, c, d.) A kanóccsőrrel ellentétes végén, a mécsesen belül és rajta áthaladóan kissé ferde, csőszerű nyílást alakítottak ki, amelybe derékszögben megtört fanyelet vagy oldalággal rendelkező botot dugva az égő, átmelegedett mécses is gond nélkül viheték. Az utóbbiakból 1–1 példányt tudhat magáénak a rudabányai múzeum. Hasonló mécseseket egyébként ismerünk a *Felvidékről* is, konkrétan *Selmecbányáról* és *Gölnicbányáról*.

A cserépmécsesek törekenyek voltak, ezért állandó, biztos utánpótlásukról kellett gondoskodni, ami másként nem volt lehetséges, csak ha helyben vagy a közelben készítették azokat. A célnak megfelelő agyag rendelkezésre állt a környéken, sőt magában a bányában is. A városban működő fazekasok egyéb termékeik mellett bizonyára vállalták a bányászok számára nélkülözhetetlen speciális áru, a világítóeszközök előállítását.

4. kép. Cserépmécsesek

Az Érc- és Ásványbányászati Múzeum mellett a miskolci Herman Ottó Múzeum őriz még jelentős számú középkori bányászszerszámot Rudabányáról. A Magyar Nemzeti Múzeumban szintén megtalálhatók az ősi iparág legnagyobb hagyományokkal rendelkező hazai telephelyének tárgyi emlékei. Sajnos a kutatás korábban nem sok figyelmet szentelt rájuk, feldolgozásukra eddig csupán három kísérlet történt. A fentebb érintett valamennyi leletcsoporttal részletesen foglalkozott Podányi Tibor a *Rudabánya ércbányászata* című monográfiájában (1957). Bodgál Ferenc a miskolci múzeum rudabányai anyagát írta le (1966). A cserépmécseseket Szemán Attila tanulmányozta és alaposabban ismertette (1999).

A közeljövő sürgető feladata, hogy végre megtörténjen a középkori rudabányai ércbányászat múzeumokban és magángyűjteményekben őrzött teljes tárgyi hagyatékának feltárása, rendszerezése, értékelése és bemutatása. Talán akad majd vállalkozó erre a szép munkára.

Hadobás Sándor

IRODALOM

AGRICOLA, Georgius: *Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról, amelyekben a bányászat és a kohászat körébe tartozó hivatalokat, eszközöket, gépeket és minden egyéb dolgokat nemcsak a legérthetőbben leírja, hanem azokat még a kellő helyen beillesztett képekkel és a latin és német megnevezések feltüntetésével a lehető legvilágosabban szemlélteti.* Fordította: Becht Rezső. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt, a lábjegyzeteket és személyjegyzékeket írta: *Molnár László.* Bp. 1985. Műszaki Könyvkiadó, 658 old. 292 ábra.

BODGÁL Ferenc: Régi bányászati tárgyak a miskolci Herman Ottó Múzeumban. = *Bányászati Lapok*, 99. évf. 1966. 4. sz.. 278–281. old. 11 ábra.

PODÁNYI Tibor: A régi rudabányai ércbányászat. = Pantó Endre et al. (szerk.): *Rudabánya ércbányászata.* Bp. 1957. OMBKE, 66–101. old. 44 ábra.

SZEMÁN Attila: *Hagyományos nyíltlángú bányamécsesek Magyarországon.* Rudabánya, 1999. Érc- és Ásványbányászati Múzeum, 32 old. (Érc- és Ásványbányászati Múzeumi Füzetek 19.)

A rudabányai bányászok társadalma a nagyüzemi vasércbányászat első időszakában (1880–1927)

Magyarországon a gazdaság tőkés átalakulásához szükséges feltételek (gazdasági, társadalmi, törvényi, technikai) a dualizmus időszakára teremtődtek meg. Ebbe a folyamatba kellett beilleszteni a bányászatot, amely az ipar számára nyersanyagot és energiát biztosít. A bányászati tevékenységet az 1854. évi osztrák bányatörvény szabályozta részletesen, amelyet bizonyos kiegészítésekkel egészen 1945-ig alkalmaztak¹. A bányászat eleinte kisüzemi jellegű volt, és az őstermeléshez számított. Ebből következően a bányászok sokáig az őstermelőkhöz tartoztak, ugyanakkor munkájuk ipari jellegű volt. A gyári munkásokhoz hasonlóan a területi koncentráció jellemzi őket, hasonló munkafeltételek és életkörülmények között dolgoznak, amely tényezőknél fogva az ipari munkássághoz tartoznak.² Ezt a réteget többféle szempont szerint lehet tagolni: szakértelem, nemzetiségi, vallási hovartartozás, életkor, életmód stb.

Rudabánya térségében a kedvező természeti adottságoknak köszönhetően az újkőkortól napjainkig kisebb–nagyobb megszakításokkal bányászati tevékenység folyt. A nagyüzemi vasércbányászat megindítása *gróf Andrássy Manó* felvidéki vasgyáros nevéhez kötődik, aki osztrák tőkések bevonásával 1880. február 4-én a *Witkowitzi Vasművek* leányvállalataként létrehozta a *Borsodi Bányatársulatot*. Ebből az időszakból származik az a munkásfelvételi napló, amely az 1889. évtől alkalmazott dolgozók (összesen 1581) névsorát és adatait tartalmazza. Segítségével szeretném bemutatni a rudabányai bányászok társadalmát az 1880 és 1927 közötti évtizedekből. A napló a rudabányai *Érc- és Ásványbányászati Múzeumban* található meg, amelynek egy oldalát mellékletként másolatban a tanulmányhoz csatoltam. Az adatok feldolgozása elsősorban számítógép segítségével történt, de sokféleségük miatt kiegészítésekre van szükség, amelyekre az elemzés során ki fogok térni.

A *Munkás felvételi napló* a következő adatokat tartalmazza: az anyakönyvi számot; a munkás nevét, foglalkozását, születési helyét (település, megye ország), születési évét, vallását, családi állapotát; a szolgálatba lépés idejét (év, hónap, nap), a kilépés dátumát (év, hónap, nap), az utolsó rovat pedig megjegyzéseket. Az adatok segítségével a korszak bányamunkásairól természetesen nem lehet részletes képet nyújtani, azonban meghatározható a foglalkozás-szerkezet, a születési helyből a földrajzi mobilitás iránya, a születési évből és a szolgálatba lépés időpontjából az életkori összetétel.

Ezekén kívül vizsgálható a a vallás és a családi állapot szerinti összetétel; a munkába állás és a kilépés idejéből a szolgálatba eltöltött idő számítható ki, illetve annak szezonális jellegére lehet következtetni. A megjegyzések rovatból pedig különleges információk nyerhetők: a társépítési tagok arányáról, balesetekről, konfliktusokról, nyugdíjazásról vagy akár az *Amerikába* való kivándorlás jelenségéről. A forrás betűrend szerint tartalmazza a neveket, de vannak új oldalak is bizonyos betűk esetében, továbbá egy „feketelista” azokról, akiket nem vehetnek fel újra (23 fő). Az adatok feldolgozását nehezítette, hogy néhány esetben utólagos bejegyzéseket találunk a szolgálatból való kilépésre vonatkozóan, vagy csak az évet jelöli a kilépés napjának helyén, így ezeket figyelmen kívül hagytam. Előfordul, hogy egy név olvashatatlaná vált, a vallási felekezet megjelölésénél gyakori az evangélikus–református együttes használata. A születési helyek esetében szerepel a helységneve, a megye és az ország, az utóbbinál előfordul például Erdély, Galícia, osztrák tartományok vagy városok neve.

Először a foglalkozásszerkezeti megoszlást mutatom be a napló alapján. Az 1558 dolgozó 41 %-a vājartanonc (638 fő), 37 %-a vājár (576 fő), 9 %-a pályamunkás (140 fő), 7 %-a napszámos (109 fő), és végül 6 %-uk (93 fő) az egyéb kategóriába tartozik. Ebből azt a megállapítást lehet tenni, hogy többségük vājárként dolgozott (78 %, 1214 fő). A vājárok jelentős részét a tanoncok tették ki, alapvetően a 12 és 15 év közötti korosztályból. E jelenség hátterében állhat egyrészt a munkaerőhiány, az állandó munkáslétszám biztosításának gondja, másrészt praktikus szempont: a gyerekek olcsó, könnyebben kezelhető munkaerőt jelentettek. Egyes esetekben az is valószínűsíthető, hogy az apák magukkal hozták fiaikat dolgozni (az azonos vezetőknévből, születési helyből, vallási felekezetből, illetve belépési és kilépési dátumból lehet következtetni erre). Az egyéb foglalkozások közül csak néhányat említek: ács, ácssegéd, csillér (azaz mai szóhasználattal csillész), felvigyázó, fékes fűtő, kerékgyártó, kereskedősegéd, kocsis, kovács, kovácssegéd, lakatos, lakatostanonc, mozdonyvezető, pályaoőr, segédkertész, segédvājár, telefonkezelő.

A születési helyeket — elsősorban a megyét — figyelembe véve elmondható, hogy 55,3 %-uk (816 fő) *Borsod* megyében látta meg a napvilágot, *Gömörből* származik 10 % (150 fő), *Szolnok* megyéből 6 %-uk (90 fő), *Abaúj–Torna* megyéből 5,6 %-uk (84 fő), *Hevesből* 4,8 %-uk (72 fő), *Zemplénből* 1,8 %-uk (28 fő), *Krassó–Szörényből* 1,7 %-uk (25 fő) érkezett. A *Borsod* megyeiek nagy arányát a mellékelt táblázat is jól érzékelteti, azaz legtöbbjük *Rudabányán* született, illetve a környékbeli településekről érkezett (például *Alsótelekes*, *Felsőtelekes*, *Barcika*, *Sajókazincz*, *Szendrő*, *Szuhogy* stb). A *Magyarországon* születettek aránya 96,4 % volt, míg a külföldiek csupán 4,6 %-ot (55 fő) tettek ki. Az idegenek nagy része a monar-

chia iparosodottabb területeiről kerültek *Rudabányára*: *Cseh- és Morvaországból, Sziléziából, Galíciából,* illetve az osztrák örökös tartományokból (*Felső-Ausztria, Tirol, Krajna*). Emellett található még *Dalmáciából, Boszniából, Horvátországból, Olaszországból* és az *Egyesült Államokból* származó munkás is. Megoszlásukat az alábbi táblázat szemlélteti (a településeket az eredeti bejegyzések szerint közlöm, amelyek nagyrészt valószínűleg pontatlanok):

Ausztria	5 fő	Davne (Tirol), Tomadno (Tirol), Szt. Ruprecht (Krajna), Warderheuraffel (Felső-Ausztria), Oberhaid (Felső-Ausztria)
Bosznia	1 fő	Prijevda
Csehország	3 fő	Netrolicz, Lampersdorf, Kuttenberg
Dalmácia	1 fő	Druis
Egyesült Államok	1 fő	New York
Galícia	21 fő	Krakkó (2 fő), Dembno, Jaszló, Jvonic, Grabia, Sokolniki, Piaska, Zsidacsov, Przemysl, Limanova, Starasol, Jaworzno, Suezyno, Mtryoka, Felső-Rába, Demlin, Obianiu, Hocklava, Gribov, Safranoso
Horvátország	6 fő	Mihovlyán (4 fő), Ferkulevac, Krioiput
Morvaország	5 fő	Christe, Krhová, Velka, Leipnik, M.Ostrau
Olaszország	8 fő	Cerekio, Demegye, Domego, Filipio, Galima (Calabria), Radda, Sochio (Reveredo), Sona
Szilézia	4 fő	Ditmansdorf, Dol-Lomna, Bielitz, Engelberg
Összesen	55 fő	

A határokon túlról érkezettek többsége 40 és 50 év közötti vājár volt, akik hosszabb-rövidebb ideig dolgoztak *Rudabányán*. Előfordult olyan eset is, amikor a bányász még munkába állásának napján elment, de akadt, aki több éven át itt maradt (1–5 évig); ők általában nőtlenek voltak, talán ezzel magyarázható hosszabb munkaviszonyuk. Néhány 12–13 éves gyermek

(4 fő) is található közöttük, akiket vājártanoncként alkalmazták. A külföldi bányászok nagy része katolikus hitet vallott, jellemzően olyan országokból jöttek, ahol ez a felekezet volt a meghatározó (*Horvátország, Galícia, Olaszország*). Kivételes esetnek számít *Matisz István*, aki *New Yorkban* született 1898-ban, és 14 évesen már *Rudabányán* dolgozott. A család talán az 1890-es években vāndorolhatott ki a tengerentúlra, az 1910-es évek elején pedig visszatértek (a fiú ugyanis 1912-ben lépett szolgálatba). A kivāndorlásra egy másik esetben is találtam példát: az élelmiszerraktárban tanuló fiú a napló „megjegyzés” rovata szerint a tanviszony megszűnése után Amerikába távozott.

A következő szempont a munkásság életkor szerinti összetételének meghatározása volt, melyet a születési évből és a legkorábbi szolgálatba lépés idejéből számítottam ki. Megállapítható, hogy 56,14 %-uk (874 fő) a 11–20 év közötti korosztályból került ki. Ezt az arányt már a foglalkozási összetétel is előre vetítette, hiszen 41 %-uk (638 fő) vājártanoncként került felvételre. A másik nagy csoportot a 41–50 év közöttiek képezik, arányuk 23,9 %-ot tesz ki (372 fő), ezt követi az 51 és 60 év közötti korosztály 8,7 %-kal (135 fő), a 21 és 30 év közöttiek 5,2 %-kal (81 fő), a 31 és 40 év közöttiek 4,8 %-kal (74 fő) és végül a 61 és 71 év közöttiek 1 %-kal (15 fő). A legfiatalabb munkás 11, a legidősebb pedig 71 éves volt. Az első korosztályon belül négy lányt is találunk, hárman telefonkezelőként dolgoztak (12 és 14 év közöttiek), egy pedig napszámos volt (17 éves). Ebben a csoportban többségében vājártanoncok és pályamunkások szerepelnek, közöttük különösen magas a 12–15 évesek száma.

A munkások alkalmazásának feltételeit a szolgálati rendtartás tartalmazta, amit ki kellett függeszteni a mőhelyekben, a nőkre és a gyermekekre vonatkozóan pedig a bányarendőri szabályok voltak irányadóak. Eszerint föld alatti munkáknál nőket nem alkalmazhattak.³ A tanköteles gyermekeket 12 éves korig nem vehettek fel, a 12–15 éves kor közöttiek a tanítási napon 6 órát dolgozhattak, azonkívül pedig 8 órát.⁴ A törvény rendelkezése ellenére két 11 éves gyermeket mégis felvettek a bányába, amely ellenőrzés esetén 1–50 forintig terjedő büntetést vont volna maga után. Egy 1905-ös pénzügyminiszteri rendelet nem tartalmaz olyan kitétel, hogy 15 éven aluli gyermekeket nem lehet bányában alkalmazni, csak figyelmezteti a bányahatóságokat a fennálló bányarendőri szabályok betartására és azok ellenőrzésére.⁵ Törvényi rendelkezés hiányában pedig a bányamű által kiadott munkarendszabály az irányadó.⁶ Törekedtek ugyan a gyermekek bányában való alkalmazásának korlátozására, a 12 éves korhatár 15 évre emelésére, de érdemi döntés nem született.

A vallás szerinti megoszlás vizsgálatát nehezítette, hogy egyes esetekben nem egyértelmű a hovatartozás megjelölése. 23-an magukat evangé-

likus-reformátusnak mondták, illetve egyes felekezetek száma nem volt túl jelentős. A felvett bányászok 51,4 %-a római katolikus (786 fő), 34,24 %-a református (521 fő), 6,54 %-a görög katolikus (100 fő), 5,47 %-a evangélikus, 2,35 %-a görögkeleti (36 fő). Ezen kívül találunk még közöttük izraelita (4 fő) és unitárius (2 fő) vallását is. A földrajzi származási hely egyes esetekben összekapcsolható a vallási felekezettel, amint arra már korábban is utaltam, például a *Krassó–Szörény* megyéből érkezettek görögkeletiek voltak.

Családi állapot szerinti megoszlásuk a következőképpen alakult: 63,4 %-uk nőtlen (989 fő), 35 %-uk nő (544 fő), özvegy 1,3 %-uk (21 fő), hajadon 0,2 %-uk (4 fő). A nőtlen férfiak arányát már az életkor szerinti összetétel is előrevetítette, hiszen sok kiskorú gyermeket vettek fel a bányába. A nőtlenek kisebb hányadát tették ki az idősebb korosztály tagjai.

A munkaviszony időtartamát a munkába állás és a szolgálatból való kilépés dátumából lehet meghatározni. Ennek elemzését egy 512 fős mintán⁷ végeztem el, amelyből az alábbi következtetéseket lehet levonni: közel 50 %-uk fél évnél tovább dolgozott a bányában, és 31,2 %-uknak (160 fő) egy évnél hosszabb ideig tartott a munkaviszonya. Az egy hónapot vagy annál kevesebbet dolgozók aránya 8,7 %-ot tett ki (45 fő). Életkor szerint változatos képet mutatnak, de többségük 40 és 50 év közötti bányász volt, akik az ország távolabbi megyéiből érkeztek. A kétlaki életmódra utal az a 14 eset, amelynél több éven keresztül megfigyelhető, hogy a munkaviszony kezdete rendszeresen az őszi–téli hónapokra esett, de legkésőbb júniusban otthagyták a bányát, és valószínűleg visszatértek eredeti mezőgazdasági foglalkozásukhoz. A téli időszakban a bánya nyújtott számukra kereseti lehetőséget, amikor a munkanapok rövidebbek voltak, és a termelés is kisebb intenzitással folyt. Ezek a munkások egy-két kivételtől eltekintve a 40 és 50 év közötti korosztályhoz tartoztak. A szolgálatból való kilépés dátumát azonban sokszor nem jelölték meg. Ez egyrészt jelentheti azt is, hogy a bányász hosszú ideig itt maradt, vagy pedig a naplót nem vezették mindig pontosan. A munkaviszony megszűnésére különböző bejegyzések utalnak: az esetek többségében egyszerűen nem jelentkeztek munkára a dolgozók, kimaradtak vagy elmentek, máskor olyan balesetet szenvedett a munkás, hogy alkalmatlanná vált feladatának ellátására. Némelykor a munkaadó részéről szakadt meg a munkaviszony, például „*elbocsájtott, mert meghamisította az élelmezési üzletkönyvet.*”. A gyerekek körében gyakrabban előfordult, hogy kimaradtak vagy elszöktek. A törvény szövege szerint a munkások 14 napi felmondási idő után léphettek ki vagy bocsáthatták el őket.⁸ Kilépés alkalmával búcsúlevelet kellett kapniuk.⁹ A munkaviszony megszűnésével járt, ha valaki a hatályos törvényekbe ütköző büntetést követett el,¹⁰ ahogyan ezt a fenti példa is bizonyítja.

A társládai tagságra utal a „megjegyzés” rovatban a társpénztári tagsági szám feltüntetése, néhányszor dátummal együtt. Annak ellenére, hogy már a bányatörvény is kötelezte a bányamunkások társpénztári belépését, később pedig a kötelező biztosításról szóló 1891. évi XIV. tc. is, a napló szerint csak 20 %-uk volt társpénztári tag. Ennek háttérben az is állhatott, hogy az adatokat egy másik naplóban vezették, és nem kerültek átírásra,

de ezt további kutatások deríthetik csak ki. A társládai tagság azzal az előnnyel járt, hogy megbetegedés esetén vagy haláleset bekövetkeztekor a munkást és családtagjait segélyben részesítették. A társpénztári tagság igazolására egy számozott fémlapka szolgált. (Rajzát mellékeltem.) A bányamunka veszélyességét jól mutatja a súlyos balesetek gyakori előfordulása. A napló bejegyzései szerint 24 haláleset fordult elő, ami szinte minden korosztályt érintett. A halálokok általában életveszélyes sérülések voltak, de vízbefulladás is történt. A balesetek között sokszor találkozhatunk különböző csonttörésekkel (kéz, láb), sérv kialakulásával vagy szemsérüléssel. Egy esetben szándékos balesetet okoztak: „1910. január 18-án a bányában verekedett, eközben társai a vagonnal ujját teljesen levágták; bűnvádi feljelentés megtéetett.”

Az elemzésben utoljára a „feketelista” következik, amely azoknak a munkásoknak a névsorát tartalmazza, akiket többé nem vehetnek fel (23 fő). A néven és az elbocsátás okának megjelölésén kívül általában más adat nem szerepel a naplóban. A leggyakrabban a következőket olvashatjuk: részegség, fenyegetés, gorombáskodás, munkamegtagadás, munkaelhagyás, dinamitlopás, illetve a bányaszállításban alkalmazott ló bántalmazása. Ezek mind olyan tényezők, amelyek veszélyeztethetik a munkás és társai életét, testi épségét, illetve a termelés biztonságát, és felmondás nélküli elbocsátást vontak maguk után. A bányamunka önmagában is sok veszéllyel járt, amit a felelőtlen viselkedés még tovább fokozott.

A napló elemzését különböző okok miatt nem tudtam teljes körűen elvégezni, további feldolgozása számos lehetőséget rejt még magában. Más jellegű forrásokkal való összevetése újabb információkat nyújthat a rudabányai bányászok társadalmáról a *Borsodi Bányatársulat* fennállásának (1880–1927) időszakából.

Papp Andrea
történész muzeológus

Aggtelek	1	Hangács	3	Novaj*	4
Alsószuha	2	Hámor	1	Ostoros*	1
Alsótelekes	44	Hejőcsaba	2	Perkupa	3
Alsószolca	3	Igrici	1	Rudabánya	184
Andornak*	1	(Sajó)Ivánka	1	Sajógalgóc	1
(Bükk)Aranyos	1	Jákfalva	14	Sajókazinc	58
Arló	1	Kacolabánya	1	Sajókaza	4
(Sajó)Bábony	1	Kács	3	Sajókeresztúr	1
Balajt	2	Keresztespüspöki	4	Sajólád	1
Barcika	34	K(eresztes)Nyárad	2	Sajószentpéter	2
Bánfalva	1	Királd	3	Sajóvadna	4
Boldva	1	Királykút	1	Sajóvamos	3
Borsod	2	Kisgyőr	1	Sajóvárkony	1
Cserépváralja	1	Kistálya*	4	Sajóvelezd	1
Damak	2	Kurtyán	9	Szakácsi	1
Diósgyőr	3	Martonyi	3	Szalonna	6
Disznóhorváti	10	Mályi	1	Szendró	57
Dövény	7	Mályinka	1	Szendrőlád	4
Edelény	5	Meszes	1	Szihalom	1
Egerfarmos	1	Mezőcsát	4	Szilvás(várad)*	1
Finke	3	Mezőkeresztes	4	(Borsod)Szirák	1
Felsőkelecsény	9	Mezőkövesd	1	Szuhakálló	29
Felsőnyárad	19	Mezőnyárad	3	Szuhogy	114
Felsőtelekes	79	Miskolc	8	Tibolddaróc	10
Felsőszolca	1	Múcsony	4	Tiszakeszi	1
Gelej	1	Nagycécs	3	Tiszatarján	1
Görömböly	2	Nemesbikk	1	Ziliz	1
				ÖSSZESEN	816

* A csillaggal jelzett települések ma már Heves megyéhez tartoznak.

1. táblázat

A Borsod megyében születettek településenkénti megoszlása

JEGYZETEK

1. Dr. Tárkány Szűcs Ernő – Dr. Radnay József – Dr. Kiss László : *Magyar bányajog*. Bp.1970. 37. p.
2. Rézler Gyula: *A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867–1914*. Bp.1945. 36. p.
3. *Általános Bányatörvény 1854–1886*. (Szerk. Litschauer Lajos.) Bp. 1886. 437. p. (A továbbiakban *Általános bányatörvény*.)
4. U. o. 437. p.
5. Dr. Szeőke Imre: *Bányajogi döntvénytár*. Bp. 1917. 387. p.
6. U. o. 388. p.
7. A napló teljes adatsorának feldolgozására a munkaviszony időtartamát illetően az adatok nagy mennyisége miatt nem került sor, ezért egyelőre csak egy 512 fős mintán végeztem vizsgálatot.
8. *Általános bányatörvény*, 129. p.
9. U. o. 131. p.
10. U. o. 130. p.

KITÜNTETÉSEK

Már hagyomány, hogy Edelény Város Önkormányzata által alapított kiüntetések minden évben október 23-án az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulóján ünnepi képviselő–testületi ülés keretében adják át.

2003-ban Molnár Oszkár polgármester úr a képviselő–testület döntése alapján díszpolgári címet adományozott a nemrégiben elhunyt professzor dr. Kraszkó Pálnak az edelényi kórház egykori igazgató–főorvosának, Pro Urbe díjban részesítette Kardos Sándort az Izsó Miklós Gimnázium és Szaképző Iskola igazgatóját és Vadas József Gyulát az edelényi református egyházközség lelkészét, Edelényért Díszoklevelet adott át Kalocsai Istvánnak a Szabó Lőrinc Általános Iskola tanárának és Nagy Sándornénak az Alapítványi Óvoda, Általános Iskola és Szakiskola igazgatónőjének.

Professzor dr. Kraszkó Pál

1935. december 5-én született Békéscsabán, többgyermekes családban. Az általános és középiskolái elvégzését követően a Szegedi Orvostudományi Egyetemen orvosdoktori diplomát szerzett 1960-ban. Röviddel ezután a gyulai tbc intézetben kezdett dolgozni, majd 1962-től áthelyezéssel a miskolci tüdőkórház mellkasebészeti osztályán dolgozott. Közben elsajátította a pulmonológiai szakismereteket is. 1963-ban tüdőgyógyászatból tett szakvizsgát.

1965. december 16-ától dolgozott az edelényi kórházban, előbb osztályvezető főorvosi, majd igazgató főorvosi munkakörben. Munkája elismeréseként tüdőgyógyász szakfőorvosi címet kapott, majd megvédte akadémiai kandidátusi értekezését. Az ő idejében változott meg a pulmonológia szemlélete és a tbc gyógyászatból alakult ki a mai modern tüdőgyógyászat. Előrelátásának köszönhetően jött létre az edelényi kórházban a belgyógyászati osztály, mely a Bódva völgye betegeit látja el azóta is.

1989. július 1-vel a Deszki Mellkasi Betegségek Szakkórháza főigazgató főorvosi posztjára hívták meg, és ugyanakkor lett a Szegedi Orvostudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára. Iskolateremtő munkát végzett Szegeden, hisz a korszerű pulmonológiai klinika az ő belépésétől kezdve alakult ki. Bár egészségi állapota megrendült, munkáját mindvégig ellátta 2003. július 22-én bekövetkezett haláláig. Szegedről is folyamatosan figyelemmel kísérte az edelényi kórház sorsának alakulását. Nagy betegen erkölcsi kötelességének érezte, hogy a kórházunk új szárnyának avatásán részt vegyen.

Edelény városának és térségének 24 évig volt meghatározó, kiváló egészségügyi szakembere. Az itt végzett munkája, szakmai életútja, igaz emberi tisztessége miatt döntött úgy Edelény Város Önkormányzatának képviselő–testülete, hogy dr. Kraszkó Pált díszpolgárává választotta.

Kardos Sándor

1946. május 2-án született Mádon. Jelenleg az Izsó Miklós Gimnázium és Szakképző iskola igazgatója. Szakmai pályáját Monokon általános iskolai tanárként kezdte, majd Szerencsen a középiskolában folytatta. Tehetségét és felkészültségét 1979-től megyei középiskolai történelem szakfelügyelőként kamatoztatta.

Jelenlegi munkahelyén Edelényben 1996-ban sikeres pályázat alapján olyan programmal indult, mely bizalmat kapott a tantestülettől, a volt és a jelenlegi képviselő–testülettől is. Az akkori állapotokhoz képest radikális változások következtek be az intézményben. A tanulói létszám 183 főről 450 főre emelkedett. Az oktatási profil átalakult, a szülői igények és foglalkoztatási lehetőségek figyelembevételével.

1997 szeptemberében beindult az informatikai szakközépiskolai képzés, valamint OKJ-s számítástechnikai szoftverüzemeltetői képzés a 13. évfolyamon. 1998-ban környezetvédelmi szakközépiskolai képzés indult természetvédelmi szakon. A tehetséges tanulók számára emelt óraszámban az idegen nyelvi képzés fejlesztésére is megteremtették a lehetőséget.

Ezen innovációs tevékenység hatására megnőtt az érdeklődés a korábban beiskolázási gondokkal küzdő iskola irányába, jobb tanulmányi eredménnyel rendelkező tanulók jelentkeztek az iskolába, melynek köszönhetően javult a tanulmányi színvonal is.

Intézményvezetőként új kapcsolatot alakított ki a Bódva–völgyi általános iskolákkal. Kiépítette az iskola nemzetközi kapcsolatait is.

Kardos Sándor az Izsó Miklós Gimnázium és Szakképző Iskola igazgatójaként szakmailag a huszonegyedik századi kihívásoknak megfelelő koncepció megvalósítását tűzte ki célul, és annak megvalósításán dolgozik. Ebben számíthat a valódi közösségként tevékenykedő pedagógusi gárdára, a környező vállalkozások vezetőire, a partnerként kezelt általános iskolákra, és nem utolsósorban Edelény Város képviselő–testületére.

Munkáját az Oktatási Miniszter Arany Katedra kitüntetéssel ismerte el 2003-ban. A képviselő–testület Edelény közoktatásában végzett kiemelkedő munkája elismeréseként Pro urbe díjban részesítette.

Vadas József Gyula

1932. június 28-án született Szikszón. Gyermekéveit Gagybátorban töltötte. A sárospataki gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Itt érintette meg először, hogy Isten őt lelki szolgálatra szánta. Ennek megfelelően a gimnázium elvégzése után Debrecenben folytatott teológiai tanulmányokat. Ezen tanulmányok befejezésével került segédlelkészi szolgálatra Szikszóra, majd Balajt község református lelkésze lett, ahol az eltöltött évek alatt a településen nagy tiszteletnek örvendett.

1975-ben lett Edelény református lelkésze. Városunkban e közel 30 éves szolgálat alatt munkája, emberi magatartása, a polgárokhoz, hívekhez való viszonya, a vezetőkkel, történelmi egyházakkal tartott kapcsolata példát jelenthet mindannyiunk számára. Mindennapi munkájában folyamatosan érződik az őszinte nyitottság.

Vadas Gyula esetében a felebaráti szeretet nemcsak hirdetett, hanem megélt magatartási forma. Munkájának eredménye az is, hogy a műemlék református templom Edelény város ékessége. A visszakapott református iskolát is a szűkös anyagi lehetőségek ellenére alkalmassá tették a színvonalas közösségi életre.

Az idősebb hívek mellett a templomukban folyamatosan megtalálhatóak a fiatalok, értelmiségiek is. Eredményesen folyik a hitoktatás. Tanítványai rendszeresen részt vesznek református ifjúsági konferenciákon. Kiemelkedőnek tekinthető közegyházi tevékenysége is: hosszú évekig tagja volt a református egyházi zsinatnak, egyházmegyei tanács tag, volt egyházmegyei főjegyző.

A város, különösen a református közösség szolgálatában szerzett érdemeiért Edelény Város Önkormányzatának képviselő-testülete Pro urbe díjjal tüntette ki.

Kalocsai István

1949. május 23-án született Tornaszentandráson. Edelény város közművelődésében és közoktatásában 1974 óta meghatározó szerepet tölt be. A Járási Művelődési Központ majd az Ifjúsági Ház vezető népművelője. 1982-től a Szabó Lőrinc Általános Iskola négy diplomás pedagógusa.

Népművelőként rendszeresen szervezte a különböző közművelődési programokat, melyek közkedveltek voltak, vonzóak a látogatókat.

Huszonöt éve a Férfikórus kiváló tagja, szólóénekes. Éveken keresztül vezette kitűnő eredménnyel a Szabó Lőrinc Általános Iskola gyermek citeraenekarát. Táncpedagógusként fontosnak tartja a gyermekek ezirányú képességeinek kibontakoztatását. Tanítványai évek óta rendszeres közreműkö-

dői az iskolai és városi rendezvényeknek. Aktív közreműködésével jött létre a Diósgyőri Alapfokú Táncművészeti Iskola helyi tagozata. Eredményes munkájának köszönhetően a helyi tagozat növendékei mind Edelényben, mind a környéken színvonalas produkciókkal lépnek fel kulturális műsorok keretében.

Igényes pedagógus, a város elismert köztisztelőnek örvendő polgára. Edelény Város Önkormányzata 2002-ben kiváló pedagógus kitüntető címmel jutalmazta.

A város kulturális életében végzett kiemelkedő teljesítménye elismeréseként a képviselő–testület Edelényért Díszoklevéllel jutalmazta.

Nagy Sándorné

1949. november 1-jén született. Gyógypedagógiai tanári képesítéssel életcéljának tekintette és tekinti az értelmileg akadályozott gyermekek, illetve egyéb okból hátrányos helyzetű gyermekek segítségét, életkezdési esélyeik növelését.

Kezdeményezésére 1992-ben jött létre az Alapítványi Iskola, mely a vállalt feladatoknak ma már nem tud maradéktalanul eleget tenni, szűknek bizonyult. A roma gyermekek képzését kiterjesztették az óvodások körére, és szakmát adnak az általános iskolát befejezett fiataloknak is. Ezen átvállalt és eredményesen megoldott feladattal elősegítik a roma- és fogyatékkal élő fiatalok társadalmi integrációját.

A Nagy Sándorné által vezetett intézmény jogilag és szakmailag is tisztázott feladat- és hatáskörrel rendelkezik.

Az igazgatónő országosan is jelentős szerepet vállalt azon programok kidolgozásában, amelyek a hátrányos helyzetű gyermekek differenciált, személyhez igazodó nevelését, oktatását segítik. Ezek a programok jól szolgálják a hátrányos helyzetű gyermekek életrevaló felkészítésének a teljessé tételét, a gyermekekkel szembeni visszaélések megfékezését, a korszerű védelmet és segítségnyújtást intézményes keretek között.

Megállapítható, hogy tevékenysége nélkül a roma származású gyermekek társadalmi beilleszkedésének lehetősége jelentősen csökkenne városunkban.

Munkája elismeréseként több állami díj, miniszteri dicséret és elismerő oklevél tulajdonosa.

Edelény Város Önkormányzatának képviselő–testülete a közoktatásban, különösen a hátrányos helyzetű tanulók nevelése érdekében kifejtett tevékenysége elismeréseként az Edelényért Díszoklevelet adományozta.

AJÁNDÉKOZÁS

2003. szeptemberében hazalátogatott az Egyesült Államokból dr. Bartalos Mihály, akit gyermek- és ifjúkora Edelényhez köt, ugyanis édesapja járási tisztiorvos volt Edelényben. Mint anyyi magyarnak neki is az 1956-os forradalomban vállalt szerepe miatt kellett elhagynia az országot.

Szeptemberi látogatása alkalmával sok értékes dokumentumot ajándékozott a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum Helytörténeti Gyűjteményének.

A családi dokumentumokon túl 19. század végi levelek és iratok kerültek a helytörténeti gyűjteménybe, melyekért ezúton mondunk köszönetet dr. Bartalos Mihálynak.

Az alábbiakban dr. Borsovai Lengyel Gyula (1957-ben elítélték, mert az 1956-os forradalom alatt tagja volt az edelényi járási munkástanácsnak) dr. Bartalos Mihálynak írt egyik levelét közöljük.

Edelény, 1961. március 20.

Kedves Mihály!

Kora tavasz van még. A hó még imitt-amott látszik a zeg–zugos völgyekben. A hűvös keleti szél állandóan áramlik Ládbesenyő felől. A szendrőládi határban a Hársas dűlőbe visz bennünket a mérnökkel a zörgős, rázós kocsis. Méréseknél és megjelöléseknél segédkezem a mérnök mellett, mint segédmunkás. Itt van a közelben az a régi kastély, amelynek a tornyából egyformán jól ellátni Miskolcig, vagy egészen Felső-Magyarorszáig, ahol a Tátra fűrészfoghoz hasonló, hóval fedett csúcsai szikráznak a kora tavaszi nap fényességében.

Miféle kastély ez Gyula bácsi? — kérdezi a mérnök.

Miféle? Visszhangzik bennem a kérdés és megpróbálom rendezni a gondolataimat.

Tanulmányaink során úgy tanultuk, hogy a Bach-korszakban osztrák, cseh, morva tisztviselőkkel vitték a magyar közigazgatást, mert a magyarok a gyűlölt rendszerben nem voltak hajlandók megbízatást vállalni. Aki mégis hivatalt vállalt, az közmegevetésnek tette ki magát a jó magyarok előtt. Az alkotmányosság helyreálltával ezek az emberek sehová, semmiféle hivatalba nem kerülhettek.

Jókai leírja az egyik regényében az alkotmányosság helyreállítása utáni időben az egyik vármegyei gyűlés lefolyását. A gyűlés azzal kezdődött, hogy felolvasták a megyebeli nemesek, tehát az alkotó tagok névsorát. Aki a Bach-rendszerben bemocskolta magát annak a neve után azt kiáltották: *meghalt*.

Ez annyit jelentett, hogy bár fizikailag élőnek számított, mégis a magyar közélet számára többé nem nyílt meg.

Élt Szendrőládon ebben az időben egy Gombos György nevű főszolgabíró, aki mellesleg tekintélyes földes uraság is volt. Ez a Gombos György szintén állást vállalt a szabadságharc leverése után, de nagyon érdekes, hogy ezért őt senki sem vetette meg és 1867 után is megmaradt a hivatalában. Itt Szendrőládon valami speciális helyzet alakulhatott ki. A közeli Kassán székeltek Schlick tábornok. S emiatt a szabadságharc erői ezen a környéken nem bontakozhattak ki. Arra vannak ugyan adatok, hogy Szendrőből, Edelényből többen beálltak honvédek, de pl. az anyakönyvek sehol sem jelzik, hogy bárki is hősi halált halt volna.

Olyan felfogás is kialakulhatott, hogy rossz dolog az önkényuralom, de még rosszabb is lehet, ha a hatalom idegen nyelvű tisztviselőkkel igazgat bennünket. Vállaljunk tehát hivatalt és igyekezzünk menteni ami menthető.

Ennek a Gombos Györgynek volt egy hasonlóképpen György nevű fia. Ezt a fiút, aki éppen a kiegyezés évében született örökbe fogadta Berzevitz Irnák, akinek Szendrőn és Szendrőládon voltak tekintélyes birtokai. Ez a Berzevitz György nyugtalan egyéniség volt. Hatalmas tettvágy szorult belé és azt kezdetben azzal vezette le, hogy sokat épített. Utazásai során valahol Spanyolországban járt és Granadában látott egy mór stílusban épült kis kastélyt. Annyira megtetszett neki, hogy Szendrőládon felépítette a pontos mását. Ezt az épületet ma is megcsodálják a járókelők és zsidó templomnak vélik szokatlan oromzati díszítései miatt. (Amikor Berzevitz tönkrement az épületet az egri érsekség vette meg plébánia céljára.)

Ugyancsak Berzevitz telepített a szendrőládi Nagyhegyen kb. 50 hold szőlőt. Ma is emlegetik a ládi öregek, hogy a telepítést megelőző forgatásnál, hogy csapta be a vincellér az urat, kifizettetvén vele többször is a napszámot. Az új szőlőben furmint, hárslevelű, rizling egyformán díszlett. A védett fekvésű, katlan formájú szőlőben még én is jártam gyerekkoromban és csodálkozva néztem az őszibarackot, ringlőszilvát, mandulát, citromot is megtermő paradicsomkertet.

Szüret idején, amely két héten keresztül tartott állandóan szólt a cigánymuzsika és részeg volt mindenki, akinek ilyen irányú ingerei voltak. Ugyancsak nagymértékű italozással járt az is, amikor a bort szállították a szendrőládi állomásra. Ilyen alkalommal csak a lovak maradtak józanok, mert ők nem élnek a szeszes itallal.

Berzevitz György, vagy talán inkább a vincellérje megmutatták a ládi népnek, hogy ezen a földön, e mellett az éghajlat mellett is lehet finom oltványszőlőt termesztetni, csak gondját kell viselni. Sajnos nem bizonyultunk jó tanítványnak.

A Nagyhegyen lévő kastélyt is Berzevitz építtette és a feleségéről gróf Csáky Pallavichini Gabrielláról Gabriellánumnak nevezte el. A régi térképeken a kastély ma is így szerepel. A kastély eredetileg kb. tíz szobából állott, de ma már csupán 2–3 helyiség használható belőle. A mostani tulajdonos Szőke testvérek a nagy adóteher miatt még az 1930-as évek derekán lebontották a kastély fölösleges részeit és csak annyit hagytak meg belőle, amennyi a családjuk számára szükséges. A torony azonban most is megvan, dacol az idővel és a tűzvészsel, amely 1916-ban el akarta pusztítani. Aki tiszta időben felkapaszkodik a toronyba felejthetetlen élvezetben van része.

Berzevitz Györgyöt nyugtalan vére a politikai életbe is besodorta. Mint a Függetlenségi 48-as Párt jelöltje vállalta a harcot az edelényi kerületben, de néhány szavazattal kisebbségben maradt a kormánypárti jelölttel szemben. A Berzevitz családban a függetlenségi hagyományok erősek voltak. A nagypapa a szabadságharcban tevékeny részt vállalt. Ha György 48-ban élt volna, bátor honvédtiszt lett volna, de a kiegyezés utáni magyar élet áporodott levegőjében valahogy nem találta meg a helyét. Tevékenység után vágyó nyugtalan lelke végül is a kártyában és más szerencsejátékokban keresett narkotikumot. Híres játékosá lett a budapesti, bécsi kaszinóknak, a montecarlói játékarlangnak és más hasonló kétes hírű helyeknek, ahol csak arra mennek, hogy miképpen kell kiszedni a pénzt az emberek zsebéből.

Beszélik az idős ládi emberek, hogy egy nyári reggel hatalmas csorda jelent meg a falu végén. Két csordás hajtotta. Az úr a pesti kaszinóban kártyázott és elnyerte egy pápai földbirtokos barátjának a csordáját. Egy másik alkalommal négylovas hintó jött valahonnan Nógrádból. Azt is kártyán nyerte. A parádés kocsi is jött természetesen. Azt is elnyerte.

Arra már én is emlékszem, hogy az 1920-as évek táján valahol nagyobb összeget nyerhetett, mert két hordó bort küldött a szendrőládi előljáróság címére azzal, hogy osszák ki a nép között. Előbb az a gondolat vetődött föl, hogy csak a gazdák között kell kiosztani birtok arányában, de ezt az antidemokratikus elgondolást valaki azzal hártotta el, hogy valamikor a Berzevitzy szőlőjét éppen a zsellérek kapálták s így a borhoz legalább annyi jussuk van mint a gazdáknak.

Persze a kártya nem egyformán járt. Jöttek a veszteségek. El kellett adni a Tóharaszt pusztát, a Besenyi tanyát, a Nagyhegyet, s végül nem maradt Berzevitzynek semmi más Ládon csupán a régi kriptá a katolikus templom mellett. A feleségétől is elvált, vagy meghalt azt már biztosan nem tudom, de az kétségtelen, hogy a második felesége egy Lucie nevű angol nő volt.

A maga hányt-vetett életét könyvben is megírta, melyben dicsekedve meséli el kártyás bravúrjait és botrányos szerelmi életét. Lehetséges, hogy a kirívó színekkel való festés a kiadó kívánságára történt, aki úgy vélte, hogy csak a szenzációhajhászó felfogásban írott könyvet lehet Magyarországon eladni. Íme így élt egy magyar úr a századforduló Magyarországon, mondhatná valaki. Nem más írja, ő maga írja le a könyvében.

Ilyen léha, üres, könnyelmű életet!

Az emberi jellem, az egyéniség azonban többféle elemből tevődik össze. Ha valaki azt hinné, hogy a kártyás, léha életű Berzevitzy Györgyöt nem szerették Szendrőládon az nagyon tévedne. Voltak a jellemének olyan vonásai, melyek kedvelté tették őt a nép előtt. Olyan közvetlen, bizalmas hangot tudott megütni az egyszerű emberekkel szemben, hogy lehetetlen volt őt nem kedvelni. A gavallériája pedig, ami a nagy kártyások jellemző tulajdonsága, szintén rokonszenves vonás volt.

Minden szendrőládi lakodalomba meghívták a feleségével együtt. Ha itthon volt, minden egyes alkalommal megjelent és a felesége bekötötte a fejét menyecskekendőre és végig dalolta a lakodalmat és táncolt a parasztleányekkel reggelig. Ilyen alkalommal a menyasszony borjas tehenet, vagy legalábbis egy előhasú üszőt kapott ajándékba.

Ha valakit tűzkár ért, mehetett hozzá szarufát és gerendának való fát kérni. Máris írta vékony, szálkás betűivel a cédulát az erdésznek, hogy a fát ki lehet adni. Mintha érezte volna, hogy a fennálló társadalmi rend rossz, jótékonyssággal igyekezett a fogyatékoságain segíteni. Bizonyára nem tudta, hogy a helytelen társadalmi rend hibáit nem lehet jótékonykodással kifoltozni.

Magasabb napszámot adott mint a környékbeli földesurak és bérlők, de hiába, mert a Cunard Line hajói egyre vitték a szendrőládi kivándorlókat az Újvilág felé, ahol a lüktető gazdasági élet forgatagában hol elmerültek, hol újból felszínre kerültek. A kivándorlók javarésze úgy élt az amerikai bányatelepeken és tanyákon, mint valami szerzetes. Megtagadott magától minden élvezetet, minden szórakozást, amelyért pénzt kell kiadni. Rakta egymásra a dollárokat és várta sóvárogva azt a pillanatot amikor újból hazamehet. Elmehet vasárnap a templomba bő pantallónadrágban, széles kalapban és kitudakolhatja nagy titokban, hogy kinek van eladó földje. Az amerikás magyarok egyre keresték a földet, sőt a Száraz-völgyön olyan is akadt, aki megvásárolta az uraság hatalmas kastélyát a hozzá való parkkal, de egyébként egy talpalatnyi föld nélkül és abban lelte minden örömét, hogy most abban a kastélyban éli le öreg napjait, amely felé gyermekkorában csak annyi realitással szállhattak a vágyai, mint a mesék kacsalábon forgó várai felé.

Megvették az amerikasok a Kozma, Véchey, Gombos, Berzevitz, Nyárádi, Péchy vagyont és az elszegényedett urak keserű szájjal vettek búcsút a régi háztól, a kertben közömbösen álldogáló szilvafáktól és összeköttetéseiket igénybe véve ellepték a vármegye, a bíróság, a telekkönyv, a kataszter kisebb képesítést megkívánó hivatalait. Hogy a pusztulás oka mi volt, azt nehéz lenne megállapítani a Berzevitz esetét kivéve. Volt olyan akinél semmiféle könnyelműség nem mutatható ki. Egyszerűen szapora, népes család volt és a föld mindig osztódott, addig aprózódott, amíg a végén már nem lehetett belőle megélni. A magas kamatterhek, a nehéz értékesítési viszonyok, a gazdálkodás elmaradottsága, régi formái is nyomták őket. A századforduló idejében már alig maradt belőlük hírmondó Szendrőládon. Amikor 1945-ben eljött a nagy sorsdöntő változás esztendeje, Ládón már nem volt középbirtok. Polonkay Andrásnak sem maradt csak 70 holdja.

A Nagyhegyen lévő szőlőt a kastéllyal Kubik Béla vette meg, akinek a délborsodi Csincse tanyán is volt nagyobb birtoka. Kubikot már én is ismerem. Hatalmas, barna, pocakos ember volt. Függetlenségi képviselő volt és a koalíció győzelme idejében ő lett a vármegye főispánja. A Függetlenségi Párt egyik legnépszerűbb népszónoka volt az aradi Barabás Béla mellett. Ha valahol rosszul állt a függetlenségi párt szénája, csak őket küldték ki és ők helyre köszörülték a hibákat. Kubik Bélát Ady Endre is említi az egyik hírlapi cikkében és műveletlen, szűklátókörű emberként rajzolja. Kommentárként hozzá kell azonban tenni, hogy Ady ebben az időben hírlapírói tevékenységét a darabontkormány lapjában fejtette ki. Állásfoglalását ez a tény minden esetre megvilágítja.

Az egyik alkalommal az országházban a kormányelnök az ígétet azzal akarta alátámasztani, hogy annak a teljesítését a király is garantálja. Kubik Béla szentori hangon kiáltott közbe: Nekünk a király szava nem garancia! Óriási volt a felháborodás a kormánypárti oldalon és a király is rövid időn belül tudomást szerzett a történetekről. Sokan azt hitték, hogy nagy baja lesz Kubik Bélának, de még csak a tartalékos tiszti rangját sem veszítette el, ha volt neki. Kutya baja sem esett. A népszerűsége pedig országszerte nagyot nőtt. Olyan ember ez, emlegették Aradtól Nyitráig, aki még a királlyal szemben is meg meri mondani az igazságot. Mert a magyar ember történelme során mindig olyan volt, hogy csak igazán bátor ember imponált neki.

Kubik az első világháború elején halt el váratlanul. A méhese előtt ment el kora tavasszal és három méh megcsípte. A hatalmas ember, aki még a királytól sem fél, egy fél óra alatt mozdulatlanul, holtan feküdt a kastély nagy szobájában. Kiskorú gyermekek — mind leány — maradtak utána. Miértmiért nem, azt most már nem tudom, de a háború utolsó évében áruba bocsátották a Nagyhegyet és eladták egy kassai cégnek, amely az első szüreten

a szűrt must árából kifizette a vételárat. Tekintettel arra, hogy az ügyletben kiskorúak is szerepeltek az árvaszék jóváhagyására is szükség volt. Az árvaszék, amely különben a teljesen aggálytalan jogügylet jóváhagyása körül is annyit tudott akadékoskodni, ezt a szerencsétlen adás-vételt minden további nélkül, mint a kiskorúak érdekében állót, jóváhagyta. A kassai cég továbbadta az ingatlant a szendrői Szőke testvéreknek, akik molnárok voltak Ládón. Szőkéék nem bírták a szőlő művelésével járó költségeket fedezni és kiszántották a furmint, hárslevelű és rizling töveket. A hajdani szőlő egy része ma szántó, másrésze pedig legelő. Szőke Andornak a gyermekei élnek a kastélyban ma, nagybátyjakkal Szőke Dezsővel együtt, aki szintén nagyon érdekes életű ember. Ő már a feltörekvő, csaknem forradalmi gondolkozású kispolgári réteghez tartozik és róla szintén sokat lehetne írni. Szőke Dezső ma 70 éven felüli idős ember. Gyakran látom amint egylovas kocsiján bakat kifelé a hegyre, vagy óvatosan ereszkedik le a kanyargó, sáros úton.

A napokban kaptam meg Kisbán Emilnek A magyar pálos rend története című munkáját. Találtam benne a martonyi határban fekvő ún. Háromhegyi kolostor történetéhez adatokat. Nagyon érdekes dolgok azok is. 1383-tól 1576-ig vannak adataim. Ezentúl már nincs semmi nyoma a Háromhegyi kolostor létezésének az irodalomban, noha a nép még mindig emlegeti az egykori veres barátokat. Martonyiban ma is beszéli a nép, hogy azért oszlatta fel a rendjüket II. József császár, mert imádkozás helyett inkább a menyecskeket kergették a határban. De hát ez csak afféle mendemonda. Kiváló tudós emberek is voltak közöttük, akik a magyar irodalom birtokállományát is gyarapították szép munkáikkal. Gondoljunk Ányos Pálra, Verseyhy Ferencre, Virág Benedekre és másokra.

Most már befejezem a levelem. Évának kézcsókjaimat küldöm, a kisfiút és Téged szeretettel üdvözöllek:

Gyurka bácsi.

TARTALOM

Búcsú Kovács Antal címzetes kanonok, esperes-plébánostól (<i>Molnár Oszkár</i>)	3
ÉVFORDULÓK	
Slezsák Imre: Az élet útjain (<i>Cs. Varga István</i>).....	6
Megemlékezés Kalász László 70. születésnapjáról.....	14
Cs. Varga István bevezető előadása az edelényi Kalász László ünnepegen..	14
Serfőző Simon költő megemlékezése	26
Dr. Jánosi Zoltán: Kalász László a magyar irodalom történetében	27
Kabai Zoltán: Fecske Csaba köszöntése	36
MÚLTIDÉZŐ	
A MI HÁZUNK (<i>Szarka István</i>).....	42
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK	
A legősibb mesterség emlékeinek tárháza <i>Hadobás Sándor</i>	53
Rudabánya környékének bronzkori leletei <i>Márkus Zsuzsanna</i>	59
A rudabányai középkori ércbányászat tárgyi emlékei <i>Hadobás Sándor</i>	66
A rudabányai bányászok társadalma a nagyüzemi vasércbányászat első időszakában (1880–1927) <i>Papp Andrea</i>	74
KITÜNTETÉSEK	
Professzor dr. Kraszkó Pál	82
Kardos Sándor.....	83
Vadas József Gyula.....	84
Kalocsai István.....	84
Nagy Sándorné.....	85
AJÁNDÉKOZÁS	87

